

**ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ,
ΤΕΧΝΩΝ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Το Κ.Κ.Ε. και το Κυπριακό Ζήτημα, 1947-1950

Μιχαήλ Εμμανουήλ Δημάκας

Ιανουάριος 2022

**ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ,
ΤΕΧΝΩΝ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Το Κ.Κ.Ε. και το Κυπριακό Ζήτημα, 1947-1950

**Διατριβή η οποία υποβλήθηκε προς απόκτηση εξ αποστάσεως
μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών στη Νεότερη και Σύγχρονη
Ιστορία στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις**

Μιχαήλ Εμμανουήλ Δημάκας

Ιανουάριος 2022

Πνευματικά Δικαιώματα

Copyright © **Μιχαήλ Εμμανουήλ Δημάκας, 2022**

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Η έγκριση της διατριβής από το Πανεπιστημίου Νεάπολις δεν υποδηλώνει απαραίτητως και αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα εκ μέρους του Πανεπιστημίου.

Ονοματεπώνυμο Φοιτητή: Μιχαήλ Εμμανουήλ Δημάκας

Τίτλος Μεταπτυχιακής Διατριβής: Το Κ.Κ.Ε. και το Κυπριακό Ζήτημα, 1947-1950

Η παρούσα Μεταπτυχιακή Διατριβή εκπονήθηκε στο πλαίσιο των σπουδών για την απόκτηση εξ αποστάσεως μεταπτυχιακού τίτλου στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις και εγκρίθηκε στις από τα μέλη της Εξεταστικής Επιτροπής.

Εξεταστική Επιτροπή:

Πρώτος Επιβλέπων (Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφος) Κυριάκος Ιακωβίδης,
Λέκτορας, (Υπογραφή)

Μέλος Εξεταστικής Επιτροπής: Μάριος Ευρυβιάδης, Καθηγητής, (Υπογραφή)

Μέλος Εξεταστικής Επιτροπής: Αντώνης Κλάψης, Επίκουρος Καθηγητής,
(Υπογραφή)

Στη μνήμη του Dražen Petrović

*«Η σκληρή δουλειά δεν σου εγγυάται
τίποτα, αλλά χωρίς αυτήν δεν έχεις καμία
ελπίδα».*

Patrick James Riley, προπονητής καλαθοσφαίρισης

Πίνακας Περιεχομένων

Κατάλογος Αρκτικολέξων	vi
Περίληψη	viii
Abstract	ix
Εισαγωγή	x
Βιβλιογραφική Επισκόπηση	xi
Κεφάλαιο 1: Το Κ.Κ.Ε. και τα Εθνικά Ζητήματα	1
1.1. Ιστορική Προσέγγιση των Θέσεων του Κ.Κ.Ε. για τα Εθνικά Ζητήματα.....	1
1.2. Η Διασκεπτική Συνέλευση του 1947	14
1.3. Η Θέση του Κ.Κ.Ε. για τη Διασκεπτική	18
Κεφάλαιο 2: Το Κ.Κ.Ε. και το Κυπριακό Ζήτημα (1947-1949).....	20
2.1. Η Θέση του Κ.Κ.Ε. για το Κυπριακό Ζήτημα (1947-1949).....	20
2.2. Οι Απεργιακές Κινητοποιήσεις του 1948	27
2.3. Οι Δημοτικές Εκλογές του 1949.....	28
Κεφάλαιο 3: Η Διεθνής Διάσταση του Κυπριακού Ζητήματος.....	32
3.1. Το Ενωτικό Δημοψήφισμα	32
3.2. Οι Προσπάθειες Διεθνοποίησης του Κυπριακού Ζητήματος	35
Κεφάλαιο 4: Οι Σχέσεις Κ.Κ.Ε.-Α.Κ.Ε.Λ. (1945-1955).....	38
4.1. Το Κομμουνιστικό Κόμμα Κύπρου (Κ.Κ.Κ.).....	38
4.2. Η Ίδρυση του Ανορθωτικού Κόμματος Εργαζόμενου Λαού (Α.Κ.Ε.Λ.).....	42
4.3. Οι Σχέσεις Κ.Κ.Ε.-Α.Κ.Ε.Λ. (1945-1950).....	44
4.4. Οι Σχέσεις Κ.Κ.Ε.-Α.Κ.Ε.Λ. (1950-1955).....	46
Συμπέρασμα.....	51
Αρχειακές Πηγές και Βιβλιογραφία	53

Κατάλογος Αρκτικολέξων

AMAG: American Mission for Aid to Greece

CBS: Columbia Broadcasting System

CPGB: Communist Party of Great Britain

A.E.: Ανώνυμη Εκδοτική

A.K.E.A.: Ανορθωτικό Κόμμα Εργαζόμενου Λαού

A.Σ.Κ.Ι.: Αρχαία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας

Γ.Γ.: Γενικός Γραμματέας

Γ.Σ.Ε.Ε.: Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδας

Δ.Σ.Ε.: Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδας

Ε.Α.Κ.: Ένωση Αγροτών Κύπρου

Ε.Α.Μ.: Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο

Ε.Α.Σ.: Εθνικός Απελευθερωτικός Συνασπισμός

Ε.ΒΟ.Π.: Επιτροπή Βοήθειας στο Παιδί

Ε.Δ.Ε.Σ.: Εθνικός Δημοκρατικός Ελληνικός Σύνδεσμος

Ε.Λ.Α.Σ.: Ελληνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός

Ε.Ο.Κ.Α.: Εθνική Οργάνωσις Κυπρίων Αγωνιστών

Ε.Π.Ε.: Εταιρεία Περιορισμένης Ευθύνης

Ε.Π.Ο.Ν.: Ενιαία Πανελλαδική Οργάνωση Νέων

Ε.Σ.Σ.Δ.: Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών

Η.Π.Α.: Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής

Η.Π.Ε.: Ηνωμένη Παράταξις Εθνικοφρόνων

Κ.Ε.: Κεντρική Επιτροπή

Κ.Ε.Κ.: Κυπριακόν Εθνικόν Κόμμα

Κ.Κ.: Κομμουνιστικόν Κόμμα

Κ.Κ.Ε.: Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας

Κ.Κ.Κ.: Κομμουνιστικό Κόμμα Κύπρου

Κ.Μ.Ε.: Κυπριακή Μεταλλευτική Εταιρεία

ΚτΕ: Κοινωνία των Εθνών

Ν.Ο.Φ.: Λαϊκό Απελευθερωτικό Μέτωπο (Narodno Osloboditelen Front/Народно Ослободителен Фронт)

Ο.Η.Ε.: Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών

Ο.Π.Λ.Α.: Οργάνωση Προστασίας Λαϊκών Αγωνιστών/Οργάνωση Περιφρούρησης Λαϊκού Αγώνα

Π.Γ.: Πολιτικό Γραφείο

Π.Δ.Κ.: Προσωρινή Δημοκρατική Κυβέρνηση

Π.Ε.Α.Ε.Κ.: Πανελλήνιος Επιτροπή Αγώνος Ενώσεως Κύπρου

Π.Ε.Ο.: Παγκύπρια Εργατική Ομοσπονδία

Π.Ε.Σ.: Παράταξη Εθνικής Συνεργασίας

Σ.Ε.Κ.: Συνομοσπονδία Εργατών Κύπρου

Σ.Ε.Κ.Ε.: Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα Ελλάδος

Σ.Κ.-Ε.Λ.Δ.: Σοσιαλιστικό Κόμμα-Ένωση Λαϊκής Δημοκρατίας

Σ.Ν.Ο.Φ.: Σλαβομακεδονικό Λαϊκό Απελευθερωτικό Μέτωπο (Slavjanomakedonski Narodno Osloboditelen Front/Славјаномакедонски Народно Ослободителен Фронт)

Περίληψη

Με την παρούσα ερευνητική εργασία επιχειρείται η καταγραφή και παρουσίαση των θέσεων του Κ.Κ.Ε. για το Κυπριακό Ζήτημα κατά την περίοδο 1947-1950 μέσα από τα δημοσιεύματα του *Ριζοσπάστη* αλλά και μέσα από τις εκπομπές του παράνομου ραδιοφωνικού του σταθμού *Ελεύθερη Ελλάδα*. Προτού γίνει ειδική αναφορά στη στάση του Κ.Κ.Ε. ως προς το Κυπριακό Ζήτημα, επιχειρήθηκε μία ιστορική προσέγγιση των θέσεων του Κ.Κ.Ε. για τα εθνικά ζητήματα της μεσοπολεμικής και μεταπολεμικής περιόδου (Βορειοηπειρωτικό, Μακεδονικό, ζήτημα ενσωμάτωσης των Δωδεκανήσων) προκειμένου να καταδειχθεί η μεταβλητότητα των θέσεων του κόμματος αναφορικά με τις εθνικές διεκδικήσεις. Στη συνέχεια γίνεται αναφορά σε μία σειρά γεγονότων που διαδραματίστηκαν στην Κύπρο μετά τη λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, τα οποία επηρέασαν τόσο την πορεία του Κυπριακού Ζητήματος όσο και τις σχέσεις του Κ.Κ.Ε. με το Α.Κ.Ε.Λ.. Ειδικότερα, η αποτυχημένη Διασκεπτική του 1947, η οποία συνεκλήθη με σκοπό τη συνταγματική μεταρρύθμιση, επέφερε τριγμούς στις σχέσεις ακελιστών και Ελλήνων κομμουνιστών λόγω της συμμετοχής του Α.Κ.Ε.Λ. σε αυτή. Οι απεργιακές κινητοποιήσεις του 1948 όξυναν τις σχέσεις μεταξύ της κυπριακής αριστεράς και της κυπριακής δεξιάς, ενώ στις εκκλησιαστικές και δημοτικές εκλογές του 1949 εδραιώθηκε η κυριαρχία της Δεξιάς και επήλθε η δραματική αποδυνάμωση της πολιτικής επιρροής του Α.Κ.Ε.Λ., το οποίο έπαψε να έχει πρωταγωνιστικό ρόλο στην πολιτική σκηνή στις δεκαετίες που ακολούθησαν. Στο δημοψήφισμα του 1950, παρατηρήθηκε μία συμπίεση της Αριστεράς και της Δεξιάς στο πλαίσιο του κοινού αγώνα, η οποία οδήγησε τη συντριπτική πλειονότητα των Ελληνοκυπρίων να ψηφίσει υπέρ της Ένωσης. Τέλος, μία πενταετία αργότερα, με την εμφάνιση της Ε.Ο.Κ.Α., δοκιμάστηκαν εκ νέου οι σχέσεις της ελλαδικής και της κυπριακής αριστεράς, εξαιτίας της επαμφοτερίζουσας στάσης του Κ.Κ.Ε. για το ένοπλο ανταποικιακό κίνημα στην Κύπρο.

Abstract

This research aims to write down and present the positions of the Communist Party of Greece (KKE) on the Cyprus issue from 1947 to 1950, through documents published in the newspaper *Rizospastis* and broadcasting in the pirate radio station *Eleftheri Ellada*. Before setting out in specific the stance of the Communist Party of Greece on the Cyprus issue, a historical approach of its positions on national issues in the interwar and post-war period (Northern Epirote issue, Macedonian question, Integration of the Dodecanese islands issue) was attempted to demonstrate party position change on national claims. Then, we refer to a series of events that took place in Cyprus after the end of the Second World War and influenced the course of the Cyprus issue and the relations between the Communist Party of Greece and the Progressive Party of Working People (AKEL). Namely, the Consultative Assembly called in 1947 for the amendment of the Constitution, that finally failed, disturbed the relations between Greek communists and AKEL supporters because AKEL attended the assembly. In 1948, strikes aggravated the relations between left and right parties in Cyprus and after church and municipal elections in 1949, right parties consolidated their power, AKEL's influence weakened dramatically and the party was no more the leader in politics during the following decades. In the referendum of 1950, left and right parties cooperated in a common cause and thus, the vast majority of Greek Cypriots voted for the reunification with Greece (Enosis). Finally, five years later, the appearance of National Organization of Cypriot Fighters (EOKA) tested once more the relations between Greek and Cypriot left parties, because the Communist Party of Greece took a mixed stance on the armed anti-colonial movement in Cyprus.

Εισαγωγή

Το Κ.Κ.Ε. από τα πρώτα χρόνια της εμφάνισής του στην ελληνική πολιτική σκηνή ως «Σ.Ε.Κ.Ε.», είχε θέσει ως αρχή της επαναστατικής του ιδεολογίας την αυτοδιάθεση των λαών. Αναφορικά με τα εκκρεμή εθνικά ζητήματα είχε προτείνει στο Α' Συνεδριό του την «*πλήρη ελευθερία των πληθυσμών*» και «*δικαίωμα παλιννόστησης*», ενώ για τα βαλκανικά ζητήματα είχε προτείνει «*Ψήφισμα Περί Ιδρύσεως Βαλκανικής Ομοσπονδίας*». Η εμφανής πρόθεση για λύση των εκκρεμών εθνικών ζητημάτων στη βάση της κομμουνιστικής αντίληψης περί «πατρίδας άνευ συνόρων», αλλά και η αντιφατικότητα ανάμεσα στη διεθνιστική ρητορική του κομμουνισμού και στην εθνικιστική ρητορική του σοσιαλισμού σε θέματα που σχετίζονταν με την εξωτερική πολιτική ή με τα εθνικά συμφέροντα, οδήγησαν τόσο το Κ.Κ.Ε. όσο και το αντίστοιχο κυπριακό κομμουνιστικό κόμμα στη διαφοροποίηση θέσεών τους σχετικά με τα εθνικά ζητήματα.¹

Σκοπός της ανά χείρας εργασίας είναι να αναδειχθούν οι θέσεις του Κ.Κ.Ε. αναφορικά με το ανεπίλυτο μέχρι και σήμερα Κυπριακό Ζήτημα, εστιάζοντας στη χρονική περίοδο 1947-1950, κατά τη διάρκεια της οποίας η μεν Ελλάδα βρισκόταν στη δίνη ενός πολυαίμακτου Εμφυλίου, η δε Κύπρος έχοντας υπομείνει μία εβδομηντακονταετία βρετανικής κατοχής, αναζητούσε τρόπους να εξασφαλίσει την αυτοδιάθεσή της προκειμένου να ικανοποιήσει τον πολυπόθητο στόχο της ένωσης με την Ελλάδα. Ωστόσο, προϊούσης της έρευνας και της συγγραφής κρίθηκε σκόπιμη η επέκταση του χρονικού πλαισίου μέχρι το 1955 που ήταν το εναρκτήριο έτος του αντιαποικιακού αγώνα, ούτως ώστε να γίνει καλύτερα αντιληπτή η στάση του Κ.Κ.Ε. σχετικά με το Κυπριακό Ζήτημα μετά την ήττα του στον Εμφύλιο, αλλά και οι σχέσεις του με το αδελφό κόμμα Α.Κ.Ε.Λ. που αποτελούσε τον βασικό εκφραστή και σε πολλές περιπτώσεις τον διεκπεραιωτή των θέσεών του στη Μεγαλόνησο.

Τέλος, κρίθηκε σκόπιμη και η αναφορά στα πολιτικοκοινωνικά τεκταινόμενα στην Κύπρο μετά τη λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, όπως η Διασκεπτική του 1947, οι μεγάλες απεργιακές κινητοποιήσεις του 1948, οι εκκλησιαστικές και οι

1. Βλ. Φίλιππος Κάραμποτ, «Η Θέση του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδος Απέναντι στο Κυπριακό την Εποχή της Βενιζελικής “Μπουρζουαζίας”, 1925-1931», στο: Γιώργος Καζαμιάς-Πέτρος Παπαπολυβίου (επιμ.) *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η Κύπρος*, Πρακτικά Συνεδρίου (15-16 Απριλίου 2005), εκδ. Καστανιώτη Α.Ε., Αθήνα 2008, σελ. 156.

δημοτικές εκλογές του 1949, το δημοψήφισμα του 1950 και η έναρξη του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα της Ε.Ο.Κ.Α. το 1955, αφ' ενός διότι επηρέασαν την πορεία και εξέλιξη του Κυπριακού Ζητήματος κατά την πρώτη μεταπολεμική δεκαετία, αφ' ετέρου επειδή υπήρξαν παράγοντες επηρεασμού αλλά και διαμόρφωσης των σχέσεων μεταξύ του Κ.Κ.Ε. και του Α.Κ.Ε.Λ..

Βιβλιογραφική Επισκόπηση

Στις αντιπροσωπευτικές δημοκρατίες τα θέματα εξωτερικής πολιτικής υπάγονται στην αρμοδιότητα της εκτελεστικής εξουσίας, κάτι το οποίο συμβαίνει και στην περίπτωση της Ελλάδας. Πέρα όμως από την εμπλοκή κρατικών αξιωματούχων στη λήψη αποφάσεων εξωτερικής πολιτικής, μεγάλη σημασία έχει και η ανάμειξη άλλων παραγόντων, οι οποίοι περιορίζουν την εξουσία των κυβερνώντων, όπως ο Τύπος, ο στρατός και φυσικά οι σύμμαχες χώρες. Η επιρροή των παραγόντων αυτών υπήρξε έντονη στη μεταπολεμική Ελλάδα όπου όλες οι κυβερνήσεις που εξελέγησαν ήταν αναγκασμένες να λαμβάνουν σοβαρά υπ' όψιν τις λαϊκές αντιδράσεις, οι οποίες εκφράζονταν μέσω του Τύπου και των διαφόρων ομάδων πίεσης. Τα εθνικά ζητήματα ανέκαθεν αποτελούσαν πρόσφορο έδαφος για την οργάνωση πολιτικών κινητοποιήσεων. Η πρωτοβουλία τέτοιων κινητοποιήσεων ανήκε σε πολιτικές οργανώσεις και κόμματα που εμφανίζονταν ως «οι γνήσιοι εκφραστές του κοινού αισθήματος». Ένα τέτοιο κόμμα υπήρξε και το Κ.Κ.Ε., το οποίο από ιδρύσεώς του εργαλειοποιούσε τα εθνικά ζητήματα στην προσπάθεια προώθησης της πολιτικής του και επηρεασμού της εξωτερικής πολιτικής της χώρας.²

Τη θέση του Κ.Κ.Ε. πάνω στο ζήτημα των σχέσεων ανάμεσα στις βαλκανικές αντιστασιακές οργανώσεις που δρούσαν στην ευρύτερη περιοχή των Βαλκανίων επιχειρεί να προσεγγίσει με τρόπο –κατά το μάλλον ή ήττον- ρεαλιστικό ο Δημήτριος Δανόπουλος στη συμβολή του με τίτλο: *«Το Βαλκανικό Στρατηγείο και το Ε.Α.Μ.»* που περιλαμβάνεται στον τόμο των πρακτικών του συνεδρίου *Αριστερά & Αστικός Πολιτικός Κόσμος, 1940-1960* του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών του

2. Βλέπε ενδεικτικά: Ιωάννης Δ. Στεφανίδης, *Εν Ονόματι του Έθνους. Πολιτική Κουλτούρα, Αλυτρωτισμός και Αντιαμερικανισμός στη Μεταπολεμική Ελλάδα, 1945-1967*, επιμ.: Δήμητρα Ασημακοπούλου, εκδ. Επίκεντρο Α.Ε., Θεσσαλονίκη 2010.

Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας του Παντείου Πανεπιστημίου. Μέσα από το κείμενό του αναδεικνύεται η εθνικιστική ρητορική του Κ.Κ.Ε. για το Μακεδονικό, όπως επίσης και η εφεκτική στάση που τήρησε απέναντι στην πρόταση των Γιουγκοσλάβων κομμουνιστών για δημιουργία ενός βαλκανικού στρατηγείου που θα συντόνιζε τις πολεμικές ενέργειες όλων των βαλκανικών οργανώσεων εναντίον των δυνάμεων του Άξονα.³ Στον ίδιο τόμο πρακτικών ο Γεώργιος Μιχαηλίδης μέσα από τη συμβολή του με τίτλο: «Ελληνική Αριστερά και Εθνικά Ζητήματα Κατά την Πρώτη Μεταπολεμική Δεκαετία», καταγράφει τις θέσεις της Αριστεράς για τα εθνικά ζητήματα σύμφωνα με τις οποίες κύριο καθήκον εθεωρείτο η υπεράσπιση της εθνικής ανεξαρτησίας της χώρας απέναντι στη διπλή εξάρτηση από το ντόπιο και ξένο κεφάλαιο. Η αλλαγή αυτή της θέσης της Αριστεράς ερμηνευόμενη είτε ως «τακτικός ελιγμός», όπως υποστήριζε το Κ.Κ.Ε. για το Βορειοηπειρωτικό Ζήτημα είτε ως πραγματική πρόθεση προσαρμοσμένη στις ανάγκες εποχής για «κοινωνική συμμαχία», κυρίως σε ό,τι αφορά το Κυπριακό Ζήτημα που αποτελούσε τη βάση της πολιτικής της Αριστεράς, σφράγισε τη μετατόπιση της πολιτικής της σε σχέση με το έθνος και τα εθνικά ζητήματα καθ' όλη τη διάρκεια της μεταπολεμικής περιόδου και της δεκαετίας του '50.⁴

Η στάση ελληνικής αριστεράς αναφορικά με τα εθνικά ζητήματα υπήρξε αντικείμενο μελέτης και για τον Ιωάννη Στεφανίδη, ο οποίος σε κεφάλαια του έργου του με τίτλο: *Εν Ονόματι του Έθνους. Πολιτική Κουλτούρα, Αλυτρωτισμός και Αντιαμερικανισμός στη Μεταπολεμική Ελλάδα, 1945-1967*, επιχειρεί με κριτική σκέψη και ρεαλισμό να αναδείξει την αναζωπύρωση του αλυτρωτισμού κατά τη μεταπολεμική περίοδο, αλλά και να επισημάνει τον τρόπο με τον οποίο οι ελληνικές κυβερνήσεις και το Κ.Κ.Ε. προσέγγιζαν τις εθνικές διεκδικήσεις. Επίσης, δεν παραλείπει να αναφερθεί στις παλινωδίες που υπέπεσε το Κ.Κ.Ε. ως προς τα εθνικά ζητήματα, αλλά και στην αδυναμία της εκπροσωπούμενης από το Α.Κ.Ε.Λ.

3. Βλ. Δημήτρης Δανόπουλος, «Το Βαλκανικό Στρατηγείο και το Ε.Α.Μ.», στο: Μιχάλης Λυμπεράτος-Προκόπης Παπαστράτης (επιμ.) *Αριστερά και Αστικός Πολιτικός Κόσμος, 1940-1960*, Πρακτικά Συνεδρίου (17-20 Απριλίου 2013), Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο, εκδ. Βιβλιόραμα, Αθήνα 2014, σσ. 111-120.

4. Βλ. Γιώργος Μιχαηλίδης, «Ελληνική Αριστερά και Εθνικά Ζητήματα Κατά την Πρώτη Μεταπολεμική Δεκαετία», στο: Μιχάλης Λυμπεράτος-Προκόπης Παπαστράτης (επιμ.) *Αριστερά και Αστικός Πολιτικός Κόσμος, 1940-1960*, Πρακτικά Συνεδρίου (17-20 Απριλίου 2013), Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο, εκδ. Βιβλιόραμα, Αθήνα 2014, σσ. 348-359.

κυπριακής αριστεράς να στηρίζει τον ένοπλο αγώνα του κυπριακού λαού κατά της βρετανικής αποικιοκρατίας.⁵

Η Κωνσταντίνα Κωνσταντίνου στο πρωτόλειο πόνημά της με τίτλο: *Ο Αντίκτυπος του Ελληνικού Εμφυλίου στην Κύπρο. Οι Πολιτικές, Κοινωνικοοικονομικές, Εκπαιδευτικές και Αθλητικές Πτυχές*, εξετάζει εις βάθος τις επιπτώσεις του ελληνικού εμφυλίου στην πορεία της κυπριακής ενωτικής προσπάθειας, ενώ εστιάζει στις σχέσεις Κ.Κ.Ε.-Α.Κ.Ε.Λ. κατά την εμφυλιακή περίοδο και στη δυναμική επίδραση που είχε σε αυτές το Ενωτικό Ζήτημα. Στη μελέτη της γίνεται επίσης αναφορά στη «διχοτόμηση» της κυπριακής κοινωνίας που εκφράστηκε μέσα από την αντιπαλότητα ανάμεσα στην αριστερή και στη δεξιά παράταξη, οι οποίες προσπαθούσαν να αναδείξουν τον πατριωτικό τους χαρακτήρα μέσα από τη μαχητική διεκδίκηση της ένωσης με την Ελλάδα.⁶

Στο ογκώδες σύγγραμμά του με τίτλο: *Ο Κυπριακός Κοινωνικός Σχηματισμός (1191-2004). Από τη Συγκρότηση στη Διχοτόμηση*, ο Σπύρος Σακελλαρόπουλος εξετάζει την πορεία της πολιτικής, κοινωνικής και οικονομικής ζωής της Κύπρου μέσα στο πέρασμα των αιώνων και την ιστορική εξέλιξη του αριστερού κινήματος από την ίδρυση του Κ.Κ.Κ. το 1926 μέχρι την έναρξη του ένοπλου ανταποικιακού αγώνα από την Ε.Ο.Κ.Α. το 1955. Επιπροσθέτως, αξιολογεί τις σχέσεις του Α.Κ.Ε.Λ. με το Κ.Κ.Ε. κατά τις δεκαετίες του '40 και του '50, οι οποίες παρά τη φαινομενική τους ομαλότητα διήλθαν φάσεις κρίσεων κυρίως εξαιτίας των διαφορετικών προσεγγίσεων ως προς το Ενωτικό Ζήτημα.⁷

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η συμβολή του Φίλιππου Κάραμποτ με τίτλο: *«Η Θέση του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδος Απέναντι στο Κυπριακό την Εποχή της Βενιζελικής 'Μπουρζουαζίας', 1925-1931»* που περιλαμβάνεται στον τόμο των πρακτικών του συνεδρίου *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η Κύπρος*, το οποίο συνδιοργανώθηκε από το Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος» και το Πανεπιστήμιο Κύπρου. Στο κείμενό του εξετάζει τη θέση του Κ.Κ.Ε. απέναντι στο Κυπριακό, όπως αυτή κατεγράφη στον *Ριζοσπάστη*. Έτσι λοιπόν μέσα από την εκτενή παράθεση αποσπασμάτων, ο γράφων μάς δίνει μία σαφή εικόνα της γραμμής του κόμματος για τα εθνικά ζητήματα και ιδιαίτερα για το Κυπριακό από

5. Βλ. Στεφανίδης, ό.π., σσ. 96-189.

6. Βλ. Κωνσταντίνα Π. Κωνσταντίνου, *Ο Αντίκτυπος του Ελληνικού Εμφυλίου στην Κύπρο. Οι Πολιτικές, Κοινωνικοοικονομικές, Εκπαιδευτικές και Αθλητικές Πτυχές*, εκδ. Ρίζες, Λευκωσία 2021, σσ. 103-268.

7. Βλ. Σπύρος Σακελλαρόπουλος, *Ο Κυπριακός Κοινωνικός Σχηματισμός (1191-2004). Από τη Συγκρότηση στη Διχοτόμηση*, επιμ.: Μαρία Αποστολοπούλου, εκδ. Τόπος, Αθήνα 2017, σσ. 185-293.

την εμφάνισή του στο πολιτικό σκηνικό ως «Σ.Ε.Κ.Ε.» μέχρι το ξέσπασμα των ανταποικιακών εξεγέρσεων του Οκτωβρίου του 1931 στην Κύπρο. Επίσης, κάνει αναφορά και στην εμφάνιση του «αδελφού» Κ.Κ.Κ., το οποίο λειτουργούσε ως εξάρτημα του ελληνικού κομμουνιστικού κόμματος στη Μεγαλόνησο.⁸

Κλείνοντας, ιδιαίτερη μνεία θα πρέπει να γίνει στο έργο του Γ.Γ. του Α.Κ.Ε.Λ. Φιφή Ιωάννου με τίτλο: *Έτσι Αρχισε το Κυπριακό. Στα Χνάρια μίας Δεκαετίας (1940-1950). Σχέσεις Α.Κ.Ε.Λ.-Κ.Κ.Ε. στα Χρόνια του Εμφυλίου*, το οποίο αποτελεί μία συλλογή δημοσιευθέντων άρθρων στην εφημερίδα *Απογευματινή* κατά τη χρονική περίοδο Μάρτιου-Αυγούστου του 1976. Το βιβλίο δεν καλύπτει μόνον ολόκληρη τη δεκαετία από την ίδρυση του Α.Κ.Ε.Λ., αλλά εκτείνεται και πέραν αυτής, αφού αναφέρεται –έστω και περιληπτικά– στην εμφάνιση του Κ.Κ.Κ. και στη δράση του στις δεκαετίες του '20 και του '30. Ο Φιφής Ιωάννου παρουσιάζει τις εξελίξεις υπό το πρίσμα ενός αυτόπτη μάρτυρα γεγονότων στα οποία είχε συμμετοχή και ρόλο στη διαμόρφωσή τους. Τέλος, αναφέρεται εν εκτάσει στη συμμετοχή του Α.Κ.Ε.Λ. στη Διασκεπτική και στις σχέσεις του με το Κ.Κ.Ε., παραθέτοντας ένα πλήθος ντοκουμέντων της εποχής που αποτελούν ουσιαστικά τα τεκμήρια των όσων υποστηρίζει.⁹

8. Βλ. Κάραμποτ, ό.π., σσ. 154-179.

9. Βλ. Φιφής Ιωάννου, *Έτσι Αρχισε το Κυπριακό. Στα Χνάρια μίας Δεκαετίας (1940-1950). Σχέσεις Α.Κ.Ε.Λ.-Κ.Κ.Ε. στα Χρόνια του Εμφυλίου*, επιμ.: Γαβριήλ Παπάς, εκδ. Φιλίστωρ, Αθήνα 2005, σσ. 363-389.

Κεφάλαιο 1: Το Κ.Κ.Ε. και τα Εθνικά Ζητήματα

1.1. Ιστορική Προσέγγιση των Θέσεων του Κ.Κ.Ε. για τα Εθνικά Ζητήματα

Η Οκτωβριανή Επανάσταση αποτέλεσε ένα κορυφαίο γεγονός του 20^{ου} αιώνα, το οποίο άλλαξε τον ρου της παγκόσμιας ιστορίας. Εκτός του ότι υπήρξε ιδιαίτερα επιδραστική για τα επαναστατικά κινήματα που ξέσπασαν ανά την υφήλιο μετά τη λήξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, συνέβαλε και στην ίδρυση κομμουνιστικών κομμάτων σε χώρες όπου μέχρι πρότινος το εργατικό κίνημα βρισκόταν στα σπάργανα. Σε ό,τι αφορά το εργατικό κίνημα, καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξή του διαδραμάτισε η ίδρυση της Κομμουνιστικής Διεθνούς, η οποία συνένωσε όλα τα κομμουνιστικά κόμματα που εμφανίστηκαν μετά το 1910 και καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του '20.¹⁰

Στην Ελλάδα η κομμουνιστική ιδεολογία εκφράστηκε αρχικά μέσω του Σοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος Ελλάδος.¹¹ Το Σ.Ε.Κ.Ε. από τα πρώτα χρόνια της παρουσίας του ως σοσιαλιστικό εργατικό κόμμα έθεσε ως αρχή της επαναστατικής του ιδεολογίας την αυτοδιάθεση των λαών. Χαρακτηριστικό είναι το υπόμνημα σχετικά με τα εξωτερικά ζητήματα, το οποίο υιοθετήθηκε από την πλειοψηφία στο ιδρυτικό συνέδριο του Σ.Ε.Κ.Ε. τον Νοέμβριο του 1918 όπου τονίστηκε ότι *«προς επίλυσιν των εκκρεμών ζητημάτων α ενδιαφέρουν την Βαλκανικήν και ειδικώς την χώραν μας, το συνέδριον προτείνει: 1) Την παροχήν πλήρους ελευθερίας εις τους πληθυσμούς των νήσων Κύπρου, Ιμβρου, Τενέδου, Σαμοθράκης των Δωδεκανήσων, Καστελλορίζου, καθώς και της Βορείου Ηπείρου να καθορίσουν την τύχη των. 2) Πλήρες δικαίωμα παλιννοστήσεως και αποζημιώσεως (δια τας καταστροφάς τας οποίας υπέστησαν) δια τους βία εκδιωχθέντας διάφορους πληθυσμούς των Βαλκανικών χωρών και της Μικράς Ασίας ανεξαρτήτως φυλής εις τους οποίους να*

10. Βλ. Γιαννάκης Κολοकाσίδης, «Οι Διεθνείς Συνθήκες που Οδήγησαν στην Ίδρυση του Κ.Κ.Κ.», στο: Γιώργος Γεωργής-Γιάννος Κατσουρίδης (επιμ.) *Η Κυπριακή Αριστερά στην Πρώτη Περίοδο της Βρετανικής Αποικιοκρατίας: Εμφάνιση, Συγκρότηση, Εξέλιξη*, Πρακτικά Συνεδρίου (24-25 Απριλίου 2012), Ινστιτούτο Ερευνών Προμηθέας, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Κύπρου, εκδ. Ταξιδευτής, Αθήνα 2012, σσ. 15-17.

11. Εφεξής Σ.Ε.Κ.Ε..

παρασχεθούν και τα μέσα επιστροφής. 3) Το σημερινόν Τουρκικό Κράτος να μεταβληθή εις μίαν Ομοσπονδίαν αποτελούμενην εξ αυτονόμων βιλαετίων δημοκρατικώς οργανωμένων ώστε οι εθνικότητες της Ανατολής να λάβουν αυτόνομον βίον και ούτω να εισέλθουν εις την Βαλκανικήν Δημοκρατικήν Ομοσπονδίαν». 4) Ως προς τα άλλα βαλκανικά προβλήματα το συνέδριον προτείνει τα ακόλουθα: Ψήφισμα Περί Ιδρύσεως Βαλκανικής Δημοκρατικής Ομοσπονδίας».¹²

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να επισημάνουμε ότι παρόλο που στο υπόμνημα της μειοψηφίας του Σ.Ε.Κ.Ε. δεν γίνεται κάποια αναφορά στην Κύπρο, στο ιδρυτικό συνέδριο της Γ.Σ.Ε.Ε. η μειοψηφία του κόμματος είχε ταχθεί υπέρ της επιστροφής στην Ελλάδα, όχι μόνο των Δωδεκανήσων αλλά και της Κύπρου. Βέβαια, η διαφοροποίηση αυτή ως απόρροια μίας αντιφατικότητας ανάμεσα στη διεθνιστική ρητορική του κομμουνισμού και στην εθνικιστική ρητορική του σοσιαλισμού σε θέματα που σχετίζονταν με την εξωτερική πολιτική ή με τα εθνικά συμφέροντα, συνέχιζε να ταλανίζει το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας¹³, καθώς και το αντίστοιχο κυπριακό κομμουνιστικό κόμμα.¹⁴

Έτσι, στο πλαίσιο της σταδιακής υπαγωγής του Σ.Ε.Κ.Ε. στη σφαίρα επιρροής του μπολσεβικισμού στη βάση των αρχών της Κομμουνιστικής Διεθνούς τον Απρίλιο του 1920 με την προσθήκη της λέξης «κομμουνιστικόν» εντός παρενθέσεως στο τέλος του αρκτικολέξου, καθώς και με την αποδοκιμασία της «ιμπεριαλιστικής εκστρατείας» στην Μικρά Ασία¹⁵ με προκήρυξη στους εργάτες και στους χωρικούς της Ελλάδας την επομένη της υπογραφής της Συνθήκης των Σεβρών, η Κεντρική Επιτροπή¹⁶ του Σ.Ε.Κ.Ε. καταδίκασε «τον ιμπεριαλιστικό χαρακτήρα του εδαφικού διπλασιασμού της πατρίδας και της απελευθέρωσης των υποδούλων αδελφών», τονίζοντας ότι «πατρίς...είναι εκείνη όπου δεν θα υπάρχουν πλέον σύνορα που θα χωρίζουν τους λαούς, όπου η γη θα είναι πατρίδα και μητέρα όλων των ανθρώπων και που θα χαρίζει εξίσου εις όλους τα αγαθά της...Η απελευθέρωση των δούλων αδελφών την οποίαν επιζητούμεν δεν είναι μόνον η απελευθέρωσις των από τον ξένον φυλετικόν ζυγόν αλλά και από τον πολιτικόν και οικονομικόν ζυγόν της αστικής τάξεως της πατρίδος των...Η εθνική ενότης και η εθνική αποκατάστασις, όπως ημείς την εννοούμεν, είναι η πραγματική απελευθέρωσις από κάθε ξένην πολιτικήν και

12. «Η Εξωτερική Πολιτική των Σοσιαλιστών της Ελλάδος», Ριζοσπάστης, Αθήναι 12 Νοεμβρίου 1918, Αρ. φύλλου: 474.

13. Εφεξής Κ.Κ.Ε..

14. Βλ. Κάραμποτ, ό.π., σσ. 155-156.

15. Αναφερόμαστε στη Μικρασιατική Εκστρατεία (1919-1922).

16. Εφεξής Κ.Ε..

οικονομικήν κηδεμονίαν». Το δίπτυχο «εθνική αποκατάσταση» και «αποτίναξη κάθε ξένης κηδεμονίας» εντάσσονταν στο πλαίσιο της «αρχής της αυτοδιάθεσης των εθνοτήτων μέχρις ότου επιτευχθεί ο αποχωρισμός τους και η προσχώρησή τους σε μία Βαλκανική Κομμουνιστική Συνομοσπονδία», σύμφωνα με τη θέση του Κ.Κ.Ε. κατά το Γ' Έκτακτο Συνέδριο του Κόμματος στα τέλη του 1924 όπου και οριστικοποιήθηκε η μπολσεβικοποίησή του.¹⁷

Στις αποφάσεις του τέταρτου συνεδρίου της Κομμουνιστικής Διεθνούς το 1922 συμπεριελήφθη και το ενδεχόμενο δημιουργίας «Βαλκανικής Ομόσπονδης Σοβιετικής Σοσιαλιστικής Ομοσπονδίας» στην οποία το Κ.Κ.Ε. στο τρίτο έκτακτο συνέδριό του το 1924 ενέτασσε την Μακεδονία και την Θράκη μετά την ανεξαρτητοποίησή τους, ενώ το νεοσύστατο Κομμουνιστικό Κόμμα Κύπρου¹⁸ εξέφραζε την επιθυμία για ένταξη της Κύπρου στην ανωτέρω ομοσπονδία, όντας επηρεασμένο από το γενικότερο κλίμα της εποχής και πλήρως ευθυγραμμισμένο με τις θέσεις της Κομιντέρν¹⁹ και του Κ.Κ.Ε.. Ωστόσο, η Κύπρος αποτελούσε διαφορετική περίπτωση σε σχέση με την Μακεδονία και την Θράκη, αφ' ενός διότι στο έδαφός της πλειοψηφούσε το ελληνικό στοιχείο και αφ' ετέρου διότι το ενδεχόμενο ένταξής της σε μία μελλοντική βαλκανική ομοσπονδία (χωρίς να έχει προηγηθεί η ένωσή της με την Ελλάδα) χαρακτηριζόταν από μία γεωγραφική παραδοξότητα.²⁰

Η ανακήρυξη της Κύπρου σε αποικία του Στέμματος το 1925 έδωσε τη δυνατότητα στην Εκτελεστική Κεντρική Επιτροπή του Κόμματος με απόφασή της, η οποία δημοσιεύθηκε στο πρωτοσέλιδο του *Ριζοσπάστη* της 10^{ης} Ιουνίου του 1925 να αναδείξει τη σημασία του «Εθνικού Ζητήματος» αφ' ενός μεν λόγω της προσπάθειας της «ιταλικής φασιστικής πλουτοκρατίας να εδραιώσει τη θέση της στα Δωδεκάνησα», αφ' ετέρου δε «εξαιτίας της νέας πραξικοπηματικής ενέργειας του αγγλικού ιμπεριαλισμού εναντίον του δικαιώματος της αυτοδιαθέσεως του κυπριακού λαού». Και κατωτέρω η απόφαση ανέφερε τα εξής: «Το κόμμα μας πιστό στις αρχές της αυτοδιαθέσεως των εθνικών μειονοτήτων μέχρι του αποχωρισμού των, οφείλει να

17. Βλ. Κάραμποτ, ό.π., σσ. 154-157.

18. Εφεξής Κ.Κ.Κ..

19. Ονομασία της Τρίτης Κομμουνιστικής Διεθνούς, η οποία προήλθε από τις αρχικές συλλαβές των λέξεων Communist International. Ιδρύθηκε τον Μάρτιο του 1919 κατόπιν πρωτοβουλίας των Ρώσων μπολσεβίκων και έθετε ως στόχο τον ξεσηκωμό του προλεταριάτου σε όλες τις χώρες του κόσμου. Βλ. Λάζαρος Σακελλαρίου, *Λεξικόν Κομμουνιστικών Όρων*, «Κομιντέρν», εκδ. Υποδιεύθυνσης Γενικής Ασφάλειας Αθηνών, Αθήναι 1964, σσ. 55-56.

20. Βλ. Σακελλαρόπουλος, ό.π., σσ. 189-191.

υπερασπίσει τα δικαιώματα του δωδεκανησιακού και κυπριακού λαού, αποκαλύπτοντας τον αισχρό ρόλο της ελληνικής μπουρζουαζίας και δυναμώνοντας τον αγώνα των πληθυσμών αυτών κατά του αγγλικού ιμπεριαλισμού και του ιταλικού φασισμού». Η ιδιαιτερότητα της συγκεκριμένης απόφασης έγκειται στο γεγονός ότι το Κ.Κ.Ε. συμπεριελάμβανε στη ρητορική του για το «Εθνικό Ζήτημα» και τις «ελληνικές εθνικές μειονότητες». Ταυτόχρονα, υποστήριζε την αρχή της αυτοδιάθεσης ως μοναδικό τρόπο επίλυσης του Κυπριακού Ζητήματος, ενώ απέρριπτε γενικά το αίτημα της Ένωσης. Για τη συγκεκριμένη θέση και στάση του Κ.Κ.Ε. πέρα από τη σοσιαλιστική αντίληψη περί «πατρίδας χωρίς σύνορα» μπορεί να λεχθεί ότι χρησιμοποιείτο ως αντίβαρο στην από μέρους της «αστικής μπουρζουαζίας» οικειοποίηση των «Εθνικών Ζητημάτων» και στην καταγγελία της σε βάρος των κομμουνιστών για «αντιπατριωτική-αντεθνική» στάση και δράση στο Μακεδονικό Ζήτημα.²¹

Η σκυτάλη για το Ενωτικό Ζήτημα παρεδόθη στο Κομμουνιστικό Κόμμα Κύπρου, το οποίο ιδρύθηκε το 1926 και λειτουργούσε υπό την καθοδήγηση του Κ.Κ.Ε.. Ενδεικτικό του παρεμβατισμού του Κ.Κ.Ε. στο Κ.Κ.Κ. είναι η ταύτιση των απόψεων σχετικά με τις αντιβρετανικές εκδηλώσεις του Οκτωβρίου του 1931²², οι οποίες «υποκινήθηκαν από τους πλούσιους Έλληνες που επεδίωκαν την Ένωση με την Ελλάδα του Βενιζέλου», ενώ ταυτόχρονα η καθαρότητα της θέσης αυτής έναντι των εκδηλώσεων διατυπώθηκε στο φύλλο του *Ριζοσπάστη* που κυκλοφόρησε στις 26 Οκτωβρίου του 1931 με την οποία αντιτίθετο στον αγγλικό ιμπεριαλισμό «που σκοτώνει τους Κύπριους εργάτες και χωρικούς» και εναντιωνόταν στην «ενωτική κίνηση της ελληνικής κεφαλαιοκρατίας στην Κύπρο».²³

Η δράση του Κ.Κ.Ε. περιορίστηκε σημαντικά μετά την ψήφιση του Ιδιωνύμου²⁴ το 1924 και τις διώξεις των μελών του επί κυβερνήσεως Ελευθερίου

21. «Αι Αποφάσεις της Ε. Κεντρικής Επιτροπής του Κομμουνιστικού Κόμματος Επί των Άμεσων Καθηκόντων του», *Ριζοσπάστης*, Αθήναι 10 Ιουνίου 1925, Αρ. φύλλου: 2.818.

22. Αναφερόμαστε στις εξεγέρσεις του κυπριακού λαού εναντίον του βρετανικού καθεστώτος, οι οποίες είναι γνωστές στην ελληνική και κυπριακή ιστοριογραφία ως «Οκτωβριανά». Για περαιτέρω πληροφορίες σχετικά με τα «Οκτωβριανά» βλέπε Κωνσταντίνος Λοΐζου & Αντώνιος Λοϊζίδης, «Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και το Κυπριακό Πρόβλημα», *Χρονικό*, τχ. 69, Λευκωσία 2019, σσ. 12-13.

23. Βλ. Κάραμποτ, ό.π., σσ. 155-172 και «Για την Ανεξάρτητη Κύπρο», *Ριζοσπάστης*, Αθήνα 26 Οκτωβρίου 1926, Αρ. φύλλου: 57.

24. Ιδιώνυμο ονομάστηκε το αδίκημα που προέβλεπε ο Νόμος «Περί Μέτρων Ασφαλείας του Κοινωνικού Καθεστώτος και Προστασίας των Ελευθεριών των Πολιτών», ο οποίος ψηφίστηκε από τον Αλέξανδρο Παπαναστασίου και αναφερόταν στην τιμωρία σε περίπτωση εφαρμογής ιδεών που είχαν ως άμεσο σκοπό την ανατροπή του κρατούντος κοινωνικού συστήματος με βίαια μέσα ή με την προσπάθεια προσηλυτισμού υπέρ αυτής της αρχής. Επί κυβερνήσεως Θεοδώρου Πάγκαλου το 1926, ο νόμος υπέστη τροποποιήσεις και προέβλεπε εκτοπίσεις «παντός ατόμου ύποπτου διά

Βενιζέλου το 1929. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να επισημανθεί ότι μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή λόγω των ιδιαιτέρων περιστάσεων που είχαν προκύψει, ο αλυτρωτισμός βρέθηκε «σε κατάσταση ύπνωσης» για να αφυπνισθεί στη συνέχεια όταν θα έκανε την εμφάνισή της στο προσκήνιο μία νέα διεθνής κρίση.²⁵

Η σχέση κομμουνιστικής αριστεράς και έθνους εισέρχεται σε καινούργια φάση ήδη από το 1935 όταν η Κομμουνιστική Διεθνής στο έβδομο συνέδριό της καθόρισε το νέο πλαίσιο καθηκόντων των κομμουνιστικών κομμάτων της αστικής δημοκρατίας βάσει του οποίου «*κύριο καθήκον*» τους ήταν η υπεράσπιση της εθνικής ανεξαρτησίας της χώρας απέναντι στη διπλή εξάρτηση από το «*ντόπιο και ξένο κεφάλαιο*». Ωστόσο, η όποια δραστηριότητα της Αριστεράς έπαψε να εκδηλώνεται κατά τη διάρκεια της μεταξικής δικτατορίας όταν Κ.Κ.Ε. κηρύχθηκε παράνομο.

Με την έναρξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου το Μακεδονικό Ζήτημα αποτέλεσε αντικείμενο συζήτησης τόσο από την πλευρά της Βουλγαρίας όσο και της Γιουγκοσλαβίας. Η εδραίωση του κινήματος των Παρτιζάνων καλλιέργησε στη Γιουγκοσλαβική ηγεσία μία «αφ' υψηλού συμπεριφορά» ως προς τα συγγενή κομμουνιστικά κόμματα της Αλβανίας, της Βουλγαρίας και της Ελλάδας, καθώς θεωρούσε ότι ήταν η κατάλληλη ευκαιρία για την ίδρυση της «Μεγάλης Γιουγκοσλαβίας», η οποία θα προέκυπτε από τη διαφοροποίηση του διαμορφωθέντος από τη Συνθήκη του Neuilly εδαφικού status quo της περιοχής της Μακεδονίας. Ως δικαιολογητική βάση για τη δημιουργία μίας «Ενιαίας Μακεδονικής Δημοκρατίας» ή «Γιουγκοσλαβικής Ομοσπονδίας» λειτούργησε η ύπαρξη των σλαβομακεδονικών πληθυσμών στα εδάφη της Βουλγαρίας και της Ελλάδας.

Με σκοπό τη δημιουργία ενός «κοινού βαλκανικού στρατηγείου» προκειμένου να υπάρξει η δυνατότητα ελεύθερης μετακίνησης αντάρτικων ομάδων στα εδαφικά όρια των τριών χωρών²⁶, πραγματοποιήθηκε την 20^ή Ιουνίου του 1943 στο Κοτσάκι της Αλβανίας συνάντηση των εκπροσώπων των τριών κομμουνιστικών κομμάτων. Η ελληνική πλευρά εκπροσωπήθηκε από τον Τηλέμαχο Βέρβερη, ο οποίος δεν υπέγραψε τη συμφωνία ως μη έχων οποιαδήποτε εξουσιοδότηση, αλλά η

*πράξεων...αντικειμένων εις την δημόσιαν τάξιν, ησυχίαν και ασφάλειαν της χώρας», καθώς και «παντός ατόμου ύποπτου διαδόσεως ιδεών αντικειμένων εις τα κυριαρχικά του κράτους δικαιώματα». Αυτός ο νόμος αποτέλεσε τη βάση για να εξαπολυθούν διώξεις εναντίον των μελών του νεοπαγούς τότε Κ.Κ.Ε.. Αργότερα επί Ελευθερίου Βενιζέλου οι διώξεις αυτές προσέλαβαν μία πιο οργανωμένη μορφή με το Νόμο 4229/1929. Το Ιδιώνυμο του Βενιζέλου αποτέλεσε τη βάση της σειράς νόμων που θεμελιώθηκαν από τη δικτατορία Μεταξά και διατηρήθηκαν κατά τη μετεμφυλιακή περίοδο. Βλ. *Εγκυκλοπαίδεια Δομή*, «Ιδιώνυμο», τμ. 11, εκδ. «Δομή» Α.Ε., Αθήνα 2005, σελ. 441.*

25. Βλ. Στεφανίδης, ό.π., σσ. 44-47.

26. Αναφερόμαστε στις Γιουγκοσλαβία, Ελλάδα και Αλβανία.

αντιπρότασή του για υπογραφή ενός πρωτοκόλλου συμπερασμάτων, αφού έγινε αποδεκτή από τις Γιουγκοσλαβία και Αλβανία, υπεγράφη στις 20 Ιουνίου 1943.

Πέντε μέρες αργότερα οι τρεις πλευρές συναντήθηκαν στο Τσοτύλι της Κοζάνης με την ελληνική πλευρά να εκπροσωπείται από τους Ανδρέα Τζήμα, Στέφανο Σαράφη και Άρη Βελουχιώτη. Η ελληνική αντιπροσωπεία συγκατένευσε στο αίτημα επανεξέτασης του ζητήματος της δημιουργίας ενός «κοινού βαλκανικού στρατηγείου», ενώ απέρριψε την πρόταση αναγνώρισης της σλαβομακεδονικής μειονότητας μετά το πέρας το Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Ωστόσο, η υπογραφή του πρωτοκόλλου συνεργασίας από τις τρεις αντιπροσωπείες για ελεύθερη μετακίνηση Παρτιζάνων στα ελληνικά εδάφη, προκάλεσε την έντονη δυσaréσκεια της ηγεσίας του Κ.Κ.Ε. προς το πρόσωπο του Ανδρέα Τζήμα, διότι πίστευε ότι οι όροι της συμφωνίας ήταν επιζήμιοι για την Ελλάδα.

Μετά τη συμμετοχή του Ε.Λ.Α.Σ. στο στρατηγείο της Μέσης Ανατολής τον Ιούλιο του 1943, η ηγεσία του Κ.Κ.Ε. απέρριψε τη δημιουργία του «βαλκανικού στρατηγείου» και απαγόρευσε κάθε γιουγκοσλαβική δραστηριότητα στην Ελλάδα, ζητώντας παράλληλα την οριστική αποχώρηση των Παρτιζάνων από τα μακεδονικά χωριά στα οποία εισέρχονταν προκειμένου να στρατολογήσουν Σλαβομακεδόνες.

Με αυτά τα δεδομένα, το Κ.Κ.Ε. επιχείρησε τον προσεταιρισμό των Ελλήνων Σλαβομακεδόνων προκειμένου να τους εντάξει στις εαμικές οργανώσεις και να αποτρέψει κατ' αυτόν τον τρόπο ενδεχόμενες «αυτονομιστικές τάσεις». Ωστόσο, η προσπάθεια αυτή δεν είχε τα αναμενόμενα αποτελέσματα και η διείσδυση του Κ.Κ.Ε. στους σλαβόφωνους υπήρξε περιορισμένη. Έτσι, το Κ.Κ.Ε. αναγκάστηκε υπό την πίεση αυτής της πραγματικότητας να ανεχθεί τη δημιουργία της Σ.Ν.Ο.Φ.²⁷, η οποία όμως δεν ικανοποίησε τις προσδοκίες του Κ.Κ.Ε. για διείσδυση στους σλαβόφωνους, αλλά λειτούργησε κυρίως ως προπαγανδιστικό όργανο για την ίδρυση «μακεδονικού έθνους». Η προσχώρηση στο Σ.Ν.Ο.Φ. -μετά την ήττα της Βουλγαρίας- και σλαβόφωνων μελών του Κ.Κ.Ε. δημιούργησε σύγχυση και προβληματισμό στο

27. Ελληνικά αρχικά που χρησιμοποιήθηκαν για να αποδώσουν το «Slavjanomakedonski Narodno Osloboditelen Front» (Σλαβομακεδονικό Λαϊκό Απελευθερωτικό Μέτωπο). Το Σ.Ν.Ο.Φ. ιδρύθηκε το 1943 και παρέμεινε ενεργό μέχρι το 1945 οπότε και το διαδέχθηκε το Ν.Ο.Φ. (Λαϊκό Απελευθερωτικό Μέτωπο) με επικεφαλής τον δικηγόρο από τον Αρχάγγελο Καστοριάς Paskal Mitrevski (Πασχάλης Μητρόπουλος) και γραμματέα τον Mihail Keramidzhiev (Μιχαήλ Κεραμιτζής). Το Ν.Ο.Φ. έθετε ως βασικό στόχο την οργάνωση του αγώνα του μακεδονικού λαού για συνένωση των Μακεδόνων που διαβιούσαν και στα τρία τμήματα της Μακεδονίας με την Λαϊκή Δημοκρατία της Μακεδονίας. Βλ. Ιάκωβος Δ. Μιχαηλίδης, «Ευθραυστες Ισορροπίες: Οι Ελληνογιουγκοσλαβικές Σχέσεις 1944-1946», στο: Ηλίας Νικολακόπουλος-Ιωάννα Παπαθανασίου (επιμ.) *Ο Εμφύλιος Πόλεμος 1946-1949*, τμ. 5^{ος}, *Τα Νέα Ιστορία: Έξι Στιγμές του Εικοστού Αιώνα*, Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη Α.Ε., Αθήνα 2010, σελ. 71.

Ε.Α.Μ., το οποίο παρά τη θετική στάση του απέναντι στα εθνικά ζητήματα, κατηγορήθηκε ως «μειοδοτικό».²⁸ Στη συνέχεια τα μέλη του Σ.Ν.Ο.Φ. κατόπιν παρέμβασης του Ε.Λ.Α.Σ. υποχρεώθηκαν να καταφύγουν στη γιουγκοσλαβική Μακεδονία.²⁹

Οι εδαφικές αυτές διεκδικήσεις συνδέονταν άμεσα με το «αλυτρωτικό όραμα» της Μεγάλης Ιδέας. Έτσι, τον Μάιο του 1944 στο Συνέδριο του Λιβάνου όλες οι πλευρές που απάρτιζαν την Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας έθεσαν ως μελλοντική επιδίωξη «*την πλήρη εθνική αποκατάσταση και την πλήρη ασφάλεια των εθνικών συνόρων*». Με τον επανακαθορισμό των βορείων συνόρων και την ενσωμάτωση των Δωδεκανήσων και της Βορείου Ηπείρου, θα προωθείτο η εθνική ολοκλήρωση και η χώρα θα αποκτούσε «*σπονδυλική στήλη*», όπως χαρακτηριστικά είχε τονίσει ο πρωθυπουργός Γεώργιος Παπανδρέου κατά την πρώτη δημόσια ομιλία του μετά την άφιξή του στην Αθήνα τον Οκτώβριο του 1944.³⁰

Ενώ λοιπόν διαφαίνεται ότι το Κ.Κ.Ε. κυρίως διά της αντιστασιακής οργάνωσης του Ε.Α.Μ. που δρούσε ως πολιτικός βραχίονας, υιοθετούσε όλες τις εθνικές διεκδικήσεις, η επιστροφή του Νίκου Ζαχαριάδη από το στρατόπεδο συγκέντρωσης στο Dachau³¹ τον Μάιο του 1945 σηματοδότησε και την αλλαγή στάσης του ως προς τα Εθνικά Ζητήματα. Τον Ιούνιο λοιπόν του 1945 ο Ζαχαριάδης απέρριψε τις διεκδικήσεις που αφορούσαν την Αλβανία και την Βουλγαρία, οι οποίες είχαν υπαχθεί στη σφαίρα επιρροής της Ε.Σ.Σ.Δ.. Εξακολουθούσε όμως να εμμένει στη διεκδίκηση της Κύπρου και ορισμένων τμημάτων της Ανατολικής Θράκης. Η αρνητική στάση του Ζαχαριάδη, κυρίως σε ό,τι αφορούσε τη διεκδίκηση της Βορείου Ηπείρου, δεν έτυχε πλήρους αποδοχής από τα μέλη του Ε.Α.Μ., η πλειοψηφία των οποίων ταυτιζόταν με την άποψη των «εθνικιστών» για επέκταση της εδαφικής κυριαρχίας της Ελλάδας. Παράλληλα, οι θέσεις του Ζαχαριάδη ερμηνεύτηκαν ως ένδειξη δουλοπρέπειας έναντι του Κρεμλίνου αλλά και ως «προδοσία» των εθνικών συμφερόντων.

Η επιρροή του Ζαχαριάδη στο Κ.Κ.Ε. είχε ως αποτέλεσμα την αλλαγή της θέσης του σε ό,τι αφορά στα Εθνικά Ζητήματα με αποτέλεσμα να υποστηρίξει την αυτοδιάθεση των πληθυσμών, όχι μόνον της Δωδεκανήσου, της Κύπρου και της

28. Βλ. Δανόπουλος, ό.π., σσ. 111-118.

29. Βλ. Κώστας Κωστής, «*Τα Κακομαθημένα Παιδιά της Ιστορίας*». *Η Διαμόρφωση του Νεοελληνικού Κράτους, 18^{ος}-21^{ος} Αιώνας*, 4^η Έκδοση, εκδ. Πατάκης, Αθήνα 2020, σελ. 701.

30. Βλ. Στεφανίδης, ό.π., σσ. 101-102.

31. Πρώτο στρατόπεδο συγκέντρωσης στη Ναζιστική Γερμανία.

Βορείου Ηπείρου, αλλά και της Μακεδονίας, και να ταυτιστεί επίσης με το προηγούμενο σύνθημα της μεσοπολεμικής περιόδου «για ενιαία και ανεξάρτητη Μακεδονία». Αποτέλεσμα αυτής της μεταστροφής υπήρξε η περαιτέρω δυσφήμιση της Αριστεράς από την εθνικιστική πλειοψηφία. Ωστόσο, το Ε.Α.Μ. που αποτελούσε τον επίσημο εκπρόσωπο της Αριστεράς για τα εθνικά θέματα, μετά την επιστροφή της αντιπροσωπείας του από την Μόσχα τον Ιανουάριο του 1946, αντιτιθέμενο στη μεταστροφή του Κ.Κ.Ε., ταυτίστηκε απόλυτα με την επίσημη θέση της Ελλάδας για τις εδαφικές διεκδικήσεις.³²

Το 1946 μετά τις εθνικές εκλογές από τις οποίες εσκεμμένα η Αριστερά απείχε, ο Ζαχαριάδης επανήλθε επικριτικά έναντι των ελληνικών διεκδικήσεων εις βάρος των βορείων γειτόνων εν αντιθέσει με το Ε.Α.Μ., το οποίο μετά την επίσημη έναρξη της Διάσκεψης Ειρήνης στο Παρίσι τον Ιούλιο του 1946, υποστήριξε για ακόμα μία φορά τις επίσημες εθνικές διεκδικήσεις. Οι παλινωδίες της Αριστεράς μπορούν να δικαιολογηθούν σε ένα βαθμό καθότι εντάσσονται στο γενικότερο πλαίσιο μίας προσπάθειας εξισορρόπησης ανάμεσα στην αναγκαιότητα αποφυγής μίας ενδεχόμενης πολιτικής απομόνωσής της στο εσωτερικό της χώρας και στην προσφιλή τακτική του Κ.Κ.Ε. να μην έρχεται σε ρήξη με τα ομόδοξα πολιτικά κόμματα των γειτονικών χωρών. Ωστόσο, κατά μία άλλη εκδοχή το καλοκαίρι του 1946, παραμονές της Διάσκεψης Ειρήνης στο Παρίσι, το Κ.Κ.Ε. και το Ε.Α.Μ. αποδέχτηκαν τις εδαφικές αξιώσεις που διατύπωνε η κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας (προσάρτηση της Βορείου Ηπείρου, των Δωδεκανήσων και επαναχάραξη των ελληνοβουλγαρικών συνόρων επ' ωφελεία της Ελλάδας), προσθέτοντας σε αυτές την ένωση της Ελλάδας με την Κύπρο αλλά και την προσάρτηση της Ανατολικής Θράκης. Έτσι, φαίνεται πως η ελληνική αριστερά ενέταξε στη ρητορική της εδαφικές διεκδικήσεις σε βάρος των βορείων γειτόνων, ενώ παράλληλα έθεσε ζήτημα προσάρτησης της Ανατολικής Θράκης χωρίς να έχει προϋπάρξει αίτημα αυτοδιάθεσης από το ντόπιο πληθυσμό.³³

Σε ό,τι αφορά το Μακεδονικό Ζήτημα, χαρακτηριστική είναι η προσέγγιση που επιχείρησε το Κ.Κ.Ε. κατά τη Β' Ολομέλειά του, η οποία συνήλθε ακριβώς ένα χρόνο μετά την υπογραφή της Συμφωνίας της Βάρκιζας στις 7 Φεβρουαρίου του 1946, οπότε και αποφασίστηκε η επανέναρξη του ένοπλου αγώνα. Σε αυτήν καταγγελλόταν η προβοκατόρικη μοναρχοφασιστική ενέργεια των Ελλήνων που από

32. Βλ. Στεφανίδης, ό.π., σελ. 103.

33. Βλ. Μιχαλίδης, ό.π., σσ. 348-349.

κοινού με τους Άγγλους «αφέντες» οργάνωναν και χρηματοδοτούσαν την αποσχιστική κίνηση των *«Ελλήνων αυτονομιστών της Μακεδονίας»*, κατηγορώντας παράλληλα το Κ.Κ.Ε. ως υποκινητή των αυτονομιστικών τάσεων με σκοπό «να υποδαυλίσει έτσι τις ανησυχίες και την ανωμαλία τόσο στην Ελλάδα όσο και στο κομμάτι αυτό της βαλκανικής και να επιδιώκει έτσι να πραγματοποιήσει τα ύποπτα σχέδιά του τόσο στη χώρα όσο και στα Βαλκάνια». Εν συνεχεία, το Κ.Κ.Ε. διακήρυττε ότι «θεωρούσε ιερά και απαραβίαστα τα σημερινά σύνορα της Ελλάδας», κατήγγειλε «τις μηχανορραφίες της κυβέρνησης», αποδοκίμασε «το ξενοκίνητο ύποπτο αυτονομιστικό κίνημα που υπονομεύει τη συνεννόηση και συνεργασία ανάμεσα στους βαλκανικούς λαούς και μόνο τους εχθρούς των ωφελεί» και δήλωσε ότι «δεν θα πάψει να παλεύει για να αναγνωριστούν τα δίκαια και η ισοτιμία στους σλαβόφωνους που ζουν στην ελληνική Μακεδονία μέσα στα πλαίσια της ελληνικής επικράτειας». Επίσης, πίστευε ότι «ζωτικό και ύψιστο εθνικό συμφέρον για την Ελλάδα ήταν να πραγματοποιήσει μία ισότιμη, δημοκρατική, ειρηνική συνεννόηση και συνεργασία με τις βορινές βαλκανικές δημοκρατίες Γιουγκοσλαβία, Αλβανία και Βουλγαρία». Επίσης, έλαβε θέση σχετικά και με το Κυπριακό Ζήτημα, απευθύνοντας αρχικά «τον πιο θερμό χαιρετισμό στους αδελφούς Κυπρίους και στο ηρωικό τους Ανορθωτικό Κόμμα Εργαζόμενου Λαού»³⁴ και διακηρύσσοντας ότι «το πρώτο εθνικό δίκαιο και αίτημα του λαού της Ελλάδας πλάι στην ένωση των ελληνικών Δωδεκανήσων είναι η ένωση της Κύπρου με την μητέρα Ελλάδα, πραγματικά ανεξάρτητη και δημοκρατική», ενώ ταυτόχρονα «αναγνώριζε απόλυτα την ανάγκη της εξασφάλισης και της εγγύησης των ελληνικών συνόρων» αλλά και «την αναμφισβήτητη ελληνικότητα των Δωδεκανήσων και της Κύπρου».

Αναφορικά με το Βορειοηπειρωτικό Ζήτημα, το Κ.Κ.Ε. εναντιώθηκε κατ' αρχήν στην άμεση και βίαιη κατάληψη της Βόρειας Ηπείρου από τον ελληνικό στρατό, θεωρώντας την αφ' ενός μεν αντίθετη «ως προς τις αποφάσεις των τριών Μεγάλων Συμμάχων που διακήρυξαν ότι κάθε εδαφική μεταβολή θα λυθεί ειρηνικά στο Συνέδριο της Ειρήνης» αφ' ετέρου δε επιζήμια για το κύρος της πατρίδας, καθώς «θα την ενέπλεκε σε τυχοδιωκτικές περιπέτειες». Ωστόσο, στη συνέχεια μη έχοντας ως πρόθεση να διαταράξει τη «δημοκρατική ενότητα», δήλωνε διατεθειμένο παρά τις όποιες «αντιρρήσεις» του να αποδεχθεί την άποψη της πλειοψηφούσας μερίδας του «δημοκρατικού κόσμου» σε περίπτωση που αυτή «αποφαινόταν για μία άμεση

34. Εφεξής Α.Κ.Ε.Λ..

στρατιωτική κατάληψη της Βόρειας Ηπείρου από τον ελληνικό στρατό».³⁵ Πράγματι, διαρκούντος του Εμφυλίου η ελληνική πολιτική και στρατιωτική ηγεσία εξέτασε το ενδεχόμενο επέμβασης στην Αλβανία δεδομένου ότι το Βορειοηπειρωτικό Ζήτημα είχε «προσλάβει διαστάσεις εθνικού προβλήματος» σύμφωνα με τον Υπουργό Εξωτερικών Παναγή Τσαλδάρη. Η όποια διστακτικότητα που επέδειξε η ελληνική πλευρά οφείλετο στις πιέσεις που ασκήθηκαν από τις Μεγάλη Βρετανία και Η.Π.Α., οι οποίες ήθελαν να αποτρέψουν ενδεχόμενες ενέργειες υπονόμευσης του καθεστώτος του Enver Halil Hoxha.³⁶

Οι θέσεις αυτές του Κ.Κ.Ε. κατακρίθηκαν έντονα από τον Νίκο Ζαχαριάδη κατά τη διάρκεια των εργασιών της Γ' Συνδιάσκεψης που συνεκλήθη τον Οκτώβριο του 1950 στο Βουκουρέστι. Σε αυτή ο Ζαχαριάδης χαρακτήρισε τη θέση του Κ.Κ.Ε. αναφορικά με το Βορειοηπειρωτικό Ζήτημα ως «ένα σοβαρό θεμελιακό αρχικό λάθος (λάθος αρχής)» κρίνοντας «απαράδεκτη» την υποχώρηση του Κ.Κ.Ε. «μπροστά στην πίεση του αστικού εθνικισμού, των μικροαστών συνοδοιπόρων και του ταξικού εχθρού». Επίσης, υποστήριξε ότι μία στρατιωτικοπολεμική επιχείρηση θα «σήμαινε τον όλεθρο της Ελλάδας», ενώ μία «λαϊκοκρατική Ελλάδα θα έλυνε φιλικά, ειρηνικά, δημοκρατικά όλες τις βαλκανικές διαφορές της γρήγορα και αποτελεσματικά δίχως καμιά απόλυτη εθνική ζημιά».³⁷

Μετά την επικριτική παρέμβαση του Ζαχαριάδη η Βόρεια Ήπειρος έπαψε να συμπεριλαμβάνεται στη λίστα των διεκδικήσεων του Κ.Κ.Ε., το οποίο μέχρι και το τέλος της δεκαετίας του '40 εστιάστηκε αποκλειστικά στην προώθηση του ζητήματος της ένωσης της Ελλάδας με την Κύπρο. Αυτό συνέβη επειδή κατά τη Διάσκεψη Ειρήνης το μόνο εθνικό ζήτημα που έμελλε να ευοδωθεί ήταν εκείνο των Δωδεκανήσων, καθώς το μεν Βορειοηπειρωτικό προσέκρουε στο γεγονός ότι η Αλβανία είχε περάσει πλέον στη σοβιετική σφαίρα επιρροής, το δε Κυπριακό επαφίετο στην καλή θέληση της Μεγάλης Βρετανίας να το επιλύσει με «φιλικές διαπραγματεύσεις» με την ελληνική κυβέρνηση.³⁸ Προσέτι, η «εγκατάλειψη» της Βόρειας Ηπείρου από το Κ.Κ.Ε. μπορεί να εξηγηθεί και μέσα από τον φόβο που

35. Βλ. *Το Κ.Κ.Ε. Επίσημα Κείμενα*, τμ. 6^ο (1945-1949), εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1987, σελ. 408.

36. Επισημαίνεται ότι ο αρχηγός της αντιστασιακής οργάνωσης Ε.Δ.Ε.Σ. Ναπολέων Ζέρβας είχε συναινέσει στην πρόταση για στρατιωτική επέμβαση στην Αλβανία, διότι θεωρούσε ότι προέκυπτε «ευκαιρία μοναδική διά μίαν οριστικήν και εθνικώς συμφέρουσα λύσιν» για το Βορειοηπειρωτικό Ζήτημα. Βλ. Στεφανίδης, ό.π., σσ. 124-125.

37. Βλ. *Κεντρική Επιτροπή του Κ.Κ.Ε.*, «Η 3^η Συνδιάσκεψη του Κ.Κ.Ε.. Εισηγήσεις-Λόγοι-Αποφάσεις», Πρακτικά (10-14 Οκτώβρη 1950), 2^η Έκδοση, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2011, σσ. 590-706.

38. Βλ. Στεφανίδης, ό.π., σσ. 110-111, 130.

διατύπωσε ο Ζαχαριάδης ότι μία ενδεχόμενη στρατιωτική επέμβαση της Μεγάλης Βρετανίας στην Βόρεια Ήπειρο «θα ήταν η απαρχή για την κατάληψη ολόκληρης της Λαϊκής Δημοκρατίας της Αλβανίας...και θα υπέσκαπτε την εαμική ενότητα. Θα ευνοούσε μία εχθρική επιρροή στις γραμμές του κόμματος και εν τέλει θα οδηγούσε στη διάσπαση του Ε.Α.Μ.». ³⁹

Μετά το 1946 όταν το ελληνικό έθνος ενεπλάκη σε μία καταστροφική εμφύλια σύρραξη, το αλυτρωτικό ζήτημα πέρασε σε δεύτερη μοίρα. Μεσούντος του Εμφυλίου το Κ.Κ.Ε. τίθεται εκτός νόμου με τον Αναγκαστικό Νόμο 509/1947 «Περί Μέτρων Ασφαλείας του Κράτους, του Πολιτεύματος, του Κοινωνικού Καθεστώτος και Προστασίας των Ελευθεριών των Πολιτών»⁴⁰ και ως εκ τούτου τα μοναδικά μέσα για να εκφράσει τις θέσεις του για το Κυπριακό Ζήτημα ήταν η εφημερίδα *Ριζοσπάστης*, αλλά και ο παράνομος ραδιοφωνικός σταθμός *Ελεύθερη Ελλάδα*⁴¹, ο οποίος ιδρύθηκε τον Ιούλιο του 1947, εξέπεμπε αρχικά από το Βελιγράδι και αποτελούσε την έγκυρη φωνή του αρχηγείου του Δ.Σ.Ε. σε μία προσπάθεια της Αριστεράς να απαντήσει στην αντίπαλη προπαγάνδα, προβάλλοντας τις ιδεολογικές και πολιτικές θέσεις των εμπόλεμων παρατάξεων. Ήδη από τις αρχές του 1947 το Κ.Κ.Ε. σε μόνιμη βάση μέσω του *Ριζοσπάστη* εξέφραζε την καταγγελτική θέση του έναντι των ελληνικών κυβερνήσεων «αι οποίαι ενώ πάντοτε υπέσχοντο ότι θέλουν θέσει το Κυπριακό Ζήτημα ενώπιον της αγγλικής κυβερνήσεως ως εθνικήν διεκδίκησιν ουδέν έπραξαν και συνέτειναν κατά μέγα μέρος εις το να περιέλθει εις την σημερινήν θέσιν η εθνική αύτη διεκδίκησις»,⁴² αλλά και έναντι των αντίστοιχων κυπριακών κυβερνήσεων που αρνούνταν ή απέφευγαν να θέσουν ευθέως προς την αποικιοκρατική κυβέρνηση της Μεγάλης Βρετανίας το ζήτημα της ένωσης της Κύπρου «μετά της μητρός Ελλάδος».

39. Βλ. *Κεντρική Επιτροπή του Κ.Κ.Ε.*, ό.π., σσ. 590-591.

40. Σύμφωνα με την πρώτη παράγραφο του Άρθρου 1 του Αναγκαστικού Νόμου «*Το Κομμουνιστικόν Κόμμα Ελλάδος, το Εθνικόν Απελευθερωτικόν Μέτωπον (Ε.Α.Μ.) και η Εθνική Αλληλεγγύη προπαρασκευάσαντα και ενεργούντα την κατά της ακεραιότητος της Χώρας προδοτικήν ανταρσίαν διαλύονται. Επίσης, διαλύεται και παν άλλο πολιτικόν κόμμα, σωματείον ή οργάνωσις, ήτις ήθελε θεωρηθή, κατά τας διατάξεις της επομένης παραγράφου, ως συνεργαζόμενη μετ' αυτών ή επιδιώκουσα αμέσως ή εμμέσως την εφαρμογήν ιδεών έχουσών ως σκοπόν την διά βιαίων μέσων ανατροπήν του πολιτεύματος, του κρατούντος κοινωνικού συστήματος ή την απόσπασιν μέρους εκ του όλου της Επικρατείας*». «Το Κ.Κ. και οι Διακλαδώσεις του Εκτός Νόμου. Ετέθη Από της Χθες εις Εφαρμογήν ο Νόμος Περί Ασφαλείας του Κράτους. Τα Άρθρα και αι Προβλεπόμεναι Ποιναί», *Εμπρός*, Αθήνα 28 Δεκεμβρίου 1947, Αρ. φύλλου: 871.

41. Αρχικά λειτούργησε με την ονομασία «Ελεύθερη Ελλάδα» μέχρι και το 1956. Επανεξέπεμψε το 1958 από το Βουκουρέστι με την ονομασία «Η Φωνή της Αλήθειας» μέχρι και τη Μεταπολίτευση (1974) οπότε και έπαυσε οριστικά η λειτουργία του. Βλ. Βάσω Ψιμούλη, «*Ελεύθερη Ελλάδα*»/«*Η Φωνή της Αλήθειας*». *Ο Παράνομος Ραδιοσταθμός του Κ.Κ.Ε.. Αρχείο 1947-1968*, Αρχαία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας, εκδ. Θεμέλιο Ε.Π.Ε., Αθήνα 2006, σσ. 9-10.

42. «*Η Μόνη Απάντηση της Κύπρου: Χωρίς Κανένα Συμβιβασμό Ένωση με την Ελλάδα!*», *Ριζοσπάστης*, Αθήνα 13 Φεβρουαρίου 1947, Αρ. φύλλου: 9.990.

Όπως ανέφερε το φύλλο της 27^{ης} Φεβρουαρίου του 1947 του *Ριζοσπάστη* η μοναδική περίπτωση βουλευτή του ελληνικού κοινοβουλίου που έθεσε θέμα ενωτικού ζητήματος ήταν αυτή του Κωνσταντίνου Μελά του Κόμματος των Φιλελευθέρων, ο οποίος είχε τονίσει ότι «η Βουλή έχει καθήκον να ανακινήσει το ζήτημα της Κύπρου...διότι η ένωση της Κύπρου μετά της Ελλάδος δεν αποτελεί πόθον αλλά πανελλήνιον επιτακτικήν αξίωσιν και έχει υποχρέωσιν η κυβέρνηση να φέρει την αξίωσιν του λαού ενώπιον της αγγλικής κυβερνήσεως».⁴³ Το ζήτημα της αυτοδιάθεσης-ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα προεβλήθη από το Κ.Κ.Ε. στη Συνδιάσκεψη των Κομμουνιστικών Κομμάτων της Βρετανικής Αυτοκρατορίας, μέσω του ηγετικού του στελέχους Μιλτιάδη Πορφυρογένη⁴⁴, ο οποίος ζήτησε «να αξιώσει η συνδιάσκεψη να αποδώσει η αγγλική κυβέρνηση στον κυπριακό λαό το δικαίωμα της αυτοδιοίκησης ώστε η Κύπρος να πραγματοποιήσει την ένωση με την Ελλάδα».⁴⁵

Το Κ.Κ.Ε. κινούμενο στην ενωτική γραμμή καυτηρίασε μέσα από τον *Ριζοσπάστη* την αποτυχία της κυπριακής πρεσβείας στο ενωτικό ζήτημα αναφέροντας ότι «η εθνική πρεσβεία της Κύπρου ανεχώρησε από το Λονδίνον με πλήρη αποτυχία της αποστολής της βασισθείσαν κυρίως εις το βρετανικό επιχείρημα ότι η ελληνική κυβέρνηση δεν ΕΖΗΤΗΣΕ ΤΗΝ ΕΝΩΣΙΝ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ». Εν συνέχεια, τόνισε ότι «το Κυπριακό Ζήτημα παραμένει ανοικτό, όπως παραμένει ανοικτό ολόκληρο το ελληνικό πρόβλημα» και επεσήμανε ότι «έχουν παρέλθει πλέον οι εποχές που τα ζητήματα τα έλυνε μόνο η διπλωματία και τα πολιτικά παζάρια» και ότι το ζήτημα της

43. Σχετικά με τη θέση του Κωνσταντίνου Μελά για το Κυπριακό Ζήτημα ο *Ριζοσπάστης* ανέφερε τα εξής: «Η Βουλή δέχθηκε με απάθεια την αντεθνική αυτή τακτική. Μόνη εξαίρεση –εκτός του Κουλουμβάκη- απέτελεσε ο φιλελεύθερος κ. Μελάς που τόνισε ότι η Βουλή είχε καθήκον να ανακινήσει το ζήτημα της Κύπρου». «12^η Ώρα για την Κύπρο. Αλλά στη Βουλή Εμποδίζεται η Συζήτηση του Κυπριακού!», *Ριζοσπάστης*, Αθήνα 27 Φεβρουαρίου 1947, Αρ. φύλλον: 10.002. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Μακεδονομάχος και βουλευτής του Λαϊκού Κόμματος Στέργιος Μπινόπουλος είχε κατηγορήσει τον Κωνσταντίνο Μελά και την παράταξή του για «φιλοκομμουνιστική στάση» κατά την εμφυλιακή περίοδο: «Ενώ η θέσις, ην εξ αρχής υπεστήριζον όλα αι Ελληνικά Κυβερνήσεις, ήτο ότι η ένοπλος ανταρσία καθωδηγείτο και ενισχύετο παρά των βορείων γειτόνων της Ελλάδος, το Κόμμα των Φιλελευθέρων, ούτινος ο κ. Μελάς αποτελεί επίλεκτον μέλος, συνεφώνει με το Κομμουνιστικόν Κόμμα εις την θέσιν ότι οι συμμορίται είναι αθώοι δημοκρατικοί πολίται, καταδιωκόμενοι από τους Έλληνας μοναρχοφασίστας και ότι ο πόλεμος που διεξάγεται εντός της χώρας μας είναι εμφύλιος και διεξάγεται μεταξύ της Δεξιάς και της Αριστεράς χωρίς οι βόρειοι γείτονες να ενέχωνται εις τίποτε». Βλ. *Ευρετήριο Συνζητήσεων του Κοινοβουλίου*, Μέρος Δ' (1946-1967), τμ. 5^{ος}: «Θέματα Ε.Λ.Α.Σ.-Ι», Αθήνα 1985, σελ. 148.

44. Δικηγόρος, ο οποίος διετέλεσε Υπουργός Εργασίας στην Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας του Γεωργίου Παπανδρέου και Υπουργός Δικαιοσύνης της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης. Καταδικάστηκε ερήμην σε θάνατο στη δεύτερη δίκη του Νίκου Μπελογιάννη. Βλ. *Δοκίμιο Ιστορίας του Κ.Κ.Ε.*, τμ. Β' (1949-1968), 5^η Έκδοση, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2016, σσ. 278-287.

45. «Αυτοδιάθεση-Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα! Η Διάσκεψη των Κομμουνιστικών Κομμάτων της Βρετανικής Αυτοκρατορίας Ζητεί την Άμεση Ικανοποίηση του Πόθου του Ελληνικού Λαού», *Ριζοσπάστης*, Αθήνα 1 Μαρτίου 1947, Αρ. φύλλον: 10.004.

εθνικής ανεξαρτησίας «έχει περιέλθει πλέον στα χέρια του ελληνικού δημοκρατικού λαού και του κυπριακού λαού αντίστοιχα».⁴⁶

Με την ίδια δυναμική ο Ριζοσπάστης και στα επόμενα φύλλα του προέβαλλε το Κυπριακό Ζήτημα ως μείζον εθνικό θέμα και παράλληλα ανεδείκνυε το εθνικό προφύλ του Κ.Κ.Ε. σε μία προσπάθεια να αντικρούσει τις κατηγορίες που του είχαν αποδοθεί περί «εθνικής προδοσίας». Χαρακτηριστικό είναι το πρωτοσέλιδο άρθρο του με τίτλο: «Από το 1945 Είχαν Θυσιάσει την Κύπρο!», όπου καταγγελλόταν η στάση του Αντιβασιλέα Αρχιεπίσκοπου Δαμασκηνού⁴⁷, ο οποίος σύμφωνα με τις αποκαλύψεις του Κληρίδη στον Κύπριο δημοσιογράφο του Ριζοσπάστη Λεωνίδα Παυλίδη «δέχθηκε αδιαμαρτύρητα την άρνηση των Άγγλων για απόδοση της Κύπρου στην Ελλάδα». Μερικές μέρες αργότερα σε αντίστοιχο πρωτοσέλιδο άρθρο του με τίτλο: «Να Ποιοι Προδίδουν την Ελληνική Κύπρο. Το Α.Κ.Ε.Α. Υπερασπίζει τα Εθνικά και Λαϊκά Συμφέροντα. Το Ύποπτο Ταξίδι Ενός Λαοπρόβλητου» κατακεραύνωσε τη Δεξιά για τα «ύπουλα και αντεθνικά σχέδιά της σχετικά με το θέμα της αποχής» διαμέσου των οποίων προσπαθούσε να κατηγορήσει πολιτικούς της αντιπάλους ως «εθνοπροδότες και κατάπτυστους».⁴⁸

Όπως διαπιστώνεται, το Κ.Κ.Ε. μέσω του κομματικού του εντύπου (Ριζοσπάστης) προέβαλλε συνεχώς το ζήτημα της ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα αναδεικνύοντας έτσι τα «πατριωτικά του χαρακτηριστικά», ενώ παράλληλα υπήρξε

46. Σχετικά με το ζήτημα της εθνικής ανεξαρτησίας ανέφερε χαρακτηριστικά ότι «όπως όλος ο ελληνικός δημοκρατικός λαός έχει πάρει τη δική του υπόθεση της λευτεριάς και της ανεξαρτησίας στα ίδια του τα χέρια έτσι και ο κυπριακός λαός ολόκληρος έχει πάρει την εθνική του υπόθεση στα δικά του χέρια». «Όχι, δεν Έκλεισε το Ζήτημα της Κύπρου!», Ριζοσπάστης, Αθήνα 12 Μαρτίου 1947, Αρ. φύλλου: 10.013.

47. Αναφορικά με τη στάση του Δαμασκηνού, ο Ριζοσπάστης κατέληξε στα εξής συμπεράσματα: «1) Ότι από τον Σεπτέμβριο του 1945 που πήγε στο Λονδίνο ως αντιβασιλέας οι Άγγλοι δήλωσαν κοφτά ότι αρνούνται την απόδοση της Κύπρου. 2) Ότι ο Δαμασκηνός και η τότε κυβέρνηση Βούλγαρη αποδέχθηκαν την αγγλική δήλωση αδιαμαρτύρητα και ζήτησαν να την έχουν στα χέρια τους και γραπτή προφανώς για να...ησυχάσουν. 3) Ότι όλες οι κατοπινές μεταδεκεμβριανές κυβερνήσεις και περισσότερο φυσικά η κυβέρνηση των λαοπρόβλητων έκρυβαν από τον ελληνικό λαό την έγγραφη αρνητική απάντηση των Άγγλων και ταυτοχρόνως δημαγωγούσαν για να τον εξαπατούν ότι δήθεν το ζήτημα είναι "αντικείμενο φιλικού διακανονισμού μεταξύ των δύο κυβερνήσεων". Η απάτη έφθασε να χρησιμοποιηθεί και από τη βουλή των λαοπρόβλητων που έκανε το γνωστό ψήφισμα ξεπουλήματος της Κύπρου. Ύστερα απ' όλα αυτά αποδεικνύεται γιατί οι λαοπρόβλητοι ασχολούνταν με το Κυπριακό σαν να κρατούσαν πυρωμένο σίδερο και γιατί οι Άγγλοι δήλωσαν στην Κυπριακή Πρεσβεία ότι η ελληνική κυβέρνηση δεν έθεσε ζήτημα Κύπρου. Αποδεικνύεται ότι η ελληνική κυβέρνηση έθεσε ζήτημα Κύπρου, αλλά συμφωνώντας με τους Άγγλους να μην δοθεί η Κύπρος στην Ελλάδα! Για το εθνικό αυτό έγκλημα ο ελληνικός λαός ζητά να μάθει όλη την αλήθεια και πρώτα απ' όλα να γνωστοποιηθεί το έγγραφο του Φορέιν Όφφισ (Foreign Office) που δόθηκε σαν απάντηση στις προτάσεις του Δαμασκηνού. Ζητά επίσης να μάθει από τον αρχιεπίσκοπο όλο το ιστορικό των συνομιλιών του με τον κ. Μπέβιν (Ernest Bevin) που έκρινε από τότε την υπόθεση της Κύπρου». «Από το 1945 Είχαν Θυσιάσει την Κύπρο!», Ριζοσπάστης, Αθήνα 20 Μαρτίου 1947, Αρ. φύλλου 10.020.

48. «Να Ποιοι Προδίδουν την Κύπρο. Το Α.Κ.Ε.Α. Υπερασπίζει τα Εθνικά και Λαϊκά Συμφέροντα. Το Ύποπτο Ταξίδι Ενός Λαοπρόβλητου», Ριζοσπάστης, Αθήνα 23 Ιουλίου 1947, Αρ. φύλλου: 10.125.

επικριτικό απέναντι στην ουδέτερη και ενίοτε αρνητική στάση των ελληνικών κυβερνήσεων για το ενωτικό ζήτημα. Ωστόσο, ο ραδιοφωνικός σταθμός *Ελεύθερη Ελλάδα*, ο οποίος μετά την απαγόρευση των κομματικών εντύπων αναδείχθηκε σε αποκλειστικό μέσο για τη διάδοση και αναγγελία των πολεμικών ειδήσεων αλλά και για την προβολή των ιδεολογικοπολιτικών θέσεων του μαχόμενου κινήματος, δεν έκανε εκτενή αναφορά στα εθνικά ζητήματα, προφανώς λόγω της αμιγώς κομματικής θεματολογίας των εκπομπών του. Έτσι δικαιολογείται και το εισηγητικό σημείωμα του στελέχους του Α.Κ.Ε.Λ. Γεώργιου Μιχαηλίδη σε στέλεχος του Κ.Κ.Ε. με το οποίο του ζήτησε να διαθέσει ολιγόλεπτη εβδομαδιαία εκπομπή αφιερωμένη στην Κύπρο.⁴⁹

1.2. Η Διασκεπτική Συνέλευση του 1947

Μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου το ελληνοκυπριακό κίνημα για αυτοδιάθεση της Κύπρου ενισχύθηκε κυρίως από τις επιτυχίες άλλων λαών στον αγώνα τους κατά των αποικιοκρατικών δυνάμεων. Η προσπάθεια της ελληνοκυπριακής αντιπροσωπείας υπό τον Μητροπολίτη Λεόντιο να προωθήσει τα ενωτικά ζητήματα υπήρξε αλυσιτελής διότι προσέκρουσε στην αρνητική στάση του ηγέτη της εργατικής κυβέρνησης της Μεγάλης Βρετανίας, Clement Richard Attlee. Ο διορισθείς ως νέος Κυβερνήτης της Κύπρου Βαρόνος του Winster αποφάσισε τις 6 Απριλίου του 1947 με διάγγελμά του τη σύγκληση Διασκεπτικής Συνέλευσης προκειμένου να προβεί στην επεξεργασία ενός σχεδίου συντάγματος. Στη Διασκεπτική Συνέλευση εκλήθησαν πρόσωπα που κατείχαν δημόσια αξιώματα ή ανήκαν σε συγκεκριμένες οργανώσεις ή ιδρύματα. Σε εκείνο το χρονικό σημείο των

49. Συγκεκριμένα, η επιστολή ανέφερε τα εξής: «Αγαπητέ Θωμά, δώσε τα στον Παπά (πραγματικό όνομα: Κωνσταντίνος Λάμπου). Πες του να στήσει, όπως ζηγηθήκαμε, μία τακτική δεκάλεπτη εκπομπή για την Κύπρο, βδομαδιατική. Αναλαμβάνουμε υπεύθυνα να τον τροφοδοτούμε τακτικά από 'δω και μπρος με υλικό. Δύο φορές τη βδομάδα θα του στέλλουμε αεροπορικώς. Έτσι; Μην αμελήσεις». Βλ. Α.Σ.Κ.Ι.: Αρχείο Κ.Κ.Ε., κ. 371, Φ.: 20/21/16, 4 Ιανουαρίου 1949. Παράλληλα με το εισηγητικό σημείωμα του Γεώργιου Μιχαηλίδη, είχε σταλεί και επιστολή από ανώνυμο στέλεχος του Α.Κ.Ε.Λ. προς το Π.Γ. του Κ.Κ.Ε. που αφορούσε σε λεπτομέρειες σχετικά με το υλικό της εκπομπής: «Σύντροφοι, όπως ζηγηθήκαμε αρχίζουμε να στέλλουμε υλικό για το στήσιμο της εκπομπής. Νομίζουμε πως δεν πρέπει να καθυστερούμε πια. Ήδη θα σας στέλλουμε τακτικά, δύο φορές τη βδομάδα, αεροπορικώς μέχρι Πράγας, φακέλους με αποκόμματα. Κι αυτό ώσπου να μπορούμε και πιο 'άμεσα' να στήσουμε αποστολή πληροφοριών-δουλειά, την οποία εργαζόμαστε να στήσουμε τεχνικά. Στο μεταξύ σεις 'συνεχίστε'». Βλ. Α.Σ.Κ.Ι.: Αρχείο Κ.Κ.Ε., κ. 371, Φ.: 20/21/17, 4 Ιανουαρίου 1949.

εξελίξεων το ελληνοκυπριακό στρατόπεδο ήταν διχασμένο σε αριστερούς και σε δεξιούς λόγω της εμφυλιακής κατάστασης που επικρατούσε στην Ελλάδα. Στις αρχιεπισκοπικές εκλογές που μεσολάβησαν της Διασκεπτικής εξελέγη ως αρχιεπίσκοπος ο Μητροπολίτης Πάφου Λεόντιος, ο οποίος υποστηρίχθηκε και από τους κομμουνιστές, ενώ καταπολεμήθηκε για την υποψηφιότητά του από πολιτικές και εκκλησιαστικές δυνάμεις που κινούνταν στο χώρο της συντηρητικής δεξιάς.

Στη βρετανική πρόταση για συμβουλευτική συνέλευση, ο Αρχιεπίσκοπος Λεόντιος αντέδρασε έντονα και προσπάθησε να τη ναρκοθετήσει καλώντας τον λαό σε αποχή. Το κύριο σύνθημα που επικρατούσε στους κόλπους της Δεξιάς και της εκκλησιαστικής ηγεσίας ήταν «*Μόνο Ένωση*» και η χορήγηση συντάγματος από πλευράς των Βρετανών θα μεταφραζόταν ως «διαίωνιση της σκλαβιάς». Η Αριστερά, δηλαδή το Α.Κ.Ε.Λ. και οι συμπαθούντες προς αυτό, στον αντίποδα της δεξιάς συνθηματολογίας προέβαλλε την πλήρη αυτοκυβέρνηση ως ενδιάμεσο στάδιο για την επίτευξη της Ένωσης. Για την ανθενωτική τους στάση αυτή, χαρακτηρίστηκαν ως «εθνοπροδότες» από τους εθνικόφρονες δεξιούς.⁵⁰

Η προσπάθεια του Α.Κ.Ε.Λ. για τη δημιουργία μίας Παγκύπριας Εθνικής Οργάνωσης στην οποία θα συμμετείχαν όλες οι παρατάξεις προκειμένου να απόσχουν καθολικά από τη Διασκεπτική Συνέλευση και από τις ενδεχόμενες βουλευτικές εκλογές, προσέκρουσε στην αντίδραση της Μητρόπολης Κηρυνείας, η οποία εξήγγειλε τη διεξαγωγή διμέτωπου αγώνα εναντίον των Βρετανών και των κομμουνιστών. Μετά την αποτυχία για την επίτευξη εθνικής ενότητας, το Α.Κ.Ε.Λ. και οι ελεγχόμενες από αυτό οργανώσεις (Π.Ε.Ο., Ε.Α.Κ., Ε.Α.Σ. και Π.Ε.Σ.), έλαβαν την απόφαση να ανταποκριθούν θετικά στη βρετανική πρόταση και να συμμετάσχουν στη Διασκεπτική έχοντας βέβαια ως κυρίαρχο σύνθημα την «*Αυτοκυβέρνηση*».⁵¹

50. Βλ. Παύλος Ν. Τζεργιάς, «*Γλυκείας Χώρας*» *Ιστορήση. Η Κύπρος. Από την Αρχαιότητα ως την Ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, τμ. 1^{ος}, εκδ. Ι. Σιδέρη, Αθήνα 2004, σελ. 206.

51. Βλ. Γιάννης Κ. Λάμπρου, *Ιστορία του Κυπριακού. Τα Χρόνια Μετά την Ανεξαρτησία, 1960-2008*, 2^η Έκδοση, εκδ. Πάργα, Αθήνα 2008, σελ. 29. Η θέση υπέρ της αυτοκυβέρνησης αιτιολογείται από τον τότε Γ.Γ. του Α.Κ.Ε.Λ. Φιφή (Νεόφυτο) Ιωάννου, ο οποίος υποστήριζε ότι «με αυτές τις εξελίξεις γινόταν όλο και πιο σαφές ότι ο κυπριακός λαός δεν μπορούσε πια να αναμένει την πλήρη εθνική του απελευθέρωση, την ένωσή του με την Ελλάδα, είτε με ειρηνικές διεθνείς διαδικασίες είτε με τη χρήση δικής του βίας, βάζοντάς τα ένοπλα με την (Βρετανική) Αυτοκρατορία. Από αυτή τη διαπίστωση (ορθή ή λανθασμένη δεν θα το λέγαμε εμείς γιατί θα υπήρχε μέσα της πάρα πολύς υποκειμενισμός, γι' αυτό και επαφίεται στην ιστορία να κρίνει) προήλθε μία αλλαγή, όχι στην πολιτική γραμμή (το τονίζουμε) μα στη στρατηγική του λαϊκού κινήματος. Εάν και εφόσον δηλαδή δεν καταστεί εφικτή η πλήρης εθνική αποκατάσταση έπρεπε να εγκαταλειφθεί; Ή θα έπρεπε ίσως να αφεθεί ο κυπριακός λαός υπό την πιο αφόρητη καταπίεση του απολυταρχικού συστήματος;...Το σύνθημα που επικρατούσε μέχρι τότε "Ένωση και μόνο Ένωση" θα μεταβαλλόταν σε "Ένωση και πάντα Ένωση" που σήμαινε πως ο στόχος της εθνικής αποκατάστασης σαν πολιτικής γραμμής και τελικής καταλήξεως έμενε αμετακίνητος. Και το δεύτερο στρατηγικό σύνθημα που έμπαινε επίσης στην ημερήσια διάταξη ήταν "Αυτοκυβέρνηση-Ένωση"

Θέση υπέρ της συμμετοχής του Α.Κ.Ε.Λ. στη Διασκεπτική έλαβε και ο ραδιοφωνικός σταθμός *Ελεύθερη Ελλάδα*, ο οποίος σε αποκλειστικές μεταδόσεις του για την Κύπρο, κατέκρινε την «*ψευτοκυβέρνηση των Αθηνών για την ένοχη σιωπή της σχετικά με το Ενωτικό Ζήτημα*», καθώς και την κυπριακή δεξιά, χαρακτηρίζοντάς την ως «*συνεργάτιδα των εκάστοτε Ελλήνων πρωθυπουργών*» που απέρριπταν την Ένωση και υποστήριζαν ότι το Κυπριακό θα διευθετείτο στο πλαίσιο της ελληνοβρετανικής συνεννόησης.⁵²

Η συμμετοχή αυτή της Αριστεράς, όπως ήταν αναμενόμενο, χαρακτηρίστηκε ως «προδοσία». Η εμμονή της βρετανικής κυβέρνησης να μην ικανοποιήσει το αίτημα της Αριστεράς για αυτοκυβέρνηση και Ένωση την οδήγησε σε αποχώρηση από τη Διασκεπτική, η οποία ολοκλήρωσε τις εργασίες της στις 12 Αυγούστου του 1948.⁵³ Ωστόσο, τον Μάιο του 1948 δημοσιεύθηκε το βρετανικό σχέδιο συντάγματος που προτάθηκε κατά τη διάρκεια της Διασκεπτικής Συνέλευσης και προέβλεπε τη δημιουργία νομοθετικού συμβουλίου με σύνθεση συμβατή με τα δημογραφικά δεδομένα της νήσου. Το σχέδιο συντάγματος έγινε αποδεκτό από την τουρκοκυπριακή κοινότητα, τον εκπρόσωπο των Μαρωνιτών⁵⁴, καθώς και από ορισμένους ανεξάρτητους Ελληνοκύπριους. Αντίθετα, απερρίφθη από τους εκπροσώπους της Αριστεράς που ενέμεναν στην υποστήριξη του σκοπού της αυτοκυβέρνησης, αλλά και από τους δεξιούς που υποστήριζαν με ιδιαίτερη θέρμη το ζήτημα της Ένωσης.⁵⁵

Η συμμετοχή της κυπριακής αριστεράς στη Διασκεπτική και η υιοθέτηση του συνθήματος «*Αυτοκυβέρνηση-Ένωση*» φαίνεται πως αποτελούσε ενδοκομματική απόφαση που σύμφωνα με τα ηγετικά της στελέχη έβρισκε σύμφωνο και το Κομμουνιστικό Κόμμα της Μεγάλης Βρετανίας.⁵⁶ Εξάλλου, η αρνητική στάση της Βρετανίας και η αποσιώπηση του Ενωτικού Ζητήματος από την κυβέρνηση των

που σήμαινε πως με την αυτοκυβέρνηση (δημοκρατικοποίηση του απολυταρχικού συντάγματος) το λαϊκό κίνημα θα αποκτούσε και ένα δεύτερο βήμα αγώνος –την κοινοβουλευτική δραστηριοποίηση– για να ενισχυθεί η πάλη για το άνοιγμα του δρόμου προς την Ένωση». Βλ. Ιωάννου, ό.π., σελ. 252. Αργότερα, ο ίδιος σε συνέντευξή του στη βρετανική εφημερίδα *Daily Mail*, λίγο πριν από την ίδρυση της Π.Δ.Κ. στην Ελλάδα, διευκρίνισε ότι «η αυτοκυβέρνηση θα οδηγούσε γρηγορότερα στην Ένωση και πως το Α.Κ.Ε.Λ. και η λαϊκή παράταξη θα επέμενε στην ενωτική διεκδίκηση ανεξάρτητα από το πιο καθεστώς θα επικρατούσε στην Ελλάδα». Βλ. Κωνσταντίνου, ό.π., σελ. 182.

52. Βλ. Κωνσταντίνου, ό.π., σσ. 177-183.

53. Βλ. Λάμπρου, ό.π., σελ. 30.

54. Χριστιανική αραβική κοινότητα που χρησιμοποιεί στις θρησκευτικές της τελετές την αραμαϊκή γλώσσα. Επικεφαλής των Μαρωνιτών έχει οριστεί ο ηγούμενος της Μονής του Αγίου Μάρωνα, ο οποίος φέρει τον τίτλο του Πατριάρχη Αντιοχείας.

55. Βλ. Τζερμιάς, ό.π., σελ. 207.

56. Communist Party of Great Britain (CPGB).

Αθηνών καθ' υπόδειξιν του Λονδίνου, αποτέλεσαν τις αφορμές για μία πιο δυναμική προβολή και υπεράσπιση του αιτήματος της Ένωσης τόσο από την ελληνική όσο και από την κυπριακή αριστερά. Η στροφή του Α.Κ.Ε.Λ. στο σύνθημα *«Αυτοκυβέρνηση-Ένωση»* σύμφωνα με τις απόψεις ιστορικών μελετητών συνδέεται πέραν των άλλων με την προσχώρησή του στο σοβιετικό στρατόπεδο και με τις εξελίξεις στο μέτωπο του ελληνικού εμφυλίου. Εξάλλου, το εν λόγω σύνθημα υιοθετήθηκε σε μία χρονική περίοδο που η ήττα των Ελλήνων κομμουνιστών δεν ήταν ορατή.⁵⁷

Διαφορετική ήταν η άποψη Βρετανών αξιωματούχων που πίστευαν ότι η πολιτική γραμμή της κυπριακής αριστεράς καθοριζόταν από την Κομινφόρμ⁵⁸, η οποία υποστήριζε ότι οι απανταχού κομμουνιστές που διαβιούσαν σε αποικιακά εδάφη έπρεπε να αγωνιστούν αρχικά για την επίτευξη της αυτοκυβέρνησης και εν συνεχεία να αποκτήσουν την κυριαρχία επί της χώρας. Ο Γ.Γ. του Α.Κ.Ε.Λ. Φιφής Ιωάννου κατά τη διάρκεια των εργασιών του πρώτου συνεδρίου των κομμουνιστικών κομμάτων της Μεγάλης Βρετανίας που έλαβε χώρα στο Λονδίνο το 1947,⁵⁹ δικαιολόγησε τη δεξιόστροφη θέση του κόμματός του λέγοντας ότι *«το Α.Κ.Ε.Λ. θα έπρεπε να ζητεί καθεστώς αυτοκυβέρνησης ή αυτονομίας όσο στην Ελλάδα επικρατούσε ένα 'φασιστικό καθεστώς'»* και πως το κόμμα θα έπρεπε να θέσει επί τάπητος το ζήτημα της Ένωσης μόνο *«σε περίπτωση που εγκαθιδρυόταν δημοκρατικό καθεστώς στη χώρα»*. Επίσης, εξήγησε τους λόγους για τους οποίους το Α.Κ.Ε.Λ. ζητούσε καθεστώς αυτοκυβέρνησης και όχι Ένωσης, λέγοντας ότι *«αυτό είναι το αίτημα όλων των Ελλήνων Κυπρίων»* και εξέφρασε την επιθυμία για Ένωση *«με τους Έλληνες αδελφούς και μαζί με όσους γενναία πολεμούν για την ελευθερία»* και για κοινό αγώνα *«για την αποτίναξη του φασισμού, την επικράτηση της ειρήνης και του σοσιαλισμού»*, υποδεικνύοντας έτσι τον προσανατολισμό της Αριστεράς προς την Ε.Σ.Σ.Δ.. Ωστόσο, λίγο αργότερα το Α.Κ.Ε.Λ. διαφοροποίησε την πολιτική του διεκδικώντας πλέον ένα καθεστώς αυτοκυβέρνησης *«ως ενδιάμεσο σταθμό για την επίτευξη της Ένωσης»*. Σε κάθε περίπτωση η επικράτηση της συνθηματολογίας για αυτοκυβέρνηση κρίθηκε ότι ήταν προτιμότερη από αυτή της Ένωσης στην προοπτική επικράτησης του κομμουνισμού στη νήσο.⁶⁰

57. Βλ. Κωνσταντίνου, ό.π., σελ. 187.

58. Η λέξη προέρχεται από τις αρχικές συλλαβές των λέξεων Communist Information Bureau. Οργανισμός στον οποίο συμμετείχαν τα κομμουνιστικά κόμματα της Ανατολικής Ευρώπης, της Γαλλίας και της Ιταλίας. Ιδρύθηκε το 1947 και διαλύθηκε το 1956. Βλ. Πάπυρος Larousse Το Παπυράκι, «Κομινφόρμ», Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος, Αθήνα 2003, σελ. 877.

59. Χρονική διάρκεια: 26 Φεβρουαρίου-2 Μαρτίου.

60. Βλ. Κωνσταντίνου, ό.π., σσ. 187-191.

1.3. Η Θέση του Κ.Κ.Ε. για τη Διασκεπτική

Από το καλοκαίρι του 1945 το Κ.Κ.Ε. συνθηματολογούσε υπέρ της Ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα και γι' αυτό κατηγορήθηκε από τη Δεξιά για εργαλειοποίηση του Ενωτικού Ζητήματος εναντίον της Μεγάλης Βρετανίας. Η δήλωση του Πρωθυπουργού της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης⁶¹ Μάρκου Βαφειάδη στη συνεδρίαση του Βουλγαρικού Πατριωτικού Μετώπου στην Σόφια ότι *«μία εκ των αξιώσεων της κυβέρνησης ήταν η προσήλωση στον αγώνα για την Ένωση»*, ενδυνάμωσε την αριστερή συνθηματολογία για ένωση της Μεγαλονήσου *«από μία δημοκρατική Ελλάδα»*. Η ενωτική θέση του Κ.Κ.Ε. διαφοροποιήθηκε σε σχέση με τη συνθηματολογία της κυπριακής αριστεράς, η οποία πίστευε ότι η συνεργασία με το αποικιοκρατικό καθεστώς θα οδηγούσε ευκολότερα στην Ένωση. Ωστόσο, η διαφορετική πολιτική μεταξύ Κ.Κ.Ε. και Α.Κ.Ε.Λ. ως προς το ζήτημα της Ένωσης δεν εμπόδισε τον σταθμό της *Ελεύθερης Ελλάδας* να υποστηρίζει την πολιτική της κυπριακής αριστεράς ακόμα και μετά τη διάλυση της Διασκεπτικής. Συγκεκριμένα, καταδίκασε την αρνητική στάση της Μεγάλης Βρετανίας στο να ικανοποιήσει την επιθυμία του Α.Κ.Ε.Λ. τονίζοντας πως ο Δ.Σ.Ε. θα υποστήριζε τον αγώνα του κυπριακού λαού για Αυτοκυβέρνηση-Ένωση.

Σε επίπεδο ακελικής ηγεσίας διατυπώθηκαν διάφοροι προβληματισμοί ως προς την ορθότητα ή μη της συμμετοχής στη Διασκεπτική, αλλά και ως προς την ορθότητα της επιλογής να υποστηριχθεί το αίτημα για αυτοκυβέρνηση. Έτσι, αποφασίστηκε η σύσταση αντιπροσωπείας του Α.Κ.Ε.Λ. προκειμένου να προγραμματιστεί συνάντηση με τον Γ.Γ. του Κ.Κ.Ε. Νίκο Ζαχαριάδη, η γνώμη του οποίου τη δεδομένη χρονική στιγμή είχε βαρύνουσα σημασία. Ο Ζαχαριάδης υπήρξε αντίθετος με τους χειρισμούς των μελών της ηγεσίας του Α.Κ.Ε.Λ. και με τη συμμετοχή τους στη Διασκεπτική, υποδεικνύοντας ότι η πλέον συμφέρουσα κίνηση ήταν η έναρξη ενός ένοπλου αγώνα αντίστοιχου με αυτού που διεξαγόταν στην Ελλάδα. Η θέση αυτή του Ζαχαριάδη βασιζόταν στη βεβαιότητά του *«ότι το πολιτειακό σύστημα στην Ελλάδα θα είχε λυθεί με την επικράτηση της Αριστεράς, η*

61. Εφεξής Π.Δ.Κ.. Γνωστή και ως «Κυβέρνηση του Βουνού».

οποία σε δύο μήνες θα ήταν στην Αθήνα». Επίσης, επέκρινε την αδυναμία της κυπριακής κομμουνιστικής ηγεσίας να αντιληφθεί ότι η ενωτική στάση του Α.Κ.Ε.Λ. θα αποδομούσε την επιχειρηματολογία τόσο της Εθναρχίας όσο και της Δεξιάς περί «*απάτριδων κομμουνιστών*» και θα ενίσχυε τον αντιιμπεριαλιστικό αγώνα εναντίον των Βρετανών. Σε κάθε περίπτωση η παρεμβατική πολιτική του Κ.Κ.Ε., οδήγησε την ηγεσία του Α.Κ.Ε.Λ. στο να διαφοροποιήσει τη θέση του έναντι του Κυπριακού Ζητήματος και να καταγγείλει την όλη διαδικασία της Διασκεπτικής. Έτσι, η Κ.Ε. του Α.Κ.Ε.Λ. προέβη στη διάλυσή της μετά από μία σειρά συνεδριάσεων και η καθοδήγηση του κόμματος ανετέθη σε μία προσωρινή επταμελή κεντρική επιτροπή. Αυτό συνέβη διότι η Κ.Ε. είχε κάνει σκληρή αυτοκριτική κατά τη συνεδρίασή της στις 15 Ιανουαρίου του 1949 χαρακτηρίζοντας την πολιτική της αυτοδιάθεσης που είχε υιοθετήσει ως «*στριφνή και λανθασμένη*», ενώ παράλληλα είχε υποστηρίξει ότι ο μόνος τρόπος απαλλαγής από την αποικιοκρατία ήταν η επίτευξη της ένωσης με την Ελλάδα και η απόρριψη της συνταγματικής μεταρρύθμισης που προσέφερε το βρετανικό καθεστώς. Παράλληλα, θεωρούσε ότι η εμμονή στην ενωτική συνθηματολογία ήταν η μόνη αποτελεσματική τακτική για την απόκτηση πολιτικών ελευθεριών. Στη συνέχεια η Προσωρινή Κεντρική Επιτροπή δήλωσε δημοσίως τον Μάρτιο του 1949 ότι η επιλογή του Α.Κ.Ε.Λ. να υποστηρίξει το σύνθημα της αυτοκυβέρνησης αποδείχθηκε «*αυταπάτη*» και ότι ο μόνος τρόπος απαλλαγής της Κύπρου από τον βρετανικό ιμπεριαλισμό ήταν η ένωσή της με την Ελλάδα. Επίσης, στο Παγκύπριο Συνέδριο που ακολούθησε τον Μάιο του 1949, η υποστήριξη της γραμμής για «*Αυτοκυβέρνηση-Ένωση*» θεωρήθηκε ως ένα «*σημαντικό λάθος*» και για το λόγο αυτό έκανε έκκληση στην εργατική τάξη να «*εξουδετερώσει τες συνέπειες αυτού του λάθους με έναν πιο αδιάλλακτο αγώνα για την εθνική απολύτρωση της Κύπρου, την Ένωσή της με την Ελλάδα*». Αντίστοιχη είναι και η πολιτική εισήγηση του Εζεκία Παπαϊωάννου στο ΣΤ' Συνέδριο του κόμματος⁶² σύμφωνα με την οποία «*η Ένωση θα έπρεπε να είναι το κυρίαρχο σύνθημα*».⁶³

Οι μεγάλες απώλειες του Α.Κ.Ε.Λ. σε επίπεδο λαϊκού ερείσματος, λόγω της συμμετοχής του στη Διασκεπτική, συνέπεσαν με μία χρονική περίοδο όπου είχε να αντιμετωπίσει μία πλειάδα αντιπάλων που αποτελείτο από την κυπριακή άρχουσα τάξη, τη βρετανική διοίκηση, το ελληνικό κράτος αλλά και τις σύμμαχες προς αυτό

62. Χρονική διάρκεια: 27-28 Αυγούστου 1949.

63. Συγκεκριμένα δήλωσε ότι «*θα ζητούμε παντού και πάντοτε την ένωσή μας με την Ελλάδα. Θα απορρίψουμε οποιαδήποτε συνταγματική πρόταση. Σε περίπτωση που θα μας επιβληθεί ένα σύνταγμα, θα αγωνιστούμε για την αποτυχία του*».

Η.Π.Α.. Η συνεχής ανάδειξη των ιδεολογικών και πολιτικών του δεσμών με το Κ.Κ.Ε., αλλά και η έντονη αυτοκριτική του δεν το βοήθησε να ξεπεράσει τις όποιες δυσκολίες που αντιμετώπιζε, τη στιγμή που οι διαμορφωθείσες συγκυρίες υπήρξαν ευνοϊκές για τη Δεξιά λόγω των αποτελεσμάτων της Διασκεπτικής και λόγω της αρνητικής έκβασης του ελληνικού εμφυλίου για την Αριστερά.⁶⁴

Κεφάλαιο 2: Το Κ.Κ.Ε. και το Κυπριακό Ζήτημα (1947-1949)

2.1. Η Θέση του Κ.Κ.Ε. για το Κυπριακό Ζήτημα (1947-1949)

Από τον ραδιοφωνικό σταθμό *Ελεύθερη Ελλάδα* ανακοινώθηκε ο σχηματισμός της Π.Δ.Κ. στις 23 Δεκεμβρίου του 1947, της οποίας πρωθυπουργός ορίστηκε ο Υπουργός Στρατιωτικών Μάρκος Βαφειάδης. Η είδηση αυτή δημοσιεύθηκε τόσο στην δεξιάς απόχρωσης εφημερίδα *Έθνος*, το οποίο χαρακτήρισε τη σύσταση της εν λόγω κυβέρνησης ως «*παράνομη*» και «*αντίθετη προς τις αρχές του Διεθνούς Δικαίου και του Ο.Η.Ε.*»⁶⁵, όσο και στην αριστερή εφημερίδα *Ανεξάρτητος*, στο πρωτοσέλιδο της οποίας αναδεικνυόταν η σημασία της σύστασης της Π.Δ.Κ. που είχε ως στόχο «*την ελευθερία και ανεξαρτησία της Ελλάδας και την αποκατάσταση της δημοκρατίας στη χώρα*». Παράλληλα, επεσήμανε τους κινδύνους για την ελληνική αριστερά και το ενδεχόμενο διάλυσης του Ε.Α.Μ. και του Κ.Κ.Ε. από την ελληνική κυβέρνηση σε περίπτωση που η Π.Δ.Κ. αναγνωριζόταν από άλλες κρατικές οντότητες.

Ανάλογη θέση για τη σύσταση της Π.Δ.Κ. έλαβε και το Π.Γ. της Κ.Ε. του Α.Κ.Ε.Λ., το οποίο υποστήριζε ότι η εμφάνισή της ουσιαστικά κατήργησε την κυβέρνηση των Αθηνών, ενώ ταυτόχρονα καταδίκασε την αμερικανική εμπλοκή στον ελληνικό εμφύλιο, υπερτονίζοντας ότι μία ενδεχόμενη επικράτηση των δημοκρατικών δυνάμεων στην Ελλάδα θα σηματοδοτούσε την ενίσχυση της «*ενωτικής διεκδίκησης*». Επιπροσθέτως, ζητούσε την ηθική και υλική υποστήριξη του

64. Βλ. Σακελλαρόπουλος, ό.π., σελ. 271.

65. Διεθνής οργανισμός, ο οποίος ιδρύθηκε το 1945 ως διάδοχος της ΚτΕ με σκοπό τη διασφάλιση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας και την εδραίωση της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτιστικής συνεργασίας μεταξύ των εθνών. Εδρεύει στη Νέα Υόρκη. Βλ. *Πάπυρος Larousse Το Παπυράκι*, «Ο.Η.Ε.», ό.π., σελ. 1274.

κυπριακού λαού στον αγώνα των κομμουνιστών αδελφών του.⁶⁶ Τη συμπαράστασή της προς την Π.Δ.Κ. εξέφραζε και η Παγκύπρια Εργατική Ομοσπονδία⁶⁷ βεβαιώνοντας ότι οι εργάτες ήταν διατεθειμένοι να παράσχουν προς αυτήν την οποιαδήποτε ηθική και υλική υποστήριξη διότι ήταν ο κύριος εκφραστής του ελληνικού λαού. Με αφορμή την ίδρυση της Π.Δ.Κ. η εφημερίδα *Δημοκράτης* δημοσίευσε τον Ιανουάριο του 1948 το πρωτοχρονιάτικο μήνυμα του Μάρκου Βαφειάδη, στο οποίο αναφέρονταν οι σκοποί και τα ιδανικά της κυβέρνησης, ενώ παράλληλα εξυμνούνταν τα άτομα που συμμετείχαν στο σχηματισμό της κυβέρνησης και κυρίως ο Κύπριος Λεωνίδας Στρίγκος, ο οποίος ανέλαβε καθήκοντα υπουργού οικονομικών.

Σε αντίθεση με την ένθερμη υποστήριξη παραγόντων του Α.Κ.Ε.Λ. προς την Π.Δ.Κ., ο Ε.Α.Σ. τηρούσε μετριοπαθή στάση. Ειδικότερα πολλά από τα μέλη του τα οποία δεν πρόσκεινταν στο Α.Κ.Ε.Λ. με επικεφαλής τον Ιωάννη Κληρίδη,⁶⁸ δεν λάμβαναν ξεκάθαρη θέση για τα τεκταινόμενα στο μέτωπο του Εμφυλίου. Σε κάθε περίπτωση οι όποιες αντιφατικές δηλώσεις και ενέργειες της κυπριακής αριστεράς για τον ελληνικό εμφύλιο προκαλούσαν τη δυσπιστία της Δεξιάς για την «αυθεντικότητα» των ενωτικών της προθέσεων. Η δυσπιστία αυτή απέρρεε από την αμφίσημη στάση της απέναντι στην ελληνική κυβέρνηση, την οποία αν και δεν αναγνώριζε ως επίσημη κυβέρνηση της ζητούσε να ανακινήσει το Ενωτικό Ζήτημα. Ωστόσο, το Α.Κ.Ε.Λ. ευθυγραμμιζόμενο απόλυτα με τις θέσεις και τη συνθηματολογία της Π.Δ.Κ. αλλά και εκείνης του Κ.Κ.Ε., διακήρυττε ότι ο αγώνας του δημοκρατικού λαού της Ελλάδας αποσκοπούσε στον τερματισμό της αμερικανικής και βρετανικής ανάμειξης στα εσωτερικά ζητήματα της χώρας.

66. Για τον σκοπό αυτό το Α.Κ.Ε.Λ. διοργάνωσε εράνους για τη συλλογή χρημάτων και ειδών ιματισμού σε ένδειξη έμπρακτης υποστήριξης προς τον Δ.Σ.Ε.. Ωστόσο, όπως φαίνεται μέσα από την «απολογητικού περιεχομένου» έκθεση των Φιφή Ιωάννου και Ανδρέα Ζιαρτίδη, οι εσωτερικές κρίσεις στις τάξεις του κόμματος είχαν ως συνέπεια «την παραμέληση του καθήκοντος για μία ουσιαστική συμβολή του κυπριακού λαού στον ένοπλο αγώνα των δημοκρατικών δυνάμεων της Ελλάδας...σε έμφυχο υλικό». Επίσης, στην έκθεση επισημάνθηκαν οι «μεταφορικές» και «οικονομικές» δυσκολίες που αντιμετώπιζε το Α.Κ.Ε.Λ. για την ενίσχυση του Δ.Σ.Ε. με εθελοντές, οι οποίοι θα μπορούσαν να καταφθάσουν στο μέτωπο, είτε χρησιμοποιώντας το νόμιμο δρόμο «μέσω Γαλλίας, Λαϊκών Δημοκρατιών και Ελεύθερης Ελλάδας» που ήταν «δυσκολότατος» διότι «απαιτούσε διαβατήρια που η παραχώρησή τους είχε σοβαρούς περιορισμούς, ανυπέρβλητους...και χρόνο μεγάλο και δαπάνες τεράστιες», είτε ακολουθώντας τον «παράνομο δρόμο» που οδηγούσε «κατευθείαν για μία από τις παράτυπες περιοχές της Ελεύθερης Ελλάδας» και είχε ως βασική δυσκολία «την εξεύρεση μεταφορικού μέσου». Βλ. Α.Σ.Κ.Ι.: Αρχείο Κ.Κ.Ε., κ. 371, Φ.: 20/21/13, «Οι Τεχνικές Δυσκολίες στο Καθήκον για την Ενίσχυση του Δ.Σ.Ε.», Νοέμβριος 1948.

67. Εφεξής Π.Ε.Ο..

68. Εκείνη την περίοδο διατελούσε δήμαρχος Λευκωσίας.

Με βάση τα ανωτέρω προκύπτει αβίαστα το συμπέρασμα ότι η ταύτιση του αγώνα του Κ.Κ.Ε. με αυτού της κυπριακής αριστεράς ήταν αναπότρεπτη. Η υποστηρικτική στάση της κυπριακής αριστεράς προς την αντίστοιχη ελληνική σε συνδυασμό με τις δολοφονίες σημαινόντων προσώπων κατά το έτος 1948 (όπως αυτές του Υπουργού Δικαιοσύνης Χρήστου Λαδά⁶⁹ και του Αμερικανού δημοσιογράφου George Polk⁷⁰) και τον «πόλεμο των παιδιών»⁷¹, ενίσχυσαν τη ρητορική της Δεξιάς εναντίον της Αριστεράς, η οποία χαρακτηριζόταν ως «εχθρός της πατρίδας» και οι πράξεις της ως «εσχάτη προδοσία».⁷² Σε κάθε περίπτωση όμως,

69. Ο Χρήστος Λαδάς έπεσε θύμα δολοφονικής επίθεσης με χειροβομβίδα την Πρωτομαγιά του 1948, έξω από το Ναό του Αγίου Γεωργίου που βρίσκεται στην Πλατεία Καρύτση στο κέντρο της Αθήνας. Δράστης της επίθεσης ήταν ο Ευστράτιος Μουτσογιάννης, μέλος της Ο.Π.Λ.Α., οργάνωσης προσκεϊμένης στο Κ.Κ.Ε.. Ο Μουτσογιάννης μετά τη σύλληψή του από την αστυνομία αναγκάστηκε να καταδώσει οκτώ μέλη που ανήκαν στον παράνομο μηχανισμό του Κ.Κ.Ε., από τα οποία τα έξι οδηγήθηκαν στο αλσόσπασμα, ενώ στον ίδιο αναγνωρίστηκε το γεγονός ότι συνεργάστηκε με τις Αρχές και καταδικάστηκε σε ισόβια κάθειρξη αποφεύγοντας τη θανατική καταδίκη. Μετά τη δολοφονία Λαδά η κυβέρνηση προέβη σε πράξεις πρωτοφανούς αγριότητας εναντίον της Αριστεράς με κυριότερη την εκτέλεση 109 πολιτικών κρατουμένων σε διάστημα μόλις μίας εβδομάδας. Βλ. Πολυμέρης Βόγλης, «Μάχες Χωρίς Νικητή: Το Κρίσιμο 1948», στο: Ηλίας Νικολακόπουλος-Ιωάννα Παπαθανασίου (επιμ.) *Ο Εμφύλιος Πόλεμος 1946-1949*, τμ. 5^{ος}, *Τα Νέα Ιστορία: Έξι Στιγμές του Εικοστού Αιώνα*, Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη Α.Ε., Αθήνα 2010, σελ. 133.

70. Ο Αμερικανός δημοσιογράφος είχε επισκεφθεί την Θεσσαλονίκη τον Μάιο του 1948 ως ανταποκριτής του CBS προκειμένου να εξασφαλίσει αποκλειστικές συνεντεύξεις μελών του Δ.Σ.Ε.. Η δολοφονία του προκάλεσε την έντονη αντίδραση των Αμερικανών που πίεζαν την ελληνική κυβέρνηση για την ανεύρεση των δολοφόνων. Η Γενική Ασφάλεια υπέδειξε ως υπεύθυνους τον δημοσιογράφο της εφημερίδας *Μακεδονία* και διαγεγραμμένο μέλος του Κ.Κ.Ε. Γρηγόρη Στακτόπουλο και τη μητέρα του Άννα Στακτοπούλου. Το Κ.Κ.Ε. από την πλευρά του καταδίκασε τη δολοφονία του Polk και κατήγγειλε ως υπεύθυνους τους παρακρατικούς κύκλους της Θεσσαλονίκης. Ο Στακτόπουλος κατ' ισχυρισμόν του, έπειτα από εβδομάδες συνεχών ανακρίσεων και φρικτών βασανιστηρίων, αναγκάστηκε να παραδεχθεί την ενοχή του και να κατονομάσει ως συνεργούς του τους κομμουνιστές Αδάμ Μουζενίδη και Βαγγέλη Βασιβανά. Η υπόθεση της δολοφονίας του George Polk εξακολουθεί να καλύπτεται μέχρι και σήμερα από ένα πέπλο μυστηρίου, καθώς τα στοιχεία που ήλθαν στο φως της δημοσιότητας τα επόμενα χρόνια (όπως π.χ. ότι ο Μουζενίδης είχε φύγει από τη ζωή πριν από τη δολοφονία του Polk), δημιούργησαν την εντύπωση ότι η δίκη ήταν μία σκευωρία της κυβέρνησης εις βάρος του Κ.Κ.Ε.. Βλ. Βόγλης, ό.π., σελ. 134.

71. Αναφερόμαστε στη διεκδίκηση της «κηδεμονίας» των αναξιοπαθούντων παιδιών του Εμφυλίου από την ελληνική κυβέρνηση και την Π.Δ.Κ., η οποία αναφέρεται στην ελληνική ιστοριογραφία ως «παιδομάζωμα», «παιδοφύλαγμα» και «παιδοσώσιμο». Η ελληνική κυβέρνηση προκειμένου να αποτρέψει τη συνεχή μεταφορά παιδιών σε σοσιαλιστικές δημοκρατίες από τον Δ.Σ.Ε., προχώρησε έπειτα από πρωτοβουλία της Βασιλίσσας Φρειδερίκης και μίας ομάδας κυριών της ανώτερης αστικής τάξης στην ίδρυση του «Εράνου 'Πρόνοια Βορείων Επαρχιών της Ελλάδας'», βάσει του οποίου προβλεπόταν η δημιουργία παιδοπόλεων. Από την πλευρά της η Π.Δ.Κ. ίδρυσε την Ε.Β.Ο.Π., επικεφαλής της οποίας τέθηκε ο Πέτρος Κόκκαλης. Η επιτροπή αυτή οργάνωσε και συντόνισε τη μεταφορά παιδιών σε χώρες με κομμουνιστικά καθεστώτα, όπως η Βουλγαρία, η Ρουμανία, η Πολωνία, η Τσεχοσλοβακία και η Ανατολική Γερμανία, ενώ επίσης παρείχε μόρφωση σύμφωνα με τα πρότυπα του εκπαιδευτικού συστήματος που θα ίσχυε σε μία σοσιαλιστική Ελλάδα. Βλ. Πολυμέρης Βόγλης, «Ο Εμφύλιος των Αμάχων», στο: Ηλίας Νικολακόπουλος-Ιωάννα Παπαθανασίου (επιμ.) *Ο Εμφύλιος Πόλεμος 1946-1949*, τμ. 5^{ος}, *Τα Νέα Ιστορία: Έξι Στιγμές του Εικοστού Αιώνα*, Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη Α.Ε., Αθήνα 2010, σσ. 163-164 και Γιάννης Σκλαλιδάκης, «Η Προσωρινή Δημοκρατική Κυβέρνηση», στο: Αρτέμης Ψαρομηλίγκος-Βασιλική Λάζου (επιμ.) *Εμφύλιος Πόλεμος: 60 Χρόνια Από τη Λήξη του*, *Ελευθεροτυπία Ε Ιστορικά*, Τεγόπουλος Εκδόσεις Α.Ε., Αθήνα 2011, σελ. 54.

72. Βλ. Κωνσταντίνου, ό.π., σσ. 114-141.

το Α.Κ.Ε.Λ. δεν είχε άμεση εμπλοκή στον Εμφύλιο, πράγμα που απεδείχθη από την αδυναμία του να ενισχύσει στρατιωτικά τον Δ.Σ.Ε. με εθελοντές, η οποία απέρρεε είτε από το φόβο του για τις ενδεχόμενες συνέπειες που μπορεί να είχε μία τέτοια κίνηση στο Ενωτικό Ζήτημα είτε λόγω των δυσκολιών που παρουσίαζε το όλο εγχείρημα.⁷³

Η εξαγγελία του Δόγματος Truman⁷⁴ τη στιγμή που ο Εμφύλιος βρισκόταν εν εξελίξει, έδωσε την αφορμή στην Αριστερά να στραφεί και εναντίον των Η.Π.Α., οι οποίες εξέφραζαν τις ίδιες θέσεις με τη σύμμαχό τους Μεγάλη Βρετανία αναφορικά με το Κυπριακό Ζήτημα. Στον αντίποδα για τις υπόλοιπες πολιτικές παρατάξεις εχθρός ήταν η Ε.Σ.Σ.Δ., η οποία όχι απλώς βρισκόταν στο πλευρό των παραδοσιακών εχθρών της Ελλάδας στα βόρεια σύνορα, αλλά ταυτόχρονα υποστήριζε τους Έλληνες κομμουνιστές που αποτελούσαν τον «εσωτερικό εχθρό». Ανάμεσα στις πολιτικές παρατάξεις αυτές υπήρξαν διάφορες αλυτρωτικές ομάδες που δρούσαν στο εσωτερικό της χώρας και εξέφραζαν εντονότατα τη δυσαρέσκειά τους για την ανοχή που επεδείκνυαν οι Μεγάλες Δυνάμεις στους γείτονες που κατείχαν ελληνικά εδάφη.⁷⁵

Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, το Κ.Κ.Ε. στη Β' Ολομέλειά του τον Φεβρουάριο του 1946 δεν έθετε πλέον καμία διεκδίκηση προς βορρά και τούτο διότι πίστευε ότι τα εθνικά αυτά ζητήματα θα μπορούσαν να επιλυθούν μέσω της συνεργασίας της Ελλάδας με τους βόρειους γείτονές της.⁷⁶ Ωστόσο, η μόνη εθνική διεκδίκηση που ετέθη από τη Β' Ολομέλεια ήταν η ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα, η οποία παρέμεινε ενεργή ως θέση του κόμματος τόσο κατά τη διάρκεια του

73. Βλ. Σακελλαρόπουλος, ό.π., σσ. 245-247.

74. Το Δόγμα Truman προέβλεπε την παροχή στρατιωτικής και οικονομικής βοήθειας στις Ελλάδα και Τουρκία προκειμένου να αποτραπεί μία ενδεχόμενη ένταξή τους στη σοβιετική σφαίρα επιρροής. Η οικονομική βοήθεια των Η.Π.Α. στην Ελλάδα παρέχτο μέσω της AMAG, ενώ η στρατιωτική βοήθεια περιελάμβανε κατά κύριο λόγο την προμήθεια οπλισμού στον Εθνικό Στρατό και την καθοδήγηση των επιχειρήσεών του εναντίον του Δ.Σ.Ε.. Βλ. Αδαμαντία Πόλλης, «Ο Αγώνας για Αυτονομία: Ελληνο-αμερικανικές Σχέσεις», στο: Δημήτρης Κώνστας-Χαράλαμπος Τσαρδανίδης (επιμ.) *Σύγχρονη Ελληνική Εξωτερική Πολιτική, 1974-1987*, τμ. Α': «Δομές και Στόχοι: Ο Διπολικός Διεθνής Περίγυρος», εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1989, σελ. 153.

75. Βλ. Στεφανίδης, ό.π., σσ. 110-112.

76. Βλ. *Κεντρική Επιτροπή του Κ.Κ.Ε.*, ό.π., σελ. 661. Συγκεκριμένα το Κ.Κ.Ε. διαφοροποίησε τη θέση του αναφορικά με τα εθνικά ζητήματα υποστηρίζοντας ότι «πολύ πιο ζωτικό και ύψιστο εθνικό συμφέρον για την Ελλάδα είναι να πραγματοποιηθεί μία ισότιμη, δημοκρατική, ειρηνική συνεννόηση και συνεργασία με τις βορινές Βαλκανικές Δημοκρατίες, Γιουγκοσλαβία, Αλβανία και Βουλγαρία» και διακήρυττε ότι «το πρώτο εθνικό και δίκαιο αίτημα του λαού της Ελλάδας πλάι στην ένωση των ελληνικών Δωδεκανήσων είναι η ένωση της Κύπρου με τη μητέρα Ελλάδα». «Συνήλθε η Β' Ολομέλεια της Κ.Ε. του Κ.Κ.Ε.. Η Κατάσταση στην Ελλάδα. Τα Προβλήματα του Δημοκρατικού Αγώνα και τα Καθήκοντα του Κ.Κ.Ε.», *Ριζοσπάστης*, Αθήνα 17 Φεβρουαρίου 1946, Αρ. φύλλου: 9.602.

Εμφυλίου όσο και μετά το πέρας του.⁷⁷ Η υιοθέτηση του συνθήματος «*Λεύτερη Κύπρος στη Λεύτερη Ελλάδα*» από το Κ.Κ.Ε. κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου αποσκοπούσε στο να κλονίσει τις φιλικές σχέσεις που διατηρούσε η ελληνική κυβέρνηση με την Μεγάλη Βρετανία και τις Η.Π.Α..⁷⁸

Όταν το Κ.Κ.Ε. χαρακτηρίστηκε παράνομο με τον Αναγκαστικό Νόμο 509/1947, τα μόνα μέσα που του είχαν απομείνει για να εκφράζει δημόσια τις θέσεις του ήταν ο *Ριζοσπάστης* και ο παράνομος ραδιοφωνικός σταθμός *Ελεύθερη Ελλάδα*, ο οποίος λειτουργούσε ως προπαγανδιστικό όργανο για την προβολή των ιδεολογικοπολιτικών πεποιθήσεων της ηγεσίας του. Έτσι, επί καθημερινής βάσεως στον *Ριζοσπάστη* δημοσιεύονταν άρθρα στελεχών του κόμματος και διακηρύξεις διαφόρων οργανώσεων σχετικά με το Ενωτικό Ζήτημα. Χαρακτηριστικό είναι το πρωτοσέλιδο άρθρο της 26^{ης} Φεβρουαρίου του 1947, στο οποίο οι εκπρόσωποι της Ελληνικής Νεολαίας⁷⁹ αποδοκίμασαν την αρνητική απάντηση του Βρετανού Υπουργού Αποικιών Arthur Creech Jones «*σχετικώς προς τον πόθον του κυπριακού και ολόκληρου του ελληνικού λαού διά την ένωσιν της Κύπρου με την μητέρα Ελλάδα*», ενώ ταυτόχρονα επικαλούμενοι τη δικαιοσύνη και τις αρχές «*που διεκηρύχθησαν με τον Χάρτην του Ατλαντικού*», απηύθυναν κάλεσμα «*προς όλον τον ελεύθερον κόσμον...ν' αναγνωρίση το δίκαιον πανελλήνιο αίτημα*» και τέλος ζήτησαν από «*την κυβέρνησιν, ολόκληρον τον λαόν και την νεολαίαν να κινηθούν με κάθε τρόπον εις το πλευρόν της Εθνικής Κυπριακής Πρεσβείας*».⁸⁰

Ανάλογου περιεχομένου είναι και η δημοσιευθείσα διακήρυξη της Πανελληνίου Ομοσπονδίας Δημοκρατικών Συλλόγων, την οποία υπέγραψε ο πρόεδρος της Αλέξανδρος Οθωναίος⁸¹ και ο Γ.Γ. Χριστάκος. Σε αυτήν αναφέρονταν τα εξής: «*Η Πανελλήνιος Ομοσπονδία Δημοκρατικών Συλλόγων ευθύς από της ιδρύσεώς της...διεκήρυξε ως την ιερωτέραν, δικαιότεραν και πολυτιμότεραν εθνικήν διεκδίκησιν την ένωσιν της ελληνικής ηρωικής μεγαλονήσου Κύπρου μετά των εδαφών*

77. Βλ. Κωνσταντίνου, ό.π., σελ. 159.

78. Βλ. Στεφανίδης, ό.π., σελ. 160.

79. Ενδεικτικά παρατίθενται οι οργανώσεις της Ελληνικής Νεολαίας: Πανελλήνιος Φιλελευθέρα Νεολαία, Δημοκρατική Προοδευτική Νεολαία, Δημοκρατική Σοσιαλιστική Νεολαία, Σοσιαλιστική Νεολαία Οργανώσεως Νέων του Σ.Κ.-Ε.Λ.Δ., Ενιαία Πανελλαδική Οργάνωση Νέων (Ε.Π.Ο.Ν.), Εθνική Ενωτική Νεολαία και Εθνική Φιλελεύθερος Νεολαία.

80. «*Η Κύπρος Είναι Δική μας! Διακήρυξη των Οργανώσεων της Ελληνικής Νεολαίας*», *Ριζοσπάστης*, Αθήνα 26 Φεβρουαρίου 1947, Αρ. φύλλου: 10.001.

81. Αντιστράτηγος που διετέλεσε υπηρεσιακός πρωθυπουργός το 1933. Έλαβε μέρος στον Μακεδονικό Αγώνα (1904-1908), συμμετείχε στο Κίνημα της Εθνικής Άμυνας (1916) και προήδρευσε του Έκτακτου Στρατοδικείου της Δίκης των Έξι (1922). Βλ. *Πάπυρος Larousse Το Παπυράκι*, «Οθωναίος», ό.π., σελ. 1275.

της πατρίδος...υιοθετεί ολοψύχως τον αγώνα της συντονιστικής υπέρ της ενώσεως της Κύπρου επιτροπής και...αξιοί όπως και η κυβέρνηση της χώρας μετά δυνάμεως, σθένους και δι' έργων...επιδιώξη την πλήρωσιν του πανελληνίου πόθου».⁸² Επίσης, στο φύλλο της 15^{ης} Μαρτίου του *Ριζοσπάστη* δημοσιεύθηκαν οι δηλώσεις του Μητροπολίτη Πάφου Λεοντίου⁸³ και προέδρου της αντιπροσωπείας που είχε μεταβεί στο Λονδίνο, ο οποίος σε συνέντευξή του αρχικά εξέφρασε την πικρία του για την αρνητική απάντηση της Μεγάλης Βρετανίας στο ενωτικό αίτημα, λέγοντας χαρακτηριστικά ότι «όταν αφήσαμε την Ελλάδα, είχαμε το συναίσθημα ότι θα μας μεταχειρίζονταν σαν λεπρούς στην Αγγλία. Αυτό και έγινε πραγματικά. Στο Λονδίνο ήμασταν περιφρονημένοι τη στιγμή που οι Άγγλοι κολάκευαν τους μαύρους του Σουδάν⁸⁴ και τους καλούσαν σε γεύματα. Η συμπεριφορά τους έδειχνε ότι μας θεωρούσαν λεπρούς». Επίσης, τόνισε την ελληνικότητα της Μεγαλονήσου λέγοντας ότι «όλος ο ελληνικός λαός θέλει την Κύπρο και ο αγώνας θα κριθεί στην Αθήνα και στην Κύπρο», εξέφρασε την πεποίθηση ότι ο συνεχής και ανυποχώρητος πανεθνικός αγώνας θα είναι αυτός που θα υποχρεώσει την Μεγάλη Βρετανία να δώσει οριστική λύση στο Κυπριακό Ζήτημα⁸⁵, ενώ κατέληξε με το αισιόδοξο μήνυμα ότι «η νίκη θα είναι δική μας». Παράλληλα, στο ίδιο φύλλο δημοσιεύθηκε και η ανακοίνωση της κυπριακής αντιπροσωπείας, η οποία γνωστοποιούσε ότι «η βρετανική κυβέρνηση δεν προτίθεται να αποδώσει την Κύπρο στην Ελλάδα» και δήλωνε απογοητευμένη από την «κυβερνητική τακτική στο Κυπριακό», καταλήγοντας με τη διαβεβαίωση ότι «θα συνεχισθεί ο αγώνας για την Ένωση».⁸⁶

Το ζήτημα της Ένωσης τύγχανε δυναμικής προβολής και από διάφορες επιτροπές της Μεγαλονήσου που για να το υποστηρίξουν κατέθεταν συνεχώς αιτήματα και υπομνήματα. Μάλιστα, χαρακτηριστικό είναι το υπόμνημα της Συντονιστικής Επιτροπής Κυπριακών Σωματείων που δημοσιεύθηκε στο φύλλο της 2^{ας} Μαΐου του 1947 του *Ριζοσπάστη*, με το οποίο λάμβανε «την τιμήν να αίρη...και πάλιν το ζήτημα της Ενώσεως της Κύπρου μετά της μητρός Ελλάδος» και ζητούσε από

82. «Κύπρος! Διακήρυξη της Πανελληνίου Ομοσπονδίας Δημοκρατικών Συλλόγων», *Ριζοσπάστης*, Αθήνα 7 Μαρτίου 1947, Αρ. φύλλου: 10.009.

83. Κατά κόσμον Αντώνιος Λεοντίου.

84. Από το 1899 έως το 1956 το Σουδάν βρισκόταν υπό το καθεστώς της βρετανοαιγυπτιακής συγκυριαρχίας.

85. «Ο Υπουργός των Αποικιών της Αγγλίας...θα υποχρεωθεί με τον πανεθνικό αγώνα να δώσει και τη λύση του. Η τελευταία του απάντηση ήταν ένας σπινθήρας και αυτός ο σπινθήρας θα λύσει το ζήτημα». «Κύπρος-Ένωση! Ο Αγώνας θα Κριθεί στην Αθήνα και την Κύπρο. Η Χθεσινή Ημέρα της Κυπριακής Πρεσβείας», *Ριζοσπάστης*, Αθήνα 15 Μαρτίου 1947, Αρ. φύλλου: 10.014.

86. Στο ίδιο.

την Ελληνική Βουλή «όπως επιληφθή του θέματος και αξιώση από την ελληνικήν κυβέρνησιν να προβάλλη αμέσως το κυπριακόν ζήτημα ως εθνικήν διεκδίκησιν από την φίλην και σύμμαχον Μεγάλην Βρετανίαν».⁸⁷ Η Συντονιστική Επιτροπή Κυπριακών Σωματείων δεν περιορίστηκε σε υπομνήματα προς την Ελληνική Βουλή, αλλά επιχείρησε να προσδώσει διεθνή χαρακτήρα στον ενωτικό της αγώνα αποστέλλοντας μερικές μέρες αργότερα τηλεγράφημα προς τον Πρόεδρο του Συνεδρίου του Εργατικού Κόμματος, το οποίο ανέφερε τα εξής: «*Η Συντονιστική Επιτροπή των Κυπριακών Σωματείων επ' ευκαιρία του Συνεδρίου του Κόμματος υμών θέλει να σας υπομνήσει το ζήτημα της απελευθερώσεως της ιδιαίτερας αυτών πατρίδος Κύπρου και ενώσεως αυτής μετά της μητρός Ελλάδος. Αι αρχαί της αυτοδιαθέσεως των λαών και της ελευθερίας, αίτινες αποτελούν τας βασικάς γραμμάς της πολιτικής του κόμματος υμών, εις την περίπτωσιν της Κύπρου δεν εφηρμόσθησαν, τουναντίον δε η υμετέρα κυβέρνησις προβαίνει εις ενέργειας αι οποίαι αποδεικνύουν την πρόθεσιν αυτής συνεχίσεως της κατοχής της νήσου και της δουλείας ενός πολιτισμένου λαού. Διαμαρτυρόμενοι διά την στάσιν της αγγλικής κυβερνήσεως, ζητούμεν από υμάς όπως εν τη ευρύτητι της σκέψεως δικαιοσύνης ήτις σας διακρίνει, ζητήσητε από τους υπεύθυνους κύκλους ίνα αποδώσωσι την ελευθερίαν εις ένα τμήμα του ελληνισμού, το οποίον επί αιώνας παραμένει μακράν της μητρός του Ελλάδος*».⁸⁸

Κατά το έτος 1947 ο Ριζοσπάστης φιλοξενούσε σε σχεδόν μόνιμη βάση άρθρα και ειδήσεις που αναφέρονταν στις γενικότερες εξελίξεις στη Μεγαλόνησο αλλά και στο ιδιαίτερος σημαντικό για την πολιτική ατζέντα του Κ.Κ.Ε. Ενωτικό Ζήτημα. Ειδικότερα, στο φύλλο της 4^{ης} Σεπτεμβρίου⁸⁹ ο Κωνσταντίνος Καραγιώργης⁹⁰ σε μακροσκελές άρθρο του κατήγγειλε τον ενδοτισμό των ελληνικών κυβερνήσεων απέναντι στην Μεγάλη Βρετανία και υποστήριξε με ιδιαίτερη θέρμη το ζήτημα της Ένωσης, ενώ ο Γιάννης Χαΐρης υπεραμύνθηκε της συμμετοχής της Αριστεράς στη Διασκεπτική, υπερασπίστηκε το δικαίωμα του κυπριακού λαού «*ν' αυτοκυβερνάται σαν ελεύθερος λαός χωρίς ούτε για μία στιγμή να υποστείλει την σημαία της ενώσεως*

87. «Η Βουλή Καλείται να Θέσει Επισήμως Ζήτημα Κύπρου. Υπόμνημα της Συντονιστικής Επιτροπής Κυπριακών Σωματείων», *Ριζοσπάστης*, Αθήνα 2 Μαΐου 1947, Αρ. φύλλου: 10.055.

88. «Να Δοθεί Ελευθερία στην Κύπρο!», *Ριζοσπάστης*, Αθήνα 29 Μαΐου 1947, Αρ. φύλλου: 10.078.

89. «Ένωση! Και Μόνον Ένωση! Ο Αλύγιστος Αγώνας της Κύπρου», *Ριζοσπάστης*, Αθήνα 4 Σεπτεμβρίου 1947, Αρ. φύλλου: 10.181.

90. Γιατρός, διευθυντής του *Ριζοσπάστη* και ηγετικό στέλεχος του Κ.Κ.Ε.. Το πραγματικό του όνομα ήταν Κωνσταντίνος Γυφτοδήμος. Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τη ζωή και την πολιτική σταδιοδρομία του Κωνσταντίνου Καραγιώργη βλέπε Λευτέρης Μαυροειδής, *Φάκελος Καραγιώργη: Οι Ανακρίσεις-το Μαρτύριο-το Τέλος*, επιμ.: Πόπη Μουπαγιατζή, εκδ. Φυτράκη/Ο Τύπος Α.Ε., Αθήνα 1990.

με την μητέρα Ελλάδα» και κατήγγειλε την «προδοτική στάση» της Δεξιάς για το Ενωτικό Ζήτημα.⁹¹

2.2. Οι Απεργιακές Κινητοποιήσεις του 1948

Όπως είδαμε καθ' όλη τη διάρκεια του 1947 «ο ακήρυκτος εμφύλιος πόλεμος» μεταξύ Αριστεράς και Δεξιάς στην Κύπρο περιοριζόταν σε εκατέρωθεν ανακοινώσεις και δημοσιεύματα στον Τύπο της εποχής σχετικά με το Ενωτικό Ζήτημα. Η αποτυχία της Διασκεπτικής και οι εξελίξεις στο μέτωπο του Εμφυλίου έφεραν σε δυσμενή θέση την Αριστερά, εν αντιθέσει με τη Δεξιά που ενισχύθηκε από το αποτέλεσμα των δεύτερων επισκοπικών εκλογών. Το 1948 ήταν ένα έτος κατά το οποίο έλαβαν χώρα τρεις πολύμηνες και δυναμικές απεργίες που επηρέασαν το γενικότερο πολιτικό κλίμα στη Μεγαλόνησο. Η πρώτη απεργία ήταν αυτή των μεταλλωρύχων, η οποία πραγματοποιήθηκε την 13^η Ιανουαρίου και διήρκησε μέχρι την 16^η Μαΐου. Κύριο αίτημα των μεταλλωρύχων ήταν η αύξηση στα ημερομίσθια και η βελτίωση του ωραρίου εργασίας.⁹² Η απεργία που διεξήγηση ταυτοχρόνως με τη Διασκεπτική, αμαυρώθηκε από αιματηρά επεισόδια και τερματίστηκε εν τέλει με την άφιξη του Αμερικανού Διευθυντή της Κ.Μ.Ε. Harvey Seeley Mudd.⁹³ Την απεργιακή σκυτάλη από τους μεταλλωρύχους έλαβαν τον Αύγουστο του ιδίου έτους οι αμιαντωρύχοι της Asbestos Tunnel Co.⁹⁴, ενώ λίγο αργότερα ακολούθησε η τετράμηνη απεργία των οικοδόμων με αφορμή την αρνητική στάση από την πλευρά των εργολάβων ως προς τη δημιουργία ενός γραφείου εργασίας που θα βρισκόταν υπό τη διεύθυνση των Π.Ε.Ο. και Σ.Ε.Κ.. Η τελευταία αυτή απεργιακή κινητοποίηση σημαδεύτηκε από τα

91. «Ποιος Προδίδει την Κύπρο;», *Ο Ρίζος της Δευτέρας*, Αθήνα 24 Νοεμβρίου 1947, Αρ. φύλλου: 58.

92. Σημειώνεται ότι η απεργία πραγματοποιήθηκε με την κοινή συμμετοχή της Συντεχνίας των Εργατών της Κυπριακής Μεταλλευτικής Εταιρείας (Κ.Μ.Ε.) που υπάγεται στην Π.Ε.Ο. και της Τουρκικής Συντεχνίας Μεταλλωρύχων της Κ.Μ.Ε. που καθοδηγείται από την Κ.Ε. των Τουρκικών Συντεχνιών. Βλ. Μαρία Φράγκου, «Μεταλλωρύχοι 1948: Έγραψαν Ιστορία με το Αίμα τους», 13 Μαΐου 2018, διαθέσιμο στο: www.dialogos.com.cy. (ημ. πρόσβασης: 18/11/2021).

93. Η Δεξιά υπερτονίζοντας τον κομμουνιστικό κίνδυνο συνέστηνε στους Βρετανούς να συλλάβουν τους συνδικαλιστές της Π.Ε.Ο., ενώ ταυτόχρονα κατέκρινε την ανεκτική στάση του Κυβερνήτη Reginald Fletcher (Πρώτος Βαρόνος του Winster) απέναντι στην Ε.Σ.Σ.Δ. που εκπροσωπείται στην Κύπρο από τα ηγετικά στελέχη του Α.Κ.Ε.Λ.. Έτσι, υπό το φόβο μίας κομμουνιστικής επικράτησης, η Δεξιά ανέδειξε το στόχο της Ένωσης με το σύνθημα «Ένωσιν και Μόνο Ένωσιν και Τίποτα Άλλο Από Ένωσιν», το οποίο κυριαρχούσε καθ' όλη τη διάρκεια αυτής της περιόδου. Βλ. Σακελλαρόπουλος, ό.π., σσ. 273-274.

94. Η απεργία τους λύθηκε μετά την επαναπρόσληψή τους και την επαναφορά του Γραμματέα της Συντεχνίας Χριστοφή Λασέττα. Βλ. Αλέξης Αντωνίου, «Ο Ιστορικός Εργατικός Αύγουστος του 1948», 1 Αυγούστου 2019, διαθέσιμο στο: www.agkarra.com. (ημ. πρόσβασης: 18/11/2021).

μεγάλης κλίμακας αιματηρά επεισόδια μεταξύ αριστερών και δεξιών, τα οποία αποτελούσαν τρόπον τινά μία μικρογραφία του εν Ελλάδι εμφυλίου.⁹⁵

Στις 3 Οκτωβρίου του 1948 και ενώ η απεργία των οικοδόμων βρισκόταν εν εξελίξει, η Δεξιά με επικεφαλής την Εθναρχία ανέλαβε την πρωτοβουλία να πραγματοποιήσει συλλαλητήριο με κυρίαρχο σύνθημα την Ένωση. Σκοπός του εν λόγω συλλαλητηρίου ήταν να αποδειχθεί ότι η πλειοψηφία του κυπριακού λαού τασσόταν υπέρ της Εθναρχίας και υπερασπιζόταν τις εθνικές θέσεις. Διαφορετικοί ωστόσο, ήταν οι ισχυρισμοί της Αριστεράς που υποστήριζε ότι το συλλαλητήριο εξυπηρετούσε τα σχέδια της Δεξιάς και για τον λόγο αυτό μέσω του Ε.Α.Σ. διοργάνωσε παγκύπριο συλλαλητήριο στις 31 Οκτωβρίου του 1948 με σκοπό να υποστηρίξει τη συνθηματολογία υπέρ της αυτοκυβέρνησης. Το Κ.Κ.Ε. από την πλευρά του μέσω του ραδιοσταθμού *Ελεύθερη Ελλάδα* διακήρυττε ότι το συλλαλητήριο αποτελούσε μέρος του αντιαποικιακού αγώνα και της προσπάθειας του κυπριακού λαού για επίτευξη του ενωτικού στόχου. Βέβαια, λίγο αργότερα η συνθηματολογία του Α.Κ.Ε.Λ. μετεβλήθη ριζικά λόγω της μεγάλης επίδρασης που ασκούσε η ηγεσία του Κ.Κ.Ε. προς αυτό.⁹⁶

2.3. Οι Δημοτικές Εκλογές του 1949

Μετά τον αιφνίδιο θάνατο του Αρχιεπισκόπου Λεοντίου τον Ιούλιο του 1947⁹⁷, ακολούθησε η διεξαγωγή εκλογών από τις οποίες ανεδείχθη αρχιεπίσκοπος ο υποστηριζόμενος από τη Δεξιά Μακάριος Β'.⁹⁸ Η επικράτησή του ερμηνεύτηκε ως «καταδίκη της αριστερής ιδεολογίας» και αποτέλεσε την πρώτη ήττα του Α.Κ.Ε.Λ. από ιδρύσεώς του. Ο Νίκος Σαββίδης, στέλεχος του Α.Κ.Ε.Λ. που κατά την περίοδο των εκκλησιαστικών εκλογών βρισκόταν στην Ουγγαρία, απέδωσε την αποτυχία του

95. Βλ. Σακελλαρόπουλος, ό.π., σσ. 271-275.

96. Βλ. Κωνσταντίνου, ό.π., σσ. 204-205.

97. Όπως αναφέρουμε παραπάνω είχε διατελέσει και Μητροπολίτης Πάφου. Απεβίωσε σε διάστημα μόλις 36 ημερών από την ανάληψη των αρχιεπισκοπικών καθηκόντων του (20 Ιουνίου 1947-26 Ιουλίου 1947).

98. Κατά κόσμον Μιχαήλ Χαραλάμπους Παπαϊωάννου.

υποψηφίου της Αριστεράς Μητροπολίτη Δέρκων⁹⁹ στους εξής τρεις παράγοντες: α) στη χειραγώγηση της εκλογικής διαδικασίας από τη Δεξιά, β) στις οργανωτικές αδυναμίες της παράταξης και γ) στη μη κυπριακή καταγωγή του Δέρκωνος.¹⁰⁰ Από την πλευρά του ο ηγέτης του Α.Κ.Ε.Λ. Φιφής Ιωάννου συσχετίζοντας την εκλογή αρχιεπισκόπου με τις βουλευτικές εκλογές που διεξήχθησαν στην Ελλάδα, έδωσε μία προσωπική ερμηνεία της ήττας της Αριστεράς σε έκθεσή του τον Νοέμβριο του 1948 προς το Κ.Κ.Ε. αναφέροντας ότι *«η β' αρχιεπισκοπική εκλογή...δεν ήταν τίποτα άλλο παρά η πιστή μεταφορά των ελληνικών εκλογικών οργάνων του 1946¹⁰¹ στην Κύπρο»*. Συνεχίζοντας, κατήγγειλε τις προσπάθειες χειραγώγησης των εκλογών από τη Δεξιά μέσω της *«τροποποίησης»* και *«πλαστογράφησης»* των *«καταλόγων της προηγούμενης δεκαετίας»*, αλλά και της *«δωροδοκίας»* χωρικών με κομμάτια *«τοκογλυφικά απαλλοτριωμένης γης»*, ενώ αναφέρθηκε στο γενικότερο κλίμα *«χιτισμού»* και *«τρομοκρατίας»* που επικρατούσε, όπως επίσης και στον ρόλο των *«αστυνομικών οργάνων της ξενοκρατίας που πήραν ενεργό μέρος στο πλευρό της αντίδρασης»*.¹⁰²

Μία σειρά γεγονότων, όπως η ανάρρηση του Μακαρίου Β' στον αρχιεπισκοπικό θρόνο, η εμφάνιση των χιτών και οι εκλογές για την ανάδειξη εκκλησιαστικών επιτροπών, προκάλεσαν ένα ταραχώδες κλίμα και ενέτειναν τις διχαστικές τάσεις στις τάξεις του κυπριακού λαού, ο οποίος τον Μάιο του 1949 οδηγήθηκε στις κάλπες για την ψήφιση δημοτικών αρχόντων. Η Αριστερά εκπροσωπούμενη από το Α.Κ.Ε.Λ. συμμετείχε στην εκλογική διαδικασία με διαφοροποιημένη συνθηματολογία υποστηρίζοντας τον αδιάλλακτο ενωτικό αγώνα. Είχε προηγηθεί η αναδιάρθρωση του κόμματος με διαγραφή και αποπομπή των απειθαρχούντων μελών στα πρότυπα της απόφασης της Ε' Ολομέλειας του Κ.Κ.Ε., βάσει της οποίας αποφασίστηκε η διαγραφή ηγετικών στελεχών που διακατέχονταν από οπορτουνιστικές τάσεις.¹⁰³ Από το παραπάνω μπορεί να γίνει αντιληπτό το

99. Κατά κόσμον Λεωνίδας Πελεκάνος.

100. Ήταν Κωνσταντινουπολίτης.

101. Αναφερόταν στις ελληνικές βουλευτικές εκλογές της 31^{ης} Μαρτίου του 1946 από τις οποίες απείχαν το Κ.Κ.Ε. και άλλα κόμματα της Αριστεράς. Νικήτρια των εκλογών αναδείχθηκε η Η.Π.Ε., ένας συνασπισμός δεξιών φιλοβασιλικών κομμάτων και ομάδων εθνικοφρόνων, συγκεντρώνοντας ποσοστό 55,12% και καταλαμβάνοντας 206 έδρες. Βλ. Αντώνης Κλάψης, «Οι Εκλογές της 31^{ης} Μαρτίου 1946», 11 Σεπτεμβρίου 2011, διαθέσιμο στο: www.kathimerini.gr. (ημ. πρόσβασης: 28/11/2021).

102. Βλ. Ιωάννου, ό.π., σελ. 377.

103. Σημειώνεται ότι κατά την Ε' Ολομέλεια του Κ.Κ.Ε. αποφασίστηκε η καθαίρεση του Μάρκου Βαφειάδη από το Π.Γ. και την Κ.Ε. και η διαγραφή του από το κόμμα για λόγους *«δεξιάς οπορτουνιστικής παρέκκλισης»*. Βλ. *Δοκίμιο Ιστορίας του Κ.Κ.Ε.*, τμ. Α' (1918-1949), 5^η Έκδοση, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2008, σσ. 605-606. Παρατίθεται αυτούσια η απόφαση της Ε' Ολομέλειας: *«Η 5^η Ολομέλεια της Κ.Ε. αφού συζήτησε πάνω στην απόφαση του Π.Γ. του Κ.Κ.Ε. της 15 του Νοέμβρη*

μέγεθος της επιρροής που ασκούσαν ο Νίκος Ζαχαριάδης και το Κ.Κ.Ε. στην οργανωτική διάρθρωση του Α.Κ.Ε.Λ..

Στον αγώνα του Α.Κ.Ε.Λ. για τις δημοτικές εκλογές, η αριστερή αρθρογραφία πέραν της κριτικής που ασκούσε για τη συμμετοχή στη Διασκεπτική και την υιοθέτηση της νέας ενωτικής συνθηματολογίας, εξυμνούσε και τον αγώνα του Δ.Σ.Ε. για επιβολή λαϊκής δημοκρατίας και ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα. Στην προεκλογική εκστρατεία του Α.Κ.Ε.Λ., συνεπικουρικό ρόλο διαδραμάτισε ο ραδιοφωνικός σταθμός *Ελεύθερη Ελλάδα*, ο οποίος σχεδόν επί καθημερινής βάσης αφιέρωνε εκπομπές αναφορικά με τις δημοτικές εκλογές στην Κύπρο.¹⁰⁴

Οι εκλογές της 22^{ας} Μαΐου του 1949 διεξήχθησαν μέσα σε ένα κλίμα σκληρής αντιπαράθεσης και είχαν ως τραγικό επίλογο δύο νεκρούς. Η αριστερή πτέρυγα εμφανίστηκε σαφώς αποδυναμωμένη λόγω της αντιφατικής στάσης που ακολούθησε στη Διασκεπτική με αποτέλεσμα να περιοριστεί σημαντικά η δημοτικότητά της. Αντιθέτως, η Δεξιά κατάφερε να κερδίσει σημαντικό έδαφος έχοντας ως κύρια όπλα την ενωτική και ανταποικιοκρατική της συνθηματολογία. Οι υποψήφιοι της Δεξιάς παράταξης ενισχύονταν τόσο από τις δηλώσεις του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Β', ο οποίος χρησιμοποιώντας μία ακραία εθνικόφρονα ρητορική καταδίκασε «*την ανταρσίαν των εχθρικών προς το έθνος κομμουνιστών*». Στην ίδια κατεύθυνση κινήθηκε και το εθνικόφρον σωματείο της Λάρνακας, το οποίο κατηγορούσε το Κ.Κ.Ε. και το Α.Κ.Ε.Λ. ως «*κόμματα προδοτικά που αποφάσισαν το ξεπούλημα της Ελλάδας στους Σλάβους*».

Το αποτέλεσμα των εκλογών δικαίωσε πλήρως τη Δεξιά, η οποία κατάφερε να επανακτήσει τον Δήμο Λευκωσίας¹⁰⁵ και να εξασφαλίσει υψηλά ποσοστά στους

1948 και στην πλατφόρμα του Μάρκου Βαφειάδη: α) εγκρίνει την απόφαση του Π.Γ. του Κ.Κ.Ε. της 15/11/1948 πάνω στο ζήτημα του Μάρκου Βαφειάδη. β) αποφασίζει την καθάρισή του από μέλους του Π.Γ. της Κ.Ε. του Κ.Κ.Ε. και τη διαγραφή του από μέλους του Κ.Κ.Ε. γ) δίνει εντολή στο Π.Γ. να εξετάσει την όλη του σταδιοδρομία μέσα στο κόμμα. δ) η απόφαση να έρθει σε έγκριση στο 8^ο συνέδριο του Κ.Κ.Ε. Η απόφαση αυτή πάρθηκε παμψηφεί». Βλ. Α.Σ.Κ.Ι.: Αρχείο Κ.Κ.Ε., κ. 371, Φ.: 2/1/35, «Απόφαση».

104. Βλ. Κωνσταντίνου, ό.π., σσ. 231-278.

105. Δήμαρχος εξελέγη ο Θεμιστοκλής Δέρβης. Παρατίθενται τα αποτελέσματα των δημοτικών εκλογών σε πόλεις και σε κωμοπόλεις της Κύπρου: **Λευκωσία:** Ψήφοι Δεξιάς: 30.031 (60,1%)-Ψήφοι Αριστεράς: 19.930 (39,9%), **Λεμεσός:** Ψήφοι Δεξιάς: 17.578 (48,8%)-Ψήφοι Αριστεράς: 18.452 (51,2%), **Αμμόχωστος:** Ψήφοι Δεξιάς: 11.139 (47%)-Ψήφοι Αριστεράς: 12.607 (53%), **Λάρνακα:** Ψήφοι Δεξιάς: 10.951 (49,3%)-Ψήφοι Αριστεράς: 11.297 (50,7%), **Πάφος:** Ψήφοι Δεξιάς: 3.204 (68,7%)-Ψήφοι Αριστεράς: 1.375 (31,3%), **Κηρύνεια:** Ψήφοι Δεξιάς: 2.270 (64%)-Ψήφοι Αριστεράς: 1.272 (36%), **Μόρφου:** Ψήφοι Δεξιάς: 4.963 (48,3%)-Ψήφοι Αριστεράς: 5.322 (51,7%), **Λάπηθος:** Ψήφοι Δεξιάς: 3.013 (51,7%)-Ψήφοι Αριστεράς: 2.313 (48,3%), **Καραβάς:** Ψήφοι Δεξιάς: 1.838 (54%)-Ψήφοι Αριστεράς: 1.565 (46%), **Λευκόνοικο:** Ψήφοι Δεξιάς: 2.001 (55,1%)-Ψήφοι Αριστεράς: 1.625 (44,9%), **Κυθραία:** Ψήφοι Δεξιάς: 3.468 (64%)-Ψήφοι Αριστεράς: 1.945 (36%), **Πόλις Χρυσοχού:** Ψήφοι Δεξιάς: 582 (55,1%)-Ψήφοι Αριστεράς: 473 (44,9%), **Λεύκαρη:** Ψήφοι Δεξιάς: 3.684

δήμους της Πάφου και της Κηρυνείας. Αντίθετα, η πλειοψηφία της Αριστεράς περιορίστηκε στους δήμους της Λάρνακας και της Αμμοχώστου. Ως βασικοί λόγοι της αποδυνάμωσης της κυπριακής αριστεράς μπορούν να καταγραφούν η συνεχής αντικομμουνιστική προπαγάνδα της ελληνικής κυβέρνησης μέσω του ραδιοφώνου και του Τύπου που επέδρασε καταλυτικά στην απόφαση των αμφιταλαντευθέντων ψηφοφόρων, η λανθασμένη υποστήριξη της θέσης υπέρ της αυτοκυβέρνησης, η έλλειψη μαχητικότητας του Ε.Α.Σ. και κυρίως η παραίτηση της Κ.Ε. του κόμματος στην προοπτική εξυγίανσης του κόμματος κατά τα πρότυπα του Κ.Κ.Ε..

Σε κάθε περίπτωση οι αρνητικές για την Αριστερά συγκυρίες του 1949 σε Ελλάδα και Κύπρο, με κυριότερες την ήττα του Δ.Σ.Ε. στον Εμφύλιο και τη συντριβή του Α.Κ.Ε.Λ. στις δημοτικές εκλογές, επέφεραν τη δραματική απίσχναση της πολιτικής της επιρροής, όχι μόνο για τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο αλλά και για τις επόμενες δεκαετίες.¹⁰⁶

(100%)-Ψήφοι Αριστεράς: 0 (0%), **Ακανθού:** Ψήφοι Δεξιάς: 3.200 (100%)-Ψήφοι Αριστεράς: 0 (0%), **Λεύκα:** Ψήφοι Δεξιάς: 0 (0%)-Ψήφοι Αριστεράς: 440 (100%). **Σύνολο:** Ψήφοι Δεξιάς: 97.742 (55,4%)-Ψήφοι Αριστεράς: 78.616 (44,6%). **Σημείωση:** Στην Αθηαίνου δεν διεξήχθησαν εκλογές διότι το Δημοτικό Συμβούλιο είχε εκλεγεί μόλις έναν χρόνο πριν από τη διεξαγωγή τους. Βλ. Α.Σ.Κ.Ι.: Αρχείο Κ.Κ.Ε., κ. 371, Φ.: 20/21/20, «Οι Δημοτικές Εκλογές του Μάη του 1949».

106. Βλ. Σακελλαρόπουλος, ό.π., σσ. 282-283.

Κεφάλαιο 3: Η Διεθνής Διάσταση του Κυπριακού Ζητήματος

3.1. Το Ενωτικό Δημοψήφισμα

Μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου σταδιακά όλες οι αστικές δυνάμεις-κράτη συνετάχθησαν απέναντι στο νέο σοσιαλιστικό σύστημα που εκπροσωπείτο από την Ε.Σ.Σ.Δ.. Σε ό,τι αφορά τη μεταπολεμική Ελλάδα, τη θέση της αντιπαράθεσης μεταξύ βενιζελικών και βασιλικών έλαβε προοδευτικά η αντιπαλότητα κομμουνιστών-εθνικοφρόνων, η οποία οδήγησε στον τριετή Εμφύλιο (1946-1949).¹⁰⁷ Η πολιτικοστρατιωτική ήττα της ελλαδικής αριστεράς είχε άμεσο αντίκτυπο και στην κυπριακή αριστερά, η οποία αναγκάστηκε να αναπροσαρμόσει τη στάση της για το Κυπριακό Ζήτημα, εγκαταλείποντας τη γραμμή «Αυτοκυβέρνηση-Ένωση» και υιοθετώντας το σύνθημα: «Ένωση και Μόνο Ένωση» που υποστηριζόταν από τη Δεξιά και την Εθναρχία.¹⁰⁸ Η αλλαγή αυτή στην ενωτική συνθηματολογία του Α.Κ.Ε.Λ. επικυρώθηκε και στο Ζ' Συνέδριό του τον Αύγουστο του 1949, στο οποίο υπογραμμίστηκε η αναγκαιότητα συμπόρευσης με τη Δεξιά στο πλαίσιο της οργάνωσης ενός κοινού αγώνα για την Ένωση. Σημειωτέον ότι είχε προηγηθεί η βασισθείσα στις διαπιστώσεις του Π.Γ. του Κ.Κ.Ε. εισήγηση του Γ.Γ. του Α.Κ.Ε.Λ. Φιφή Ιωάννου στην Κεντρική Ολομέλεια του κόμματός του σύμφωνα με την οποία «η στροφή σε ένα σύνταγμα αυτοκυβέρνησης ίσα με την ημέρα που θα πραγματοποιηθεί η “Ένωση” αποτελούσε ουσιαστικά συμβιβασμό με τον ιμπεριαλισμό...και ότι επρόκειτο περί λάθους τα αίτια του οποίου “οφείλονταν στις μικροαστικές οπορτουνιστικές επιδράσεις στην κομματική ηγεσία και στην έλλειψη θεωρητικής κατάρτισης των στελεχών”».

Το Α.Κ.Ε.Λ. σε μία προσπάθεια διεθνοποίησης του Κυπριακού Ζητήματος ζήτησε κοινή σύσκεψη με τα κόμματα της Δεξιάς για την επεξεργασία και αποστολή κοινού υπομνήματος προς τον Ο.Η.Ε. προκειμένου να συμπεριληφθεί στα προς συζήτησιν θέματα στη γενική του συνέλευση. Επίσης, πρότεινε τη διενέργεια παγκύπριου συλλαλητηρίου και τη σύμπραξη ενός εθνικού μετώπου πάλης,

107. Βλ. Κωστής, ό.π., σσ. 912-913.

108. Βλ. Λάμπρου, ό.π., σελ. 31.

γνωρίζοντας εκ προοιμίου ότι η Δεξιά και η Εθναρχία θα αντιτίθεντο σε μία τέτοια πρόταση, όπως και έγινε, ενώ παράλληλα προέβαλε και τους ισχυρισμούς της Δεξιάς και της Εθναρχίας, ότι σκοπός της πρότασης για κοινή δράση «ήταν για να χρησιμοποιήσουμε την άρνησή τους, για να τους ξεσκεπάσουμε μπροστά στο λαό και ειδικά στις μάζες που επηρεάζουν». Εν τέλει, το υπόμνημα αφού υπεγράφη από τους δημάρχους Λεμεσού¹⁰⁹, Λάρνακας¹¹⁰ και Αμμοχώστου¹¹¹ και από το σύνολο των λαϊκών οργανώσεων, εστάλη αεροπορικά στις 25 Νοεμβρίου του 1949 σε όλες τις αντιπροσωπείες. Παράλληλα, το Α.Κ.Ε.Λ. ξεκίνησε μία «εκστρατεία διαφώτισης» του λαού, ενώ προχώρησε και σε μία «δημοψηφισματικού χαρακτήρα» συλλογή υπογραφών, συγκεντρώνοντας πάνω 50.000 σε διάστημα μίας εβδομάδας. Οι ακελικές αυτές κινητοποιήσεις θορύβησαν την Εθναρχία, η οποία φοβούμενη την απομόνωση από τον λαό και διαβλέποντας τον κίνδυνο να υπερφαλαγγιστεί από το Α.Κ.Ε.Λ., εξέδωσε στις 8 Δεκεμβρίου του 1949 εγκύκλιο με την οποία καλούσε τον κυπριακό λαό σε δημοψήφισμα στις 15 Ιανουαρίου του 1950.¹¹² Από την πλευρά του

109. Κώστας Παρτασίδης.

110. Λύσος Σανταμάς.

111. Αδάμ Αδάμαντος.

112. Βλ. Σακελλαρόπουλος, ό.π., σελ. 285. Παρατίθεται η ανακοίνωση του Α.Κ.Ε.Λ. σε απάντηση της Αρχιεπισκοπικής Εγκυκλίου της 8^{ης} Δεκεμβρίου του 1949: «Πατριωτικέ κυπριακέ λαέ! Η πρώτη νίκη στην πάλη για την προώθηση της ενωτικής μας υπόθεσης κερδίστηκε. Κάτω από τη δική σου πίεση κι ύστερα από το ιστορικό διάβημα της λαϊκής παράταξης προς τον Ο.Η.Ε., καταθορύβησες την Εθναρχία και την εξανάγκασες να προκηρύξει ενωτικό δημοψήφισμα. Στον ελληνικό κυπριακό λαό παρέχεται σήμερα η ευκαιρία ν' ανεβάσει σε τέτοια σκαλοπάτια τον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα, που να ισχυροποιήσει στον υπέρτατο βαθμό το διάβημά μας προς τον Ο.Η.Ε.. Μας παρέχεται η ευκαιρία να ξεσηκώσουμε τον λαό μας σε μία πανίσχυρη κι αποφασιστική εκδήλωση για την πραγματοποίηση του αναλλοίωτου εθνικού ενωτικού πόθου... Παρόλο που η Εθναρχία και η ηγεσία της Δεξιάς ζητούν να εκμεταλλευτούν την ενωτική μας υπόθεση για κομματικούς σκοπούς, παρόλο που ούτε μία απάντηση δεν είχαμε στις πατριωτικές μας προτάσεις προς την Εθναρχία, παρόλο που ο κομματισμός της Εθναρχίας την οδήγησε μέχρι του σημείου ν' αγνοήσει κι αυτές ακόμη τις εφημερίδες μας, πούχουν τη μεγαλύτερη κυκλοφορία μέσα στον λαό, και να μη τους στείλει αντίγραφο της Εγκυκλίου της, το κόμμα δείχνοντας συνέπεια προς τη διακήρυξη της λαϊκής παράταξης της 3^{ης} του Δεκέμβρη, αποφάσισε μαζί μ' όλες τις λαϊκές οργανώσεις να διακόψει το μάζεμα των υπογραφών και καλεί τους οπαδούς του να ριχτούν με φανατισμό στη δουλειά για το δημοψήφισμα της 15^{ης} του Γενάρη. Με τούτο δεν σημαίνει πως αναγνωρίζουμε την Εθναρχία ή πως την απαλλάτουμε της μεγάλης ευθύνης που φέρει για τη διάσπαση των εθνικών μας δυνάμεων και το μέχρι τώρα χαντάκωμα της εθνικής μας υπόθεσης. Με τούτο δεν σημαίνει πως αίρουμε τις επιφυλάξεις μας ως προς τις πραγματικές διαθέσεις της Εθναρχίας και της ηγεσίας της Δεξιάς. Δεν σημαίνει πως συμφωνούμε μαζί της στη θέση που παίρνει σχετικά με την κυβέρνηση της Αθήνας και την ελληνική αντίδραση. Εμείς πιστεύουμε ακράδαντα πως δεν είναι με "έκφραση ελπίδας" που κερδίζεται η Ένωση. Πιστεύουμε ακράδαντα πως δεν είναι μέσα στα περιβόητα ελληνοβρετανικά, ούτε και στα ελληνοαμερικανικά πλαίσια φιλίας που θα πραγματοποιηθεί η Ένωση. Αυτά τα πλαίσια δοκιμάστηκαν ήδη για δεκάδες χρόνια και αποδείχτηκαν απατηλά. Αποδείχτηκαν πλαίσια σύσφιξης των δεσμών της σκλαβιάς μας. Εμείς πιστεύουμε πως η κυβέρνηση της Αθήνας έχει καθήκον να θέσει το Κυπριακό σαν ελληνική εθνική διεκδίκηση. Πιστεύουμε πως πρέπει να επωφεληθεί της ευκαιρίας του υπομνήματός μας προς τον Ο.Η.Ε. για να θέσει πρώτη το ζήτημα. Πιστεύουμε ακόμη πως το δημοψήφισμα δεν είναι τέρμα, μα ξεκίνημα ενός συστημικού, ενιαιομετωπικού και αδιάκοπου αγώνα για την εθνική μας αποκατάσταση... Το κόμμα μας δηλώνει απερίφραστα πως θα ρίξει όλες του τις δυνάμεις στη μάχη του δημοψηφίσματος. Θα εργαστεί όσον ποτέ για την πλήρη επιτυχία της ενωτικής αξίωσης του λαού μας. Θ' απόσχουμε όμως, και θα καλέσουμε και τον λαό ν' απόσχει σε περίπτωση που

το Α.Κ.Ε.Λ. έχοντας αιφνιδιαστεί πλήρως από την κίνηση της Εθναρχίας, τη μεθεπομένη της προκήρυξης του δημοψηφίσματος, εξέδωσε ανακοίνωση με την οποία αποδεχόταν τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος και τόνιζε πως «η λαϊκή παράταξη είναι έτοιμη να υποστηρίξει μ' όλες τις δυνάμεις της το δημοψήφισμα της Εθναρχίας, εφόσον τούτο θα' ναι ένα πραγματικά ενωτικό δημοψήφισμα και μάλιστα θα διακόψει τη συλλογή υπογραφών από τη στιγμή που η Εθναρχία έχει προκηρύξει ένα τέτοιο ενωτικό δημοψήφισμα». Επίσης, με αφορμή την αντίθετη στάση της ελληνικής κυβέρνησης ως προς τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος με την οποία συντάσσονταν και τα κόμματα της κυπριακής δεξιάς, το Α.Κ.Ε.Λ. δήλωνε ότι έστω και αν η Εθναρχία απόσχει από το δημοψήφισμα, «θα πάει μπροστά και θα το διενεργήσει», ενώ υπογράμμιζε πως παρά την αποχή της Δεξιάς «η επιτυχία θα είναι μεγάλη και τα κομματικά κέρδη τεράστια».¹¹³

Εκείνη την περίοδο η κυβέρνηση της Αθήνας βρισκόταν υπό το καθεστώς της ασφυκτικής πίεσης που της ασκούσε η Μεγάλη Βρετανία προκειμένου να την αναγκάσει να απορρίψει το ενωτικό δημοψήφισμα. Πράγματι, στις 15 Δεκεμβρίου του 1949 οι εθναρχικές μέθοδοι αποδοκιμάστηκαν διά στόματος του Πρωθυπουργού Αλέξανδρου Διομήδη: «Ως είχε δηλωθή κατά τον Αύγουστον του 1948 υπό του αιμνήστου Θεμιστοκλή Σοφούλη, είναι εις όλους γνωστόν τι σκέπτεται περί του Κυπριακού Ζητήματος ο ελληνικός λαός. Τούτο έχει επισημότερον καταχωρηθή εις την απόφασιν της Αναθεωρητικής Βουλής των Ελλήνων της 27^{ης} Φεβρουαρίου 1947 όταν απευθυνόμενη προς τον βρετανικόν λαόν εξέφρασε την πεποίθησιν ότι το επί της Κύπρου εθνικόν τούτο αίτημα θα εύρη την πλήρη αυτού ικανοποίησιν εν τω πλαισίω της ελληνοαγγλικής φιλίας. Η Ελληνική Κυβέρνησις έχουσα εν τούτοις υπ' όψιν αυτής την λεπτότητα των σημερινών περιστάσεων και την ανάγκην διατηρήσεως αδιαταράχτου της ειλικρινούς συνεργασίας μεταξύ των Μεγάλων Συμμάχων, εκ της οποίας ήρτηται η ευτυχής επίλυση όλων των εθνικών προβλημάτων, είναι υποχρεωμένη να επιστήση την προσοχή όλων ότι υπό τας παρούσας συνθήκας η περαιτέρω συνέχισις

θα αναμειχθεί και ο παραμικρός κομματισμός στο δημοψήφισμα. Ας αναλογισθεί και η Εθναρχία τις ευθύνες της...Ας βρει τη δύναμη ν' απαλλαγεί από τον κομματισμό που τη διακρίνει και να μελετήσει με σοβαρότητα τις πατριωτικές προτάσεις της λαϊκής παράταξης για τον καλύτερο τρόπο διενέργειας του δημοψηφίσματος και αποτελεσματικής προώθησης του ενωτικού αγώνα. Κι αν δεν βρει αυτή τη δύναμη, τότε ο λαός ενωμένος μέσα στην πάλη για το δημοψήφισμα θα προχωρήσει». Βλ. Σακελλαρόπουλος, ό.π., σσ. 793-794.

113. Βλ. Α.Σ.Κ.Ι.: Αρχείο Κ.Κ.Ε., κ. 371, Φ.: 20/21/59, «Μία Σύντομη Έκθεση της Κατάστασης στην Κύπρο Από τον Γενάρη του 1949 Ίσαμε Σήμερα», 9 Δεκεμβρίου 1949.

της περί το Κυπριακόν διεγέρσεως της κυπριακής γνώμης δεν προάγει το ζήτημα αυτό, κινδυνεύει αντιθέτως να γίνη πρόξενος ζημίας διά την διεθνήν θέσιν της χώρας μας».¹¹⁴ Στην ψηφοφορία για το δημοψήφισμα που διεξήχθη στο διάστημα 15-22 Ιανουαρίου συμμετείχαν 215.108 Ελληνοκύπριοι από τους οποίους το 95,7% ψήφισε υπέρ της Ένωσης.¹¹⁵ Επρόκειτο για ένα αποτέλεσμα που εξέφραζε τον ενωτικό πόθο όλου σχεδόν του κυπριακού ελληνισμού. Εξάλλου, η προσφυγή στο δημοψήφισμα έγινε σε μία ευνοϊκή συγκυρία κατά την οποία η Δεξιά και η Αριστερά συνέκλιναν προς τη γραμμή της Ένωσης. Το ενωτικό δημοψήφισμα του Ιανουαρίου του 1950 μπορεί να αποτελούσε μία πράξη ιδιωτική, καθότι ανελήφθη κατ' αποκλειστικότητα από την Εθναρχία, ωστόσο υπήρξε πέραν πάσης αμφιβολίας ένα γεγονός μεγάλης σπουδαιότητας.¹¹⁶ Βέβαια, για τους Βρετανούς ήταν ως μη γενόμενο, δεδομένου ότι γι' αυτούς το αποτέλεσμα δεν αποτελούσε «μία συνταγματική έκφραση της λαϊκής θέλησης, αλλά έκφραση της τάσης να ανατραπεί το αποικιακό σύστημα».¹¹⁷

3.2. Οι Προσπάθειες Διεθνοποίησης του Κυπριακού Ζητήματος

Οι υπογραφές όλων όσων ψήφισαν υπέρ της Ένωσης συγκεντρώθηκαν σε τόμους, οι οποίοι αφού παρελήφθησαν από τη συσταθείσα ειδική επιτροπή παραδόθηκαν στο Λονδίνο. Μέλη της Εθναρχίας επισκέφθηκαν τους πολιτικούς αρχηγούς και τον Πρωθυπουργό Νικόλαο Πλαστήρα, ο οποίος αιτιολόγησε την εφεκτική στάση της ελληνικής κυβέρνησης ως προς το Κυπριακό, η επίλυση του οποίου θα επερχόταν «άμα ως θεωρήση ότι επέστη η στιγμή της ευτυχούς αυτού διευθετήσεως», πάντα βέβαια μέσα στο πλαίσιο της ελληνοαγγλικής φιλίας, την οποία επιθυμούσε να μη διαταράξει.¹¹⁸ Αντίστοιχη απάντηση έδωσε και στους ακελιστές που πραγματοποιούσαν περιοδείες στο Παρίσι και σε άλλες ευρωπαϊκές πρωτεύουσες, με

114. Βλ. Σακελλαρόπουλος, ό.π., σελ. 286.

115. Υπέρ της Ένωσης ψήφισαν και ορισμένοι Τουρκοκύπριοι παρά το γεγονός ότι η ηγεσία τους τηρούσε ανθενωτική στάση.

116. Βλ. Τζερμιάς, ό.π., σσ. 213-214.

117. Δήλωση του βουλευτή του Εργατικού Κόμματος Βρετανίας Francis Edward Noel-Baker. Βλ. Σακελλαρόπουλος, ό.π., σσ. 286-288.

118. Βλ. Ioannis D. Stefanidis, *Isle of Discord. Nationalism, Imperialism and the Making of the Cyprus Problem*, ed. New York University Press, New York 1999, p. 12.

την επισήμανση ότι η συζήτηση του Κυπριακού Ζητήματος θα δυσχέραινε τη θέση της Ελλάδας έναντι των συμμάχων. Οι επίμονες προσπάθειες της Εθναρχίας να πείσει την κυβέρνηση να παραλάβει τους τόμους σε επίσημη τελετή και οι υπομνήσεις της σχετικά με το Ψήφισμα του 1947 με το οποίο η Βουλή των Ελλήνων είχε αποφασίσει υπέρ της ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα, αποδείχτηκαν ατελέσφορες.¹¹⁹ Όπως μπορεί να γίνει κατανοητό, η κυβέρνηση δεν ήταν σε θέση να έρθει σε ρήξη με έναν τόσο σημαντικό σύμμαχο όπως ήταν η Μεγάλη Βρετανία, πράγμα που φάνηκε και μέσα από την περίφημη φράση του αντιπροέδρου της Γεώργιου Παπανδρέου προς τον δήμαρχο Λευκωσίας ότι «*η Ελλάς αναπνέει σήμερα με δύο πνεύμονας, τον μεν αγγλικόν, τον δε αμερικανικόν. Δεν μπορεί, λόγω του Κυπριακού, να διακινδυνεύσει από ασφυξίαν*».¹²⁰

Οι πιέσεις των Κυπρίων για διεθνοποίηση του Κυπριακού Ζητήματος είχαν ως αποτέλεσμα την όξυνση της κατάστασης στην Κύπρο. Η αποικιακή κυβέρνηση προχώρησε στη σύλληψη του δημάρχου Λεμεσού και τεσσάρων δημοτικών συμβούλων, ενώ έπαυσε από τα καθήκοντά τους επτά Ελληνοκύπριους δασκάλους επειδή είχαν αποστείλει υπόμνημα στο υπουργείο παιδείας υπέρ της Ένωσης. Αντίθετα, η ελληνοκυπριακή αντίδραση εκφραζόταν με συνεχείς απεργίες και διαδηλώσεις υπέρ της Ένωσης στις οποίες πρωτοστατούσε η Αριστερά. Μετά από συνεχείς προσπάθειες διάρκειας δύο μηνών η Εθναρχία κατόρθωσε να παραδώσει τους τόμους του δημοψηφίσματος στην Ελληνική Βουλή. Στις 21 Ιουλίου του 1950 η ελληνική κυβέρνηση υπό την πίεση των πραγμάτων έδωσε την έγκρισή της για τη διενέργεια ενός συλλαλητηρίου στο Παναθηναϊκό Στάδιο με κύριο ομιλητή τον Αρχιεπίσκοπο Αθηνών Σπυρίδωνα.¹²¹

Το Κ.Κ.Ε. με αφορμή το συλλαλητήριο τρεις εβδομάδες πριν από τη διεξαγωγή του και συγκεκριμένα στις 27 Ιουνίου, μέσω του παράνομου ραδιοσταθμού *Ελεύθερη Ελλάδα*, μετέδωσε το μακροσκελές μήνυμα του Γ.Γ. Νίκου

119. Η αρνητική στάση της ελληνικής κυβέρνησης δεν πτόησε την Εθναρχία, η οποία εστράφη στους «φυσικούς της συμμάχους», δηλαδή στην Εκκλησία και στους εθνικόφρονες Ελλαδίτες. Από την πλευρά του ο Τύπος διατηρούσε στο προσκήνιο το αίτημα της Ένωσης, το οποίο στηρίχθηκε και από τη Γ.Σ.Ε.Ε.. Επίσης, στα μέσα Ιουνίου του 1950 ιδρύθηκε η Π.Ε.Α.Ε.Κ., της οποίας καθήκοντα προέδρου ανέλαβε ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών Σπυρίδων. Η συγκεκριμένη οργάνωση δρούσε ως ομάδα πίεσης και κατέβαλε προσπάθειες για να διατηρήσει ενεργό το δημόσιο ενδιαφέρον για την Ένωση. Η Π.Ε.Α.Ε.Κ. μέσα σε μικρό χρονικό διάστημα κατόρθωσε να γνωρίσει μεγάλη απήχηση, ενώ βρήκε και έναν εντελώς απρόσμενο υποστηρικτή στο πρόσωπο του ηγέτη της αντιπολίτευσης και μέχρι πρότινος πολέμιου της Ένωσης Παναγή Τσαλδάρη. Βλ. Stefanidis, *op.cit.*, p. 13.

120. Βλ. Νίκος Χριστοδουλίδης, «Το Ενωτικό Δημοψήφισμα στην Κύπρο», 2 Σεπτεμβρίου 2012, διαθέσιμο στο: www.kathimerini.gr. (ημ. πρόσβασης: 2/12/2021).

121. Βλ. Σακελλαρόπουλος, *ό.π.*, σσ. 288-289.

Ζαχαριάδη με τίτλο: «Οι Έλληνες Πατριώτες και η Ένωση με την Κύπρο» που ανέφερε ότι «το παγκύπριο δημοψήφισμα υπέρ της ένωσης με την Ελλάδα ξαναέβαλε στην ημερήσια διάταξη το ζήτημα αυτό που συγκινεί κατάβαθα την κάθε ελληνική ψυχή...Εκείνο, λοιπόν, που πρώτα απ' όλα σήμερα χρειάζεται στην Ελλάδα είναι οι λαϊκές οργανώσεις και τα δημοκρατικά κόμματα όχι μόνο να πάρουν ξεκάθαρη θέση στο ζήτημα της Ένωσης, μα και να προχωρήσουν στην ενιαία με τις λαϊκές οργανώσεις της Κύπρου εμφάνιση και εκδήλωση του αγώνα για την Ένωση. Να προχωρήσουν...στην οργάνωση της πάλης του λαού της Ελλάδας για την Ένωση, πάλης που είναι ένα κομμάτι του αγώνα μας για την λευτεριά και ανεξαρτησία της Ελλάδας, μια και εχθρός, ο κατακτητής είναι ο ίδιος, οι αμερικανοάγγλοι ιμπεριαλιστές και τα τσιράκια οι λακέδες που δουλεύουν στα αφεντικά αυτά είναι επίσης οι ίδιοι μοναρχοφασίστες...Η συγκέντρωση στο Παναθηναϊκό Στάδιο πρέπει να είναι ένας μεγαλειώδης παλλαϊκός συναγερμός με ένα επιβλητικό σύνθημα: "ΕΝΩΣΗ!". Κάτω οι κατακτητές. Κάτω οι διασπαστές...Φυσικά δεν πρέπει ούτε λεφτό να ξεχνάμε ότι στο πρόσωπο του Πλαστήρα και Παπαντρέα (sic)¹²², του Τσαλδάρη και Σπυρίδωνα, του Παύλου και Παπάγου, του Βενιζέλου και Τσουδερού που όλοι τους όπως και ολόκληρη η μοναρχοφασιστική μαφία είναι φασουλήδες των αγγλοαμερικάνων, ότι στο πρόσωπο πολλών διασπαστών από την Κύπρο, η Ένωση έχει εχθρούς».¹²³

Σε ό,τι αφορά τη βρετανική κυβέρνηση, αυτή συνέχιζε να διατηρεί την ίδια αρνητική στάση για το Κυπριακό και να απορρίπτει τόσο τις κυπριακές προτάσεις όσο και τις αντίστοιχες της κυβέρνησης Παπάγου. Παράλληλα, ενίσχυε με προβοκατόρικες ενέργειες τις ελληνοτουρκικές αντιθέσεις εντείνοντας έτσι τη διαμάχη μεταξύ της ελληνοκυπριακής και τουρκοκυπριακής κοινότητας. Σε αντίθεση με την επικρατούσα αντίληψη στην Ελλάδα και στη δεξιά παράταξη της Κύπρου ότι «το Κυπριακό αποτελεί ελληνοβρετανική υπόθεση», ο Ε.Α.Σ. διατύπωνε τη θέση της «Αυτοκυβέρνησης-Ένωσης» την οποία προέβαλλε συνεχώς μέσα από τις αποστολές μελών του στο εξωτερικό. Οι προσπάθειες προώθησης της θέσης «Αυτοκυβέρνηση-Ένωση», προκάλεσαν την έντονη ανησυχία της ελληνικής κυβέρνησης, η οποία αποφάσισε να μη χορηγήσει βίζα εισόδου στα μέλη του Ε.Α.Σ., πράγμα το οποίο έπραξαν και οι Η.Π.Α.. Τον Σεπτέμβριο του 1950 αντιπροσωπεία της Εθναρχίας μετέβη στις Η.Π.Α. προκειμένου να γνωστοποιήσει στην κυβέρνηση και στον Ο.Η.Ε. τα αποτελέσματα του κυπριακού δημοψηφίσματος, προβάλλοντας στο υπόμνημά της

122. Εννοεί τον Γεώργιο Παπανδρέου.

123. Βλ. *Δοκίμιο Ιστορίας του Κ.Κ.Ε.*, τμ. Β' (1949-1968), ό.π., σελ. 305.

τον «κομμουνιστικό κίνδυνο» και τονίζοντας ότι «η μη πραγματοποίησις της δικαίας αξιώσεως του κυπριακού λαού θα επέτρεπεν εις τους κομμουνιστάς να εκμεταλλευθούν το ζήτημα τούτο, όχι μόνον εν Κύπρω και Ελλάδι, αλλά και διεθνώς επίσης. Τίποτα δεν θ' απέβαινε περισσότερο εξυπηρετικόν της υποθέσεως του κομμουνισμού από την υπό της Μεγάλης Βρετανίας συνέχισιν της κατακρατήσεως της Κύπρου».¹²⁴

Μετά τον θάνατο του Μακαρίου Β' στις 28 Ιουνίου του 1950, τον αρχιεπισκοπικό θρόνο ανέλαβε ο δεδηλωμένος αντικομμουνιστής Μακάριος Γ'¹²⁵, ο οποίος κινήθηκε δραστήρια και διπλωματικά προκειμένου να τεθεί το Κυπριακό Ζήτημα στον Ο.Η.Ε.. Στις αρχές Σεπτεμβρίου του 1953 απηύθυνε έκκληση στον πρωθυπουργό Αλέξανδρο Παπάγο να υποστηρίξει το αίτημά του προς τον Ο.Η.Ε.. Εν τέλει στις 20 Αυγούστου του 1954 η κυβέρνηση Παπάγου δέχθηκε να ικανοποιήσει το αίτημά του καταθέτοντας προσφυγή στον Ο.Η.Ε..¹²⁶

Κεφάλαιο 4: Οι Σχέσεις Κ.Κ.Ε.-Α.Κ.Ε.Λ. (1945-1955)

4.1. Το Κομμουνιστικό Κόμμα Κύπρου (Κ.Κ.Κ.)

Το φθινόπωρο του 1923 ιδρύθηκε το Κ.Κ.Κ., το οποίο πήρε από το Κ.Κ.Ε. τη σκυτάλη του αγώνα για τη συσπείρωση του κυπριακού λαού κατά του «βρετανικού ιμπεριαλισμού», καθώς και για την αυτονομία της Κύπρου. Η απεμπόληση του Ενωτικού Ζητήματος, υπήρξε ενδεικτικό στοιχείο της συμπόρευσής του με το Κ.Κ.Ε., και μπορεί να δικαιολογηθεί από τη στιγμή που ο πολιτικός του στόχος ως κομμουνιστικό κόμμα ήταν η ανατροπή του καπιταλιστικού συστήματος και η εγκαθίδρυση της σοσιαλιστικής δημοκρατίας των σοβιέτ. Η ανθενωτική του στάση

124. Στο ίδιο, σσ. 304-305.

125. Κατά κόσμον Μιχαήλ Χριστοδούλου Μούσκος.

126. Στο ίδιο, σσ. 304-307.

επισφραγίστηκε στο ιδρυτικό του συνέδριο τον Αύγουστο του 1926, όπου μεταξύ των άλλων προωθήθηκαν οι εξής στόχοι: α) η καλυτέρευση της κοινωνικοοικονομικής θέσης των κυπριακών τάξεων, β) ο αγώνας για την πολιτική ανεξαρτησία της Κύπρου από τον βρετανικό ιμπεριαλιστικό ζυγό, γ) η εγκαθίδρυση «Εργατοαγροτικής Σοβιετικής Δημοκρατίας Κύπρου» και δ) η ανάπτυξη ενός διεθνούς κινήματος αλληλεγγύης μεταξύ Κυπρίων εργατών και εργατών άλλων χωρών, όπως επίσης και η δημοσιοποίηση της θέσης του αναφορικά με το Κυπριακό Ζήτημα.

Η αποτυχημένη προσπάθεια για τη δημιουργία ενός ενιαίου μετώπου για τον προσεταιρισμό των λαϊκών μαζών οδήγησε το Κ.Κ.Κ. σε απομόνωση, όπως συνέβη αντίστοιχα και με το Κ.Κ.Ε., το οποίο αντιτίθετο σε οποιοδήποτε είδος συνεργασίας με τη «μοναρχοδημοκρατική μπουρζουαζία». Το 1931 το Κ.Κ.Κ. ευρισκόμενο σε ένα καθεστώς εθελοντικής παρανομίας όπου είχε τεθεί μετά την ψήφιση του Ιδιωνύμου το 1929, υιοθέτησε έναν εντονότερα αριστερό λόγο αναφορικά με το Κυπριακό Ζήτημα. Εμμένοντας στην ανθενωτική του στάση και με αφορμή τις επετειακές εκδηλώσεις για την Ελληνική Επανάσταση, προέβη μέσω κομματικών οργανώσεων σε συμβολικές ενέργειες (π.χ. ανάρτηση της σημαίας των Μπολσεβίκων σε αντικατάσταση της γαλανόλευκης σε γυμνάσιο της Λεμεσού), οι οποίες συνέβαλαν στην αριστεροποίηση των εργατοαγροτών. Οι ενέργειες αυτές του Κ.Κ.Κ. αφ' ενός μεν ενέτειναν το κλίμα πόλωσης με τους ενωτικούς αφ' ετέρου δε προκάλεσαν διχαστικές τάσεις στο εσωτερικό του κόμματος. Έτσι, κατά την Πρώτη Παγκύπρια Συνδιάσκεψη του Κ.Κ.Κ. επικρίθηκε η καταφυγή του κόμματος σε εθελοντική παρανομία, ενώ ορισμένα στελέχη του κόμματος το χαρακτήρισαν «σεκταριστικό» και πρότειναν την αλλαγή της συνθηματολογίας για «αυτονομία» προτάσσοντας την Ένωση ως απαραίτητο σταθμό για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού. Βέβαια, οι απόψεις αυτές χαρακτηρίστηκαν ως οπορτουνιστικές και απορρίφθηκαν.

Κατά τη διάρκεια των Οκτωβριανών το Κ.Κ.Κ. αρχικά περιορίστηκε στη διοργάνωση μίας αντιιμπεριαλιστικής διαδήλωσης στην πόλη της Λεμεσού, όπου κυριάρχησε το σύνθημα *«Ζήτω η Σοβιετική Δημοκρατία της Κύπρου»*. Παράλληλα, επαναπροσδιόρισε τη θέση του αναφορικά με το Εθνικό Ζήτημα και απεδέχθη τη συνεργασία τόσο με τους *«εθνικιστές εργαζόμενους»* όσο και με τους *«ψευτοπολιτikanήδες»*, υιοθετώντας έτσι την *«οπορτουνιστική»* θέση που είχε εκφράσει η μειοψηφία κατά τη διάρκεια της παγκύπριας συνδιάσκεψης του Ιουλίου. Εν συνεχεία, με προκήρυξή της η Κ.Ε. επεσήμανε την αναγκαιότητα συγκρότησης ενός ενιαίου μετώπου κομμουνιστών και εθνικιστών, ενώ χαρακτήρισε ως

«επιβλαβή» την ουδετερότητα των τοπικών οργανώσεων απέναντι στην αντιιμπεριαλιστική εξέγερση. Η αλλαγή αυτή στη στάση του Κ.Κ.Κ. επιβεβαιώθηκε και από την υπόσχεση του Χαράλαμπου Βατυλιώτη¹²⁷ στον Αρχιεπίσκοπο Κύριλλο Γ' ¹²⁸ ότι το κόμμα του θα συνέδραμε στον αγώνα κατά των Βρετανών αποικιοκρατών.¹²⁹

Η εν γένει πορεία του Κ.Κ.Κ. από την ίδρυσή του μέχρι τη δημιουργία του Α.Κ.Ε.Λ. και τη σταδιακή απορρόφησή του από αυτό υπήρξε προβληματική. Χαρακτηριστική είναι και η έκθεση του Γ.Γ. του Α.Κ.Ε.Λ. Φιφή Ιωάννου για το Κ.Κ.Κ., σύμφωνα με την οποία τα αίτια της ηγετικής του κρίσης οφείλονταν κυρίως στην «ανωριμότητα των υλικών όρων μέσα στους οποίους το κόμμα ιδρύθηκε», αλλά και στην τακτική του «να πολεμήσει κάθε έννοια της πατρίδας, να εναντιωθεί στους ενωτικούς πόθους του λαού και να κηρύξει ανοικτά αμείλικτη πάλη ενάντια στην θρησκεία». Κατά τον ίδιο, η τακτική αυτή είχε ως συνέπεια την «πλήρη απομόνωση του κόμματος από τις εργαζόμενες μάζες», ενώ «το έφερε αντιμέτωπο με φαρδιά λαϊκά στρώματα, το απομάκρυνε από τη ζωντανή πολιτική κίνηση, το έκανε ανίκανο να αγκαλιάσει τα προβλήματα του λαού στην καθημερινή τους έκφραση, το περιθώριασε και στην ουσία το νέκρωσε...όλο το κόμμα αγνότατο και μαχητικότατο στη βάση του παράμενε πάντα ένας ολιγάριθμος σεκταριστικός οργανισμός που συνθλιβόταν - παρασυρμένο από τα πάνω- στις δικές του αντιφάσεις». Και συνεχίζοντας, αναφερόμενος στα γεγονότα του Οκτωβρίου του 1931 υποστήριξε τα εξής: «Το κόμμα συνθλιβόμενο μέσα στις δικές του αντιφάσεις είναι ανέτοιμο να αγκαλιάσει το κίνημα. Η λαϊκή εξέγερση εθνικοαπελευθερωτική-ενωτική στην εκδήλωσή της, ρίχνει το

127. Γνωστός στις τάξεις του κόμματος και ως «Βάτης».

128. Ο Αρχιεπίσκοπος Κύριλλος Γ' υποστήριξε με θέρμη το Ενωτικό Ζήτημα, πράγμα που αποδεικνύεται και από τον χαιρετισμό που είχε αποστείλει στο ελληνικό κοινοβούλιο την 25^η Φεβρουαρίου του 1925: «Εντιμότατε, το εθνικόν της νήσου Συμβούλιον, ούτινος έχομεν την τιμήν να προεδρεύομε, εν τη τελευταία αυτού συνεδρία, συγκροτηθείση εν τη καθ' ημάς Αρχιεπισκοπή τη 17 Φεβρουαρίου 1924, βουλευόμενον επί των εθνικών υποθέσεων του Τόπου, έφερεν εν τοις πρώτοις την σκέψιν, ως προς πολικόν αστέρα, προς το παρά τον ιερών της Παλλάδος βράχον εθνικόν κέντρον και εμνήσθη του υψηλού έργου της Δ' των Ελλήνων Συνελεύσεως, ης τας προσπαθείας και ενεργείας παρακολουθεί μετά πολλού ενδιαφέροντος. Ενετείλατο δ' ημίν όπως, από μέρους αυτού, εκπροσωπούντος τον Ελληνικόν της νήσου ταύτης πληθυσμόν, διαβιβάσωμεν δι' υμών προς την Δ' των Ελλήνων Συνέλευσιν τον ευλαβή αυτού χαιρετισμόν και τας μάλλον θερμάς αυτού ευχάς υπέρ ευοδώσεως και ευτυχούς εκβάσεως της υψηλής αποστολής, ην το Έθνος ανέθετο ταύτη εν ούτω κρίσιμους και εξαιρετικούς καιροίς. Παρά του υπάτου και κυριάρχου τούτου εθνικού Σώματος απεκδέχονται οι πανέλληνες, και δη ημείς οι υπό δουλείας βιούντες την καταβολήν των ασάλευτων θεμελίων εφ' ων θέλει εδραστή το εθνικόν οικοδόμημα, υφ' ου τας ανίδας θέλει συντόμως αντηχήσει ο εθνικός παίαν επί τη εθνική ολοκληρώσει εις μίαν ενιαίαν και αδιαίρετον ελευθέραν Πολιτείαν. Επί δε τούτοις διατελούμεν της υμετέρας Εντιμότητος ελάχιστος προς Θεόν ικέτης και όλως πρόθυμος. Εν Χριστώ ευχέτης, ο Κύπρου Κύριλλος». Βλ. Τριαντάφυλλος Γεροζήσης (επιμ.), *Το Κυπριακό στη Βουλή των Ελλήνων*, τμ. Α' (1915-1956), εκδ. Διεύθυνσης Επιστημονικών Μελετών της Βουλής, Αθήνα 1997, σελ. 5.

129. Βλ. Κάραμποτ, ό.π., σσ. 160-175.

Κ.Κ.Κ. (ανθελωτικό όπως ήταν) στην αυτοαπομάκρυνση από τον λαό και την τελευταία ημέρα των γεγονότων, κάτω από την τεράστια λαϊκή πίεση, το κόμμα, παρασυρμένο από τον χείμαρρο της ζωής και της πραγματικότητας αναγκάζεται να προσανατολιστεί προς το επαναστατικό κίνημα και να συμβληθεί ενιαιομετωπικά με την αστική ηγεσία. Ωστόσο, η αξία μίας τέτοιας στροφής ήταν μονάχα ακαδημαϊκή. Ο ξένος κυρίαρχος είχε ήδη καταφέρει τα χτυπήματά του ενάντια στον λαό, και οπορτουνιστικές, συμβιβαστικές τάσεις που έδωσαν στο κίνημα οι ηγέτες της αστικής τάξης, που κατατρόμαζαν οι ίδιοι τους από το βαθμό της επαναστατικής δραστηριότητας των μαζών, διέδωσαν ακόμη παραπάνω το έδαφος της ιμπεριαλιστικής αντεπίθεσης που στράφηκε δίχως οίκτο και ενάντια στο κόμμα». Επίσης, κατά τη μεταοκτωβριανή περίοδο (1931-1941), το Κ.Κ.Κ. ήταν κατ' αυτόν «οργανωτικά ανέτοιμο να αντιμετωπίσει την καινούργια κατάσταση», ενώ κατά την περίοδο που βρισκόταν στην παρανομία και προσπαθούσε να διευρύνει την επιρροή του στους οργανωμένους εργάτες, δεν απέδειχθη «ικανό να ξεπεράσει τις παλιές του αντιφάσεις» και «η εσωτερική σεκταριστική του κρίση» εξακολουθούσε να παραμένει «ένα χρόνιο χαρακτηριστικό». Τέλος, αναφερόμενος στην ηγεσία του Κ.Κ.Κ. τη χαρακτήρισε «αμόρφωτη», καθώς καθοδηγούσε το κίνημα «τυχαία και συμπτωματικά με μοναδική πυξίδα την λιγοστή πρακτική πείρα των μετρημένων στελεχών» και «ανίκανη για μία ιστορική πραγματική τοποθέτηση της πάλης του λαού...για προεπόμενη αντικειμενική εκτίμηση των μαχόμενων κοινωνικών δυνάμεων και –το πιο σημαντικό- για μία θεωρητική, μαρξιστική τοποθέτηση και επεξεργασία των οικονομικών προβλημάτων των εργαζόμενων τάξεων που θα ήταν η προσανατολισμένη βάση της καθημερινής λαϊκής πάλης».¹³⁰

130. Βλ. Ιωάννου, ό.π., σσ. 363-365.

4.2. Η Ίδρυση του Ανορθωτικού Κόμματος Εργαζόμενου Λαού (Α.Κ.Ε.Λ.)

Το ξέσπασμα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου διαμόρφωσε ένα νέο πλαίσιο στην Κύπρο στο οποίο επιτρεπόταν η δραστηριοποίηση των κομμουνιστών παρά το γεγονός ότι το Κ.Κ.Κ. επέλεξε να διατηρήσει στην παρανομία το μεγαλύτερο μέρος του κομματικού μηχανισμού και να προχωρήσει αργότερα στην ίδρυση ενός νόμιμου πολιτικού φορέα όπου θα συμμετείχαν τα μέλη του, με αντικειμενικό σκοπό να διευρύνει την πολιτική του επιρροή στην εργατική τάξη της Κύπρου. Η χαλάρωση των πολιτικών περιορισμών που ίσχυαν κατά τη μεταοκτωβριανή περίοδο από την Μεγάλη Βρετανία για τις ανάγκες του πολέμου, δημιούργησαν ευνοϊκές προϋποθέσεις για τη σύσταση ενός νόμιμου πολιτικού φορέα της Αριστεράς.¹³¹ Έτσι, τον Απρίλιο του 1941 ιδρύθηκε το Α.Κ.Ε.Λ.¹³² *«μέσα από μία συνδιάσκεψη ηγετικών στελεχών του Κ.Κ.Κ. και εξωκομματικών προοδευτικών παραγόντων και διανοούμενων μικροαστικής προέλευσης, με χτυπητή απουσία των αντιπροσώπων του αγροτικού κόσμου που δεν εκλήθηκαν κιόλας να παρευρεθούν».* Στο δημοκρατικό πρόγραμμα που καταρτίστηκε από το κόμμα στην πρώτη συνδιάσκεψή του, δεν συμπεριελήφθησαν οι «εθνικές επιδιώξεις», αφ' ενός μεν επειδή η κομμουνιστική πτέρυγα της συνδιάσκεψης παρέμενε προσκολλημένη στην παλιά ανθενωτική στάση, αφ' ετέρου δε διότι η ισχύς του απαγορευτικού νόμου για τα πολιτικά κόμματα δεν επέτρεπε εθνικοαπελευθερωτικές κινήσεις, προκαλώντας έτσι έναν *«διάχυτο σκεπτικισμό»* σχετικά με τη στάση που θα τηρούσε *«το αποικιακό καθεστώς ως προς την έκταση της ανεκτικότητάς του στην...κίνηση για δημιουργία πολιτικού κόμματος, και μάλιστα με προγραμματισμένη τοποθέτηση του εθνικού ζητήματος».*¹³³

131. Βλ. Σακελλαρόπουλος, ό.π., σσ. 224-225.

132. Παρατίθεται το ανακοινωθέν της Ιδρυτικής Συνελεύσεως της Σκαρίνου: *«Κατά την 14^{ην} Απριλίου 1941 συνήλθον, κατόπιν αδείας των Αρχών, εις Σκαρίνου, Κύπριοι ενδιαφερόμενοι διά τα δημόσια ζητήματα, οι οποίοι, αφού ήκουσαν και συνεζήτησαν προγραμματικές θέσεις, απεφάσισαν την ίδρυσιν Πολιτικού Κόμματος υπό την επωνυμίαν "Ανορθωτικόν Κόμμα Εργαζόμενου Λαού (Α.Κ.Ε.Λ.)"'. Υπό της ιδρυτικής Συνελεύσεως απεφασίσθη όπως δοθούν εις τον Τύπον προς δημοσίευσιν αι προγραμματικάί θέσεις του Κόμματος διά να δοθή η ευκαιρία εις όλους τους Κυπρίους να μορφώσουν επ' αυτού γνώμην. Η Ιδρυτική Συνέλευσις εξέφρασε την λύπην της διότι δεν κατορθώθη να αντιπροσωπευθή εις αυτήν το Τουρκικόν στοιχείον, καθώς επίσης και διά το ότι δεν κατέστη δυνατόν να παρευρεθούν περισσότεροι αγρόται. Η Ιδρυτική Συνέλευσις απεφάσισεν όπως το Α.Κ.Ε.Λ. μη μετάσχη ως Κόμμα εις τας προσεχείς δημοτικές εκλογάς. Η Ιδρυτική Συνέλευσις ανεφέρθη εις το κρίσιμον των σημερινών περιστάσεων και έκρινεν ότι η σύστασις Κόμματος ως το Α.Κ.Ε.Λ., με καθαρώς δημοκρατικόν, αντιφασιστικόν και αντιχιτλερικόν χαρακτήρα, συνάδει πλήρως προς τον αγώνα κατά της απολυταρχίας και της βίας».* Βλ. Ιωάννου, ό.π., σελ. 230.

133. Βλ. Ιωάννου, ό.π., σελ. 367.

Πριν από την απόφαση της συνδιάσκεψης για την ίδρυση του Α.Κ.Ε.Λ., προηγήθηκε συζήτηση μεταξύ των μελών του Κ.Κ.Κ. κατά τη διάρκεια της οποίας τέθηκαν τα εξής δύο καίρια ερωτήματα: «εάν στην ηγεσία του Α.Κ.Ε.Λ. θα έπρεπε ευθύς εξ αρχής να μουν και να κυριαρχούν τα κομμουνιστικά στελέχη για εξασφάλιση οργανωτικής και πολιτικής ιδεολογικής επαγρύπνησης, ή ο αποχρωματισμός στα πρώτα βήματα της καινούργιας οργάνωσης ήταν απαραίτητος για λόγους γοργής μαζικοποίησης». Εν τέλει, επικράτησε η πρώτη άποψη, ενώ η δεύτερη που υποστηριζόταν από μία μικρή ομάδα διανοουμένων απερρίφθη. Έτσι, «γεννήθηκε» το Α.Κ.Ε.Λ., το οποίο σύμφωνα με τον Φιλή Ιωάννου ήταν ένα «αποκλειστικό...όργανο πολιτικής, ταξικής πάλης μέσα στο ως τότε άγονο πολιτικά κυπριακό περιβάλλον».¹³⁴ Με άλλα λόγια το Κ.Κ.Κ. εξακολουθούσε να υφίσταται μέσω ενός νεοπαγούς και νόμιμου πολιτικού οργάνου, του Α.Κ.Ε.Λ..

Κατά τη διάρκεια του πολέμου το Α.Κ.Ε.Λ. ενισχύθηκε κομματικά με τη θεαματική αύξηση των μελών με αποτέλεσμα το 1943 με καθαρά κομματικούς συνδυασμούς να κερδίσει δύο βασικές δημαρχίες στις πρώτες δημοτικές εκλογές που προκηρύχθηκαν μετά το 1931. Η επιρροή που ασκούσε το Α.Κ.Ε.Λ. στους αγρότες, στους χωρικούς, στους βιοπαλαιστές, στις πόλεις και στα αγροτικά κέντρα, οφειλόταν τόσο «στην ανεπιφύλακτη υιοθέτηση του αιτήματος για εθνική αποκατάσταση του κυπριακού λαού, για ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα», στην αλλαγή δηλαδή της αρχικής συνθηματολογίας και στην προσαρμογή του «στους όρους της κυπριακής πραγματικότητας» όσο και «στους μαζικούς και πολιτικούς αγώνες που οργάνωσε υπέρ της μεσαίας φτωχολογίας των πόλεων» και κυρίως «στη μαζική και εθελοντική συμβολή του κόμματος στον μεγάλο αντιφασιστικό πόλεμο...με τη συμμετοχή 17 μελών της Κ.Ε. και 700 άλλων κατωτέρων στελεχών στον βρετανικό στρατό».

Όπως διαπιστώθηκε, η ίδρυση του Α.Κ.Ε.Λ. δεν προϋπέθετε τη διάλυση του παλαιού Κ.Κ.Κ., το οποίο συνέχιζε να δρα παράλληλα με το Α.Κ.Ε.Λ. και το καθοδηγούσε «φραξιονιστικά-μυστικά» και στο μέτρο του δυνατού «το περιφρουρούσε από ξένες μικροαστικές επιδράσεις». Από τις αρχές όμως του 1944 στους κόλπους του Κ.Κ.Κ. εμφανίστηκαν διαιρετικές τάσεις, οι οποίες και σηματοδότησαν το τέλος του. Κατά την άποψη της πλειοψηφίας του Κ.Κ.Κ. η συνέχιση της ύπαρξής του «ήταν αναγκαία και χρήσιμη για να επαγρυπνεί και να ποδηγετεί το Α.Κ.Ε.Λ.», το οποίο «δεν μπορούσε να θεωρηθεί κομμουνιστικό κόμμα». Αντίθετη ήταν η άποψη της

134. Βλ. Α.Σ.Κ.Ι.: Αρχείο Κ.Κ.Ε., κ. 371, Φ.: 20/21/14, «Μία Σύντομη Έκθεση Πάνω στην Κυπριακή Κατάσταση και το Α.Κ.Ε.Λ.».

μειοψηφίας που υποστήριζε πως το Α.Κ.Ε.Λ. είχε ωριμάσει «σαν προλεταριακό κόμμα...και πως είχε το ίδιο ακριβώς πρόγραμμα με το Κ.Κ.Κ. και πως η κοινωνική σύνθεσή του ήταν βασικά προλεταριακή». Η συγκρουσιακή αυτή τάση οδήγησε στη σύγκληση συνεδριάσεων με την τελευταία εξ αυτών στα μέσα του 1945 να αποφασίζει την προσχώρηση του Κ.Κ.Κ. στο Α.Κ.Ε.Λ.. Ωστόσο, παρά τη συγχώνευση τα προβλήματα εξακολουθούσαν να υφίστανται διότι η κρίση ήταν αποτέλεσμα «μίας βαθιάς ιδεολογικής ομορτυνιστικής παρέκκλισης» που οφειλόταν σε διάφορα γεγονότα με σπουδαιότερο όλων το «ότι η κρίση ήταν ομορτυνιστικό προϊόν της γραφειοκρατίας που επικρατούσε στο κόμμα και της τεράστιας απόστασης που χώριζε τις καθοδηγήσεις του, ιδιαίτερα την ανώτατη κεντρική καθοδήγηση από τα κάτω του κόμματος». Τα όποια προβλήματα επιχείρησε να τα επιλύσει το Δ' Παγκύπριο Συνέδριο του Α.Κ.Ε.Λ., το οποίο έθεσε τις βάσεις «του μετώπου εθνικής ενότητας», συνέβαλε σε μία «σοβαρή ιδεολογική ζύμωση μέσα στα απλά μέλη του κόμματος» και δημιούργησε τις προϋποθέσεις «για την εξομάλυνση των αντιφάσεων μέσα στο κόμμα».¹³⁵

4.3. Οι Σχέσεις Κ.Κ.Ε.-Α.Κ.Ε.Λ. (1945-1950)

Όπως είδαμε, το Α.Κ.Ε.Λ. από την αρχή της ίδρυσής υιοθέτησε τη γραμμή της ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα. Ωστόσο, η γραμμή αυτή ετέθη εμπράκτως υπό αμφισβήτηση, όταν το κόμμα αποφάσισε να συμμετάσχει στη Διασκεπτική που διοργανώθηκε έπειτα από πρωτοβουλία των Βρετανών το 1947 με σκοπό να παραχωρηθεί στην Κύπρο ένα σύνταγμα «ελεγχόμενης αυτοκυβέρνησης». Η συμμετοχή στη Διασκεπτική ερμηνεύθηκε από το κόμμα ως «στρατηγική ελιγμού», η οποία σε καμία περίπτωση δεν αποσκοπούσε στο να «υποστείλει, ούτε και για μία στιγμή, τη σημαία της εθνικοαπελευθερωτικής πάλης», αλλά και ως το πρώτο βήμα που θα οδηγούσε στην Ένωση, σύμφωνα με την απόφαση του Ε' Παγκύπριου Συνεδρίου του Α.Κ.Ε.Λ. του Σεπτεμβρίου του 1947, η οποία ανέφερε ότι «το κλειδί της λύσης του κυπριακού προβλήματος...έγκειται στη ριζική μεταβολή της γενικής εξωτερικής πολιτικής της Μεγάλης Βρετανίας που δέθηκε στο άρμα του αμερικάνικου ιμπεριαλισμού και συμμάχησε μαζί του...». Η θέση αυτή του Α.Κ.Ε.Λ. οδηγεί στη

135. Βλ. Ιωάννου, ό.π., σσ. 368-372.

διαπίστωση ότι απεμπολήθηκε η εδραίωση ενός εθνικοαπελευθερωτικού κινήματος στις τάξεις του, καθώς οι εξελίξεις αναφορικά με το Ενωτικό Ζήτημα εξαρτώνταν άμεσα από τις προθέσεις της εκάστοτε βρετανικής εργατικής κυβέρνησης.¹³⁶

Το 1947 το Α.Κ.Ε.Λ. μετά την άρνηση της Δεξιάς να προχωρήσει σε «κατοχυρωμένη αποχή» των μελών της που κατείχαν κυβερνητικές θέσεις, αποφάσισε να συμμετάσχει στη Διασκεπτική, η αποτυχία της οποίας προκάλεσε έντονο προβληματισμό στο εσωτερικό του κόμματος, καθώς διατυπώθηκαν διαφορετικές απόψεις ως προς την ορθότητα ή μη της συμμετοχής σε αυτή. Η πληροφορία δε ότι το Κ.Κ.Ε. διαφωνούσε με τη θέση του Α.Κ.Ε.Λ. για τη σταδιακή μετάβαση της Κύπρου από την αυτοκυβέρνηση στην Ένωση, οδήγησε τα ηγετικά στελέχη του κόμματος, Φιφή Ιωάννου και Ανδρέα Ζιαρτίδη σε συνάντηση με τα αντίστοιχα του Κ.Κ.Ε. τον Νοέμβριο του 1948.¹³⁷ Στη συνάντηση αυτή ο επικεφαλής του Κ.Κ.Ε. Νίκος Ζαχαριάδης χαρακτήρισε τη γραμμή για συνταγματικές μεταρρυθμίσεις στην Κύπρο ως «μία μορφή λιμπεραλισμού», ενώ τόνισε πως τα στελέχη του Α.Κ.Ε.Λ. θα έπρεπε να θέσουν ως άμεσο στόχο την Ένωση και να εγκαταλείψουν τη θέση της αυτοκυβέρνησης με τελικό στόχο την Ένωση. Η εισήγηση του Ζαχαριάδη για αλλαγή της γραμμής έγινε αμέσως ομόφωνα αποδεκτή από την Ολομέλεια της Κ.Ε. του Α.Κ.Ε.Λ., η οποία σε μία αυστηρή αυτοκριτική που έκανε τον Μάιο του 1949 «στάθηκε με προσοχή στα αίτια του λάθους που όπως διαπίστωσε ωφείλονταν στις μικροαστικές οπορτουνιστικές επιδράσεις στην κομματική ηγεσία και στην έλλειψη θεωρητικής κατάρτισης των στελεχών» και παράλληλα αναγνώρισε ως λανθασμένη την κατεύθυνση του Ε' Συνεδρίου βάσει της οποίας η

136. Βλ. Α.Σ.Κ.Ι.: Αρχείο Κ.Κ.Ε., κ. 371, Φ.: 20/21/19, «Ανακοίνωση της Προσωρινής Κεντρικής Επιτροπής του Α.Κ.Ε.Λ.». Παρατίθεται αυτούσια η απόφαση της προσωρινής Κ.Ε. του Α.Κ.Ε.Λ.: «*Το κλειδί της λύσης του Κυπριακού προβλήματος, πρώτα απ' όλα και πάνω απ' όλα, έγκειται στη ριζική μεταβολή της γενικής εξωτερικής πολιτικής της Μεγάλης Βρετανίας που δέθηκε στο άρμα του Αμερικάνικου ιμπεριαλισμού και συμμαχίσε μαζί του για προπαρασκευή ενός νέου πολέμου και για παγκόσμια επικράτηση, στην οποία η Αγγλία δέχεται τώρα να παίξει έστω και το ρόλο του δευτερεύοντος συνεταίρου. Μόνο όταν η Εργατική Κυβέρνηση, που διέψευσε ως τα σήμερα τις ελπίδες της παγκόσμιας προοδευτικής γνώμης, αντιληφθεί ότι δεν είναι στη συμμαχία της με τον Αμερικάνικο ιμπεριαλισμό και στον πόλεμο που η μόνιμη θεραπεία της σημερινής κρίσης που την μαστίζει. Μόνο όταν η Εργατική Κυβέρνηση της Αγγλίας αντιληφθεί πως η ευτυχία και αυτού του ιδίου του Βρετανικού λαού βρίσκεται στην ειρηνική πολιτική, στην ειλικρινή συνεργασία με τα δημοκρατικά καθεστώτα της Ευρώπης και τη Σοβιετική Ένωση, στην ανάπτυξη εμπορικών σχέσεων μαζί τους, στην εγκατάλειψη της πολιτικής των επεμβάσεων στα εσωτερικά ξένων χωρών, στην απελευθέρωση των αποικιακών λαών και τη δημιουργία ισότιμης συνεργασίας μαζί τους, καθώς και στην αποφασιστική σοσιαλιστική εσωτερική ανασυγκρότηση της χώρας της, μόνον τότε –λέμεν- θα αρθούν και τα βασικότερα εμπόδια, στα οποία περιπλέκονται όχι μόνον το Κυπριακό, αλλά και πολλά άλλα προβλήματα του κόσμου που θέτουν σήμερα σε κίνδυνο τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια.*

137. Βλ. Σπύρος Σακελλαρόπουλος, «Α.Κ.Ε.Λ.-Κ.Κ.Ε. στις Δεκαετίες '40-'50: Μία Δύσκολη Σχέση στο Πλαίσιο του Αιτήματος της Ένωσης», 15 Νοεμβρίου 2013, διαθέσιμο στο: www.spyrossakellarpoulos.com. (ημ. πρόσβασης: 23/12/2021).

επίλυση του Κυπριακού Προβλήματος συνδεόταν με την καθεστωτική αλλαγή στην Μεγάλη Βρετανία, διότι εξαιτίας αυτής προκαλείτο *«η ηττοπάθεια και το πέσιμο της αγωνιστικής διάθεσης γιατί αφού το παν εξαρτάται από την αλλαγή στην Αγγλία μάταια αγωνίζεται ο κυπριακός λαός»*.¹³⁸ Τέλος, η ολομέλεια αφού αποδέχθηκε ομόφωνα τις ανωτέρω διαπιστώσεις, αποφάσισε να παραιτηθεί¹³⁹ και η καθοδήγηση του κόμματος ανετέθη προσωρινά σε *«υγιέστερα κομματικά στελέχη»* που θα οργάνωναν το κομματικό συνέδριο *«μέσα σε τέσσερις το πολύ μήνες»*.¹⁴⁰

4.4. Οι Σχέσεις Κ.Κ.Ε.-Α.Κ.Ε.Λ. (1950-1955)

Στη δεκαετία του '50 ο αγώνας του κυπριακού λαού για την αποτίναξη του βρετανικού ζυγού εισήλθε σε νέα φάση. Πρωταγωνιστικό ρόλο στον αγώνα αυτό διαδραμάτισαν οι δυνάμεις της Δεξιάς και του Κέντρου, οι οποίες επέλεξαν ως τρόπο διεξαγωγής του τον ανταρτοπόλεμο μέσω της ίδρυσης της Ε.Ο.Κ.Α.. Αντιθέτως, η Αριστερά που εκπροσωπείτο από το Α.Κ.Ε.Λ. εφήρμοσε την τακτική της «άοπλης πάλης», ενώ παράλληλα αναγνώρισε στο πρόσωπο του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ' τον εκπρόσωπο όλων των Ελληνοκυπρίων. Οι θέσεις της κυπριακής αριστεράς για τον ανταρτοποικιακό αγώνα οδήγησαν το Κ.Κ.Ε. στην υιοθέτηση μίας έντονα επικριτικής στάσης, η οποία είναι εμφανής και μέσα από την έκθεση της 26^{ης} Αυγούστου του 1951 των Γιάννη Ιωαννίδη, Κώστα Κολιγιάννη και Πέτρου Ρούσου προς το Π.Γ. της Κ.Ε. του Κ.Κ.Ε..¹⁴¹ Ειδικότερα, η εν λόγω έκθεση, η οποία τόνιζε την αναγκαιότητα εμφάνισης του αγώνα του Α.Κ.Ε.Λ. ενάντια στην Μεγάλη Βρετανία, ανέφερε τα εξής: *«Η καθοδήγηση του Α.Κ.Ε.Λ. δεν έχει κάνει μία σωστή και ολοκληρωμένη στρατηγική τοποθέτηση απέναντι στον αγγλικό ιμπεριαλισμό. Πουθενά σε καμία απόφαση του Α.Κ.Ε.Λ. δεν φαίνεται η αποικιακή πολιτική της Αγγλίας ούτε πρόγραμμα πάλης του Α.Κ.Ε.Λ. και του κυπριακού λαού ενάντια στην αποικιακή πολιτική της. Το Α.Κ.Ε.Λ. μιλάει και παλεύει γενικά για την Ένωση με την Ελλάδα και στην πάλη αυτή επηρεάζει μεγάλα στρώματα του κυπριακού λαού. Όμως πάλι ενάντια στα συγκεκριμένα αποικιακά μέρα στην Κύπρο, οικονομικά, πολιτικά, συνταγματικά*

138. Βλ. Α.Σ.Κ.Ι.: Αρχείο Κ.Κ.Ε., κ. 371, Φ.: 20/21/59, «Μία Σύνομη Έκθεση της Κατάστασης στην Κύπρο Από τον Γενάρη του 1949 Ίσαμε Σήμερα».

139. Ο μόνος που αντιτάχθηκε στην παραίτηση της ολομέλειας ήταν ο Αδάμ Αδάμαντος.

140. Βλ. Α.Σ.Κ.Ι.: Αρχείο Κ.Κ.Ε., κ. 371, Φ.: 20/21/19, «Ανακοίνωση της Προσωρινής Κεντρικής Επιτροπής του Α.Κ.Ε.Λ.», ό.π..

141. Βλ. Σακελλαρόπουλος, «Α.Κ.Ε.Λ.-Κ.Κ.Ε. στις Δεκαετίες '40-'50: Μία Δύσκολη Σχέση στο Πλαίσιο του Αιτήματος της Ένωσης», ό.π..

κ.λπ., δεν υπάρχει. Είναι χαρακτηριστικό ότι στις κομματικές αποφάσεις δεν αναφέρονται οι λέξεις αγγλικός ιμπεριαλισμός, αποικία, αποικιακή πολιτική κ.λπ.. Από 'δω βασικά πηγάζουν οι λαθεμένες θέσεις και αποφάσεις τους σε μία σειρά ζητήματα». Εν συνεχεία, η έκθεση κατέκρινε το Α.Κ.Ε.Λ. για την τακτική του σε διάφορα θέματα, όπως επίσης και την απόφασή του να μη συμμετάσχει στις εκλογές των αγροτικών συμβουλίων και σε εκείνες των εκκλησιαστικών οργάνων¹⁴², και το προέτρεπε «να κάνει προσπάθεια για να καλυτερεύσει η λειτουργία των οργανώσεων της βάσης προκειμένου να ενισχυθεί η πολιτική επιρροή του κόμματος στις λαϊκές μάζες, σημείο στο οποίο χωλαίνει». Τέλος, ανέδειξε ως ένα από τα βασικότερα προβλήματα του Α.Κ.Ε.Λ. την ελλιπή του στελέχωση και κατέληξε με την προτροπή ότι «το Κ.Κ.Ε. έχει χρέος να βοηθήσει όσο μπορεί το κυπριακό κίνημα. Και πρέπει εδώ να πούμε ότι το χρέος του αυτό ως τα σήμερα δεν το εκπλήρωσε ικανοποιητικά. Στο μέλλον το Κ.Κ.Ε. πρέπει να φροντίσει να ανταποκριθεί περισσότερο σ' αυτή του την υποχρέωση».¹⁴³

Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφέρουμε ότι αντίστοιχο περιεχόμενο με αυτό της ανωτέρω έκθεσης έχει και η επιστολή του στελέχους της Κ.Ε. του Α.Κ.Ε.Λ. Γιάννη Φωτίου¹⁴⁴ προς το Π.Γ. της Κ.Ε. του Κ.Κ.Ε. για τις σχέσεις Α.Κ.Ε.Λ.-Κ.Κ.Ε., οι οποίες σύμφωνα με τα γραφόμενά του «δεν ήταν τοποθετημένες πάνω σε σωστή βάση». Ο Φωτίου ανέφερε ότι το Α.Κ.Ε.Λ. έπρεπε ν' αποτελεί τμήμα του Κ.Κ.Ε. για τους εξής λόγους: 1) Η Κύπρος είναι αναπόσπαστο τμήμα της Ελλάδας...και φυσιολογικά το Κ.Κ.Ε. μπορεί να' ναι και ο πολιτικός καθοδηγητής του κυπριακού λαού...2) Το λαϊκό κίνημα της Κύπρου διακρίνει στο πρόσωπο του Κ.Κ.Ε. την πιο άδολη και ζωντανή καθοδηγητική δύναμη που εμψυχώνει τις μάζες με το παράδειγμα των αγώνων και των θυσιών του...3) Το Κ.Κ.Ε. είναι ο αντίποδας του εγγλέζικου ιμπεριαλισμού και θα συνδύαζε πιο πετυχημένα τα χτυπήματά του ενάντια στον αγγλοαμερικανικό ιμπεριαλισμό...4) Το σημερινό στάδιο είναι το πιο αποφασιστικό στάδιο αγώνα ενάντια στον ιμπεριαλισμό και την κεφαλαιοκρατία...ο ρόλος των αποικιακών κινημάτων και του κυπριακού λαού είναι πρωτοποριακός

142. Στις οποίες τελικά συμμετείχε.

143. Βλ. Α.Σ.Κ.Ι.: Αρχείο Κ.Κ.Ε., κ. 371, Φ.: 20/21/46, «Η Πάλη του Κυπριακού Λαού για τη Λευτεριά και την Ειρήνη», 18 Οκτωβρίου 1951.

144. Έγινε μέλος της Κ.Ε. του Α.Κ.Ε.Λ. μετά από απόφαση του Συνεδρίου του 1947. Η Κ.Ε. του κόμματος, όπως αυτή προέκυψε από το Συνέδριο του 1947 αποτελείτο από τους: Φ. Ιωάννου, Ν. Παπαϊωάννου, Μ. Χριστοδούλου, Β. Βασιλείου, Φ. Βασιλείου, Κ. Παρτασίδη, Ν. Σαββίδη, Ι. Νικολάου, Α. Αδάμαντος, Χ. Σαββίδη, Π. Σέρβα, Χ. Οικονομίδη, Α. Σιωμίδη, Α. Φάντη, Γ. Μανούση, Γ. Σοφοκλή και Γ. Φωτίου. Βλ. Α.Σ.Κ.Ι.: Αρχείο Κ.Κ.Ε., κ. 371, Φ.: 20/21/40, «Η Καθοδήγηση του Κυπριακού Κινήματος, η Κομματική Καθοδήγηση, ο Κίνδυνος για το Κόμμα», 1 Αυγούστου 1951.

επαναστατικός...γι' αυτό και επιβάλλεται περισσότερο σήμερα η πιο στενή οργανική σύνθεση όλων των συγγενικών εθνικών κινημάτων. 5) Το Κ.Κ.Ε. είναι ασυζήτητα οπλισμένο σε ανυπέρβλητο βαθμό με την μαρξιστική-λενινιστική-σταλινική θεωρία και διαθέτει φωτισμένη ηγεσία...6) Γιατί το Α.Κ.Ε.Λ. είναι απροετοίμαστο, άπειρο και ανίκανο να αντιμετωπίσει σωστά και επιτυχημένα την επικείμενη επίθεση του ιμπεριαλισμού...7) Γιατί δεν διαθέτει καταρτισμένη θεωρητική ηγεσία με κίνδυνο...να πέφτει σε παρεκκλίσεις και λάθη. 8) Γιατί δεν διαθέτει ουσιαστικά κανένα παράνομο μηχανισμό. 9) Γιατί πιστεύω δεν απαλλάχτηκε από τον τσαπατσουλισμό». Καταλήγοντας υπέδειξε τους τρόπους ενσωμάτωσης του Α.Κ.Ε.Λ. στο Κ.Κ.Ε.: «1) Να σταλεί ένα ικανό και δυνατό στέλεχος κάτω στην Κύπρο για τη στενή σύνδεση και καθοδήγηση του Α.Κ.Ε.Λ. 2) Να μη γίνει ανοικτή επίσημη ανακοίνωση της οργανικής σύνδεσης του Α.Κ.Ε.Λ. με το Κ.Κ.Ε. για να μην ριψοκινδυνέψουμε. 3) Με την ευκαιρία της επίσκεψης του σ. Παπαϊωάννου Γ.Γ. του Α.Κ.Ε.Λ. στις Λαϊκές Δημοκρατίες να συζητηθεί το όλο ζήτημα και να γίνουν οι αναγκαίες διευθετήσεις το συντομότερο».¹⁴⁵

Η συνεχής κριτική που ασκούσε το Κ.Κ.Ε. στο Α.Κ.Ε.Λ. για τη στάση του απέναντι στο Ενωτικό Ζήτημα, οδήγησε τους ακελιστές στη σύγκληση του Ζ' Συνεδρίου στις 2 Δεκεμβρίου του 1951 με σκοπό να συζητηθούν θέματα λειτουργίας του σε σχέση με τη μείωση των μελών του, την κομματική επιρροή του στις εργατικές μάζες και την αντιμετώπιση των σοβαρών διαφωνιών που υπήρξαν στο εσωτερικό του. Στο συνέδριο ασκήθηκε αυστηρή αυτοκριτική από το ηγετικό στέλεχος Εζεκία Παπαϊωάννου, ο οποίος στην ομιλία του παραδέχθηκε ότι «πέσαμε έξω στην τακτική μας ως προς την αποχή...η οποία δεν ανταποκρινόταν καθόλου στις αντικειμενικές και υποκειμενικές συνθήκες». Την ίδια γραμμή αυτοκριτικής ακολούθησε και το έτερο ηγετικό στέλεχος του Α.Κ.Ε.Λ. Ανδρέας Φάντης, ο οποίος σε άρθρο του στον *Δημοκράτη* χαρακτήρισε «λανθασμένη» την τακτική της αποχής από τις εκλογές των κοινοτικών συμβουλίων.¹⁴⁶

Το 1952 μετά την αποτυχία σύμπλευσης της ελληνικής κυβέρνησης και της Εθναρχίας για τη διεθνοποίηση του Κυπριακού στον Ο.Η.Ε., εντάθηκαν οι αντιπαραθέσεις μεταξύ των δύο μεγάλων αντίπαλων πολιτικών παρατάξεων στο νησί. Συγκεκριμένα, το Α.Κ.Ε.Λ. με άρθρο του στον *Θεωρητικό Δημοκράτη* τον Αύγουστο του 1952, κατήγγειλε τις μηχανορραφίες της κυπριακής Εθναρχίας και της ελληνικής

145. Βλ. Α.Σ.Κ.Ι.: Αρχείο Κ.Κ.Ε., κ. 371, Φ.: 20/21/30, «Ζήτημα: Σχέσεις Α.Κ.Ε.Λ.-Κ.Κ.Ε.», 15 Ιουλίου 1950.

146. Βλ. Σακελλαρόπουλος, *Ο Κυπριακός...*, ό.π., σσ. 299-306.

κυβέρνησης αναφέροντας ότι «το εθναρχοσυμβούλιο των αστοτσιφλικάδων με ηγέτη των πλασιέ των αμερικανικών ιμπεριαλιστικών επιδιώξεων στην Κύπρο, Μακάριο προσπαθεί να συγκαλύψει το συμβιβασμό του με τον ιμπεριαλισμό πίσω από ένα προπέτασμα δημοκρατίας για το κυπριακό εθνικό ζήτημα. Το προδοτικό αμερικανόδουλο μοναρχοφασιστικό καθεστώς στην Ελλάδα και το εθναρχοσυμβούλιο των αστοτσιφλικάδων ξεπουλούν την Κύπρο και την Ελλάδα μαζί στα ξένα ιμπεριαλιστικά συμφέροντα και σκοπούς. Καμία απολύτως πατριωτική συνέπεια δεν είναι δυνατόν να περιμένουμε από το εθναρχοσυμβούλιο της αστοτσιφλικάδικης αντίδρασης». Απόρροια της πολιτικής πίεσης που ασκούσε το Κ.Κ.Ε. απέναντι στο Α.Κ.Ε.Λ., ήταν η κυπριακή κομμουνιστική παράταξη να οδηγηθεί σε μία περιστασιακή σύγκρουση με τη Δεξιά και την Εθναρχία, η οποία έλαβε τέλος στις αρχές του 1953 όταν το Α.Κ.Ε.Λ. αποφάσισε να ταχθεί υπέρ της συμπόρευσης με τις κυπριακές συντηρητικές δυνάμεις. Πράγματι, το Α.Κ.Ε.Λ. συνεχίζοντας την πολιτική των συνεχών παλινδρομήσεων, πρότεινε στο Κ.Ε.Κ. πριν από τη διεξαγωγή των δημοτικών εκλογών, την από κοινού σύσταση παγκομματικών συνδυασμών με κεντρικό σύνθημα: «*Ενιαίος Αδιάλλακτος Εθνικοαπελευθερωτικός Αγώνας*». Παρ' όλα αυτά η προσπάθεια αυτή δεν στέφθηκε από επιτυχία, με συνέπεια να οδηγηθεί σε απομόνωση.¹⁴⁷

Μετά από τις αλλεπάλληλες προσπάθειες της Εθναρχίας κατά την τετραετία 1950-1954, η κυβέρνηση Παπάγου πείστηκε να καταθέσει προσφυγή για το Κυπριακό στις 20 Αυγούστου του 1954. Η απόρριψη της πρότασης για συζήτηση του θέματος στην πολιτική επιτροπή του Ο.Η.Ε., την οποία ψήφισε και η ελληνική αντιπροσωπεία οδήγησε σε μία σειρά διαδηλώσεων στην Αθήνα και στην Κύπρο. Αυτή η τροπή του αγώνα για την Κύπρο οδήγησε με τη σύμφωνη γνώμη του Μακαρίου Γ' στην ίδρυση της μυστικής ένοπλης οργάνωσης κυπρίων αγωνιστών Ε.Ο.Κ.Α.. Η ίδρυση της Ε.Ο.Κ.Α. προκάλεσε την αντίδραση τόσο του Κ.Κ.Ε. όσο και του Α.Κ.Ε.Λ. που τη χαρακτήρισαν ως «*σατανικό σχέδιο εξάρτησης του αγωνιζόμενου λαού*». Συγκεκριμένα, στις 25 Απριλίου του 1955 από τον ραδιοφωνικό σταθμό *Ελεύθερη Ελλάδα* εκφωνήθηκε άρθρο του Νίκου Ζαχαριάδη με τίτλο: «*Ενάντια στους Ιμπεριαλιστές και Εθνοπροδότες Κυπροκάπηλους. Λεύτερη Κύπρος στη Λεύτερη Ελλάδα*», το οποίο ουσιαστικά προέβαλε τις επίσημες θέσεις του Κ.Κ.Ε. για την ηγεσία της Ε.Ο.Κ.Α.. Το άρθρο ανέφερε ότι «*η αστική τάξη καθώς με την*

147. Στο ίδιο, σσ. 305-306.

αμερικανοδουλεία και τον αγγλοπροσκυνισμό της δεν μπορούσε να ξεπεράσει το σκόπελο του Κυπριακού, λόγω της ισχυρής λαϊκής αντίστασης στην Ελλάδα όσο και στην Κύπρο. Μη έχοντας άλλη διέξοδο, το ρίχνει στον τυχοδιωκτισμό με τα γνωστά ‘‘πασχαλιάτικα’’ βαρελότα, τις τρακατρούκες και τις στράκες... Όλα αυτά σχεδιάστηκαν και μπήκαν μπρος σε συνεννόηση και σε συμφωνία με τους Άγγλους και Αμερικανούς ιμπεριαλιστές». Επίσης, υπογράμμισε ότι «στην Κύπρο στήσαν στο Α.Κ.Ε.Λ. διπλή παγίδα: Ή να το παρασύρουν στις τυχοδιωκτικές ψευτοένοπλες περιπέτειές τους για να δώσουν στους Άγγλους την ευκαιρία να το τσακίσουν και να το διαλύσουν, ή, προβάλλοντάς του την κατηγορία ότι ‘‘οργανώνει τρομοκρατικές ομάδες έτοιμες για δράση’’ και προτείνοντάς του ‘‘ένοπλη σύμπραξη’’ κ.λπ. να το αναγκάσουν να πάρει τέτοια θέση καταδίκης της τρομοκρατίας και της ‘‘ένοπλης πάλης’’ ώστε να το διαβάλουν και να το δυσφημίσουν στα μάτια του λαού και πρώτα απ’ όλα της κυπριακής νεολαίας, ότι είναι ενάντια στον ‘‘αποφασιστικό αγώνα’’ κατά των Άγγλων, ότι προδίνει την υπόθεση της Κύπρου».

Στην ίδια γραμμή κινήθηκε και το Α.Κ.Ε.Λ. του οποίου το Π.Γ. καταδίκασε τις «δυναμιστικές εκρήξεις...οι οποίες μονάχα ζημιά μπορεί να προκαλέσουν στον κυπριακό αγώνα», ενώ επεσήμανε ότι «ο πατριωτικός κυπριακός λαός δεν έχει καμία σχέση με αυτές τις τρομοκρατικές πράξεις...οι οποίες εκφυλίζουν τον αγώνα και τον εκθέτουν στη συκοφαντία και τα χτυπήματα των εχθρών του». Ωστόσο, το Κ.Κ.Ε. λίγους μήνες αργότερα τροποποίησε την εκτίμησή του για την Ε.Ο.Κ.Α., αφού η Ε’ Ολομέλεια της Κ.Ε. του κόμματος, αν και κατέκρινε αρχικά τον «φιλοϊμπεριαλιστικό ρόλο» της οργάνωσης, προέβαλε ως «πατριωτική επιταγή» την ανάγκη συμπαράταξης του Α.Κ.Ε.Λ. με τα «πατριωτικά στοιχεία της Ε.Ο.Κ.Α.». Αργότερα, στα έτη 1957-1959 η Κ.Ε. του Κ.Κ.Ε. υπέπεσε σε μία ακόμη παλινωδία υποστηρίζοντας ότι το Α.Κ.Ε.Λ. έπρεπε να συνδράμει στον ένοπλο αγώνα της Ε.Ο.Κ.Α. και να «τον καναλιζάρει»¹⁴⁸ στα σωστά πλαίσια». Ωστόσο, η πρόταση αυτή του Κ.Κ.Ε. χαρακτηρίστηκε ως «τυχοδιωκτική» από το Α.Κ.Ε.Λ. και απερρίφθη.¹⁴⁹

148. Καναλιζάρω: κατευθύνω.

149. Βλ. *Δοκίμιο Ιστορίας του Κ.Κ.Ε.*, τμ. Β’ (1949-1968), ό.π., σσ. 310-311.

Συμπέρασμα

Όπως είδαμε, το Κ.Κ.Ε. από την πρώτη εμφάνισή του στο ελληνικό πολιτικό γίγνεσθαι ως «Σ.Ε.Κ.Ε.», ενέταξε στην αρχή της επαναστατικής του ιδεολογίας *«την αρχή της αυτοδιάθεσης των λαών μέχρι του αποχωρισμού τους από τον κορμό της μητρόπολης πατρίδας και την συνένωσή τους σε μία βαλκανική κομμουνιστική συνομοσπονδία»*. Στη συνομοσπονδία αυτή ενέτασσε εδάφη, όπως την Βόρεια Ήπειρο, την Μακεδονία, την Δυτική Θράκη αλλά και την Κύπρο, απορρίπτοντας ωστόσο την ένωσή της με την Ελλάδα. Το Κ.Κ.Ε. τάχθηκε υπέρ της εγκαθίδρυσης μίας «Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας των Σοβιέτ» στην Κύπρο και ανέδειξε τον ρόλο της «ελληνικής μπουρζουαζίας» στην οποία απέδωσε τον συντονισμό των γεγονότων του Οκτωβρίου του 1931. Παράλληλα απέρριψε εκ προοιμίου το αίτημα της Ένωσης, θέση την οποία αναδιατύπωσε μετά τις ανταποικιοκρατικές εξεγέρσεις στη βάση των διεθνιστικών αρχών για το ζήτημα. Το Κ.Κ.Ε. συνέχισε να αναγνωρίζει την αρχή της αυτοδιάθεσης των λαών ως την *«μοναδική σωστή πατριωτική βάση της ειρήνης και της δημοκρατίας»*. Στην αρχή αυτή ενέτασσε τα Δωδεκάνησα, την Βόρειο Ήπειρο και την Κύπρο, ενώ για πρώτη φορά διά στόματος Ζαχαριάδη το 1945, τέθηκε το ζήτημα της ένωσής τους σε μία Ελλάδα που θα συγκροτείτο βάσει των προτύπων της πολιτικής του Κ.Κ.Ε..

Η αποκήρυξη των εθνικών διεκδικήσεων από το Κ.Κ.Ε. μετά το 1945, (εξαιρουμένου του ζητήματος της ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα, το οποίο αποτελούσε σταθερά μία από τις βασικές προτεραιότητες του κόμματος) μπορεί να δικαιολογηθεί από τη στιγμή που ήθελε αφ' ενός μεν να αποφύγει μία ενδεχόμενη σύγκρουση με τα ομόδοξα γειτονικά κράτη, αφ' ετέρου δε να αποτρέψει τη διάσπαση στο εσωτερικό του κόμματος.

Όσον αφορά τις σχέσεις Κ.Κ.Ε.-Α.Κ.Ε.Λ., αυτές ορίζονταν στη βάση μίας πατερναλιστικής αντίληψης που διείπε το ελληνικό κομμουνιστικό κόμμα, σύμφωνα με την οποία το Α.Κ.Ε.Λ. έπρεπε να βρίσκεται υπό το καθεστώς μίας παραρτηματικής εξάρτησης από το Κ.Κ.Ε.. Έτσι, το Α.Κ.Ε.Λ. υιοθέτησε καθ' υπόδειξιν του Ζαχαριάδη την ενωτική συνθηματολογία, αποκηρύσσοντας μετά τη συμμετοχή του στη Διασκεπτική τη θέση της αυτοκυβέρνησης. Και τούτο διότι ήταν

αδύνατο να αμφισβητήσει τις δοθείσες οδηγίες του Κ.Κ.Ε., επιβεβαιώνοντας με αυτόν τον τρόπο την άμεση και ισχυρή επίδραση που είχε στην ηγεσία του. Οι όποιες διαφορετικές θέσεις που διατύπωνε κατά καιρούς το Α.Κ.Ε.Λ. ουδέποτε αποτέλεσαν πράξεις «αυτονόμησής» του, καθώς στο τέλος υπαναχωρούσε από αυτές και υιοθετούσε την επίσημη γραμμή του ελληνικού κομμουνιστικού κόμματος. Ως μοναδική ενέργεια «αυτονόμησης» μπορεί να καταγραφεί η απόρριψη της πρότασης του Κ.Κ.Ε. για συμπόρευση με τα πατριωτικά στοιχεία της Ε.Ο.Κ.Α. και ένταξη των δυνάμεών του στον ένοπλο αγώνα, την οποία χαρακτήρισε ως «*τυχοδιωκτική*». Βέβαια, το 1957 μετά από έντονη αυτοκριτική και κριτική από το Κ.Κ.Ε., αναθεώρησε εν μέρει τις θέσεις του για την Ε.Ο.Κ.Α., της οποίας την ένοπλη αντίσταση αναγνώρισε ως «*θετική κίνηση*».

Αρχειακές Πηγές και Βιβλιογραφία

Αρχειακές Πηγές

Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας (Α.Σ.Κ.Ι.)

Αρχείο Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας (Κ.Κ.Ε.), κ. 371 20.21.

Πρακτικά Βουλής των Ελλήνων

Ευρετήριο Συζητήσεων του Κοινοβουλίου, Μέρος Δ' (1946-1967), τμ. 5^{ος}: «Θέματα Ε.Λ.Α.Σ.-Ι», Αθήνα 1985.

Εφημερίδες

Εμπρός, «Το Κ.Κ. και οι Διακλαδώσεις του Εκτός Νόμου. Ετέθη Από της Χθες εις Εφαρμογήν ο Νόμος Περί Ασφαλείας του Κράτους. Τα Άρθρα και αι Προβλεπόμεναι Ποιναί», Αθήνα 28 Δεκεμβρίου 1947, Αρ. φύλλου: 871.

Ριζοσπάστης, «Η Εξωτερική Πολιτική των Σοσιαλιστών της Ελλάδος», Αθήναι 12 Νοεμβρίου 1918, Αρ. φύλλου: 474.

Ριζοσπάστης, «Αι Αποφάσεις της Ε. Κεντρικής Επιτροπής του Κομμουνιστικού Κόμματος Επί των Άμεσων Καθηκόντων του», Αθήναι 10 Ιουνίου 1925, Αρ. φύλλου: 2.818.

Ριζοσπάστης, «Για την Ανεξάρτητη Κύπρο», Αθήνα 26 Οκτωβρίου 1926, Αρ. φύλλου: 57.

Ριζοσπάστης, «Συνήλθε η Β' Ολομέλεια της Κ.Ε. του Κ.Κ.Ε.. Η Κατάσταση στην Ελλάδα. Τα Προβλήματα του Δημοκρατικού Αγώνα και τα Καθήκοντα του Κ.Κ.Ε.», Αθήνα 17 Φεβρουαρίου 1946, Αρ. φύλλου: 9.602.

Ριζοσπάστης, «Η Μόνη Απάντηση της Κύπρου: Χωρίς Κανένα Συμβιβασμό Ένωση με την Ελλάδα!», Αθήνα 13 Φεβρουαρίου 1947, Αρ. φύλλου: 9.990.

Ριζοσπάστης, «Η Κύπρος Είναι Δική μας! Διακήρυξη των Οργανώσεων της Ελληνικής Νεολαίας», Αθήνα 26 Φεβρουαρίου 1947, Αρ. φύλλου: 10.001.

Ριζοσπάστης, «12^η Ώρα για την Κύπρο. Αλλά στη Βουλή Εμποδίζεται η Συζήτηση του Κυπριακού!», Αθήνα 27 Φεβρουαρίου 1947, Αρ. φύλλου: 10.002.

Ριζοσπάστης, «Αυτοδιάθεση-Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα! Η Διάσκεψη των Κομμουνιστικών Κομμάτων της Βρετανικής Αυτοκρατορίας Ζητεί την Άμεση Ικανοποίηση του Πόθου του Ελληνικού Λαού», Αθήνα 1 Μαρτίου 1947, Αρ. φύλλου: 10.004.

Ριζοσπάστης, «Κύπρος! Διακήρυξη της Πανελληνίου Ομοσπονδίας Δημοκρατικών Συλλόγων», Αθήνα 7 Μαρτίου 1947, Αρ. φύλλου: 10.009.

Ριζοσπάστης, «Όχι, δεν Έκλεισε το Ζήτημα της Κύπρου!», Αθήνα 12 Μαρτίου 1947, Αρ. φύλλου: 10.013.

Ριζοσπάστης, «Κύπρος-Ένωση! Ο Αγώνας θα Κριθεί στην Αθήνα και την Κύπρο. Η Χθесινή Ημέρα της Κυπριακής Πρεσβείας», Αθήνα 15 Μαρτίου 1947, Αρ. φύλλου: 10.014.

Ριζοσπάστης, «Από το 1945 Είχαν Θυσιάσει την Κύπρο!», Αθήνα 20 Μαρτίου 1947, Αρ. φύλλου 10.020.

Ριζοσπάστης, «Η Βουλή Καλείται να Θέσει Επισήμως Ζήτημα Κύπρου. Υπόμνημα της Συντονιστικής Επιτροπής Κυπριακών Σωματείων», Αθήνα 2 Μαΐου 1947, Αρ. φύλλου: 10.055.

Ριζοσπάστης, «Να Δοθεί Ελευθερία στην Κύπρο!», Αθήνα 29 Μαΐου 1947, Αρ. φύλλου: 10.078.

Ριζοσπάστης, «Να Ποιοι Προδίδουν την Κύπρο. Το Α.Κ.Ε.Λ. Υπερασπίζει τα Εθνικά και Λαϊκά Συμφέροντα. Το Ύποπτο Ταξίδι Ενός Λαοπρόβλητου», Αθήνα 23 Ιουλίου 1947, Αρ. φύλλου: 10.125.

Ριζοσπάστης, «Ένωση! Και Μόνον Ένωση! Ο Αλύγιστος Αγώνας της Κύπρου», Αθήνα 4 Σεπτεμβρίου 1947, Αρ. φύλλου: 10.181.

Ο Ρίζος της Δευτέρας, «Ποιος Προδίδει την Κύπρο;», Αθήνα 24 Νοεμβρίου 1947, Αρ. φύλλου: 58.

Δημοσιευμένες Πηγές

Γεροζήσης, Τριαντάφυλλος (επιμ.), *Το Κυπριακό στη Βουλή των Ελλήνων*, τμ. Α' (1915-1956), εκδ. Διεύθυνσης Επιστημονικών Μελετών της Βουλής, Αθήνα 1997.

Βιβλιογραφία

Stefanidis, Ioannis D., *Isle of Discord. Nationalism, Imperialism and the Making of the Cyprus Problem*, ed. New York University Press, New York 1999.

Αντωνίου, Αλέξης, «Ο Ιστορικός Εργατικός Αύγουστος του 1948», 1 Αυγούστου 2019, (18/11/2021), ανακτήθηκε από: www.agkarra.com.

Βόγλης, Πολυμέρης, «Μάχες Χωρίς Νικητή: Το Κρίσιμο 1948», στο: Ηλίας Νικολακόπουλος-Ιωάννα Παπαθανασίου (επιμ.) *Ο Εμφύλιος Πόλεμος 1946-1949*, τμ. 5^{ος}, *Τα Νέα Ιστορία: Έξι Στιγμές του Εικοστού Αιώνα*, Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη Α.Ε., Αθήνα 2010, σελ. 133.

Βόγλης, Πολυμέρης, «Ο Εμφύλιος των Αμάχων», στο: Ηλίας Νικολακόπουλος-Ιωάννα Παπαθανασίου (επιμ.) *Ο Εμφύλιος Πόλεμος 1946-1949*, τμ. 5^{ος}, *Τα Νέα Ιστορία: Έξι Στιγμές του Εικοστού Αιώνα*, Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη Α.Ε., Αθήνα 2010, σσ. 163-164.

Δανόπουλος, Δημήτρης, «Το Βαλκανικό Στρατηγείο και το Ε.Α.Μ.», στο: Μιχάλης Λυμπεράτος-Προκόπης Παπαστράτης (επιμ.) *Αριστερά και Αστικός Πολιτικός Κόσμος, 1940-1960*, Πρακτικά Συνεδρίου (17-20 Απριλίου 2013), Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο, εκδ. Βιβλιόραμα, Αθήνα 2014, σσ. 111-120.

Δοκίμιο Ιστορίας του Κ.Κ.Ε., τμ. Α' (1918-1949), 5^η Έκδοση, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2008.

Δοκίμιο Ιστορίας του Κ.Κ.Ε., τμ. Β' (1949-1968), 5^η Έκδοση, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2016.

Εγκυκλοπαίδεια Δομή, τμ. 11, εκδ. «Δομή» Α.Ε., Αθήνα 2005.

Ιωάννου, Φιφής, *Έτσι Αρχισε το Κυπριακό. Στα Χνάρια μίας Δεκαετίας (1940-1950). Σχέσεις Α.Κ.Ε.Λ.-Κ.Κ.Ε. στα Χρόνια του Εμφυλίου*, επιμ.: Γαβριήλ Παπάς, εκδ. Φιλίστωρ, Αθήνα 2005.

Κάραμποτ, Φίλιππος, «Η Θέση του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδος Απέναντι στο Κυπριακό την Εποχή της Βενιζελικής 'Μπουρζουαζίας', 1925-1931», στο: Γιώργος Καζαμίας-Πέτρος Παπαπολυβίου (επιμ.) *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η Κύπρος*, Πρακτικά Συνεδρίου (15-16 Απριλίου 2005), εκδ. Καστανιώτη Α.Ε., Αθήνα 2008, σσ. 154-179.

Κεντρική Επιτροπή του Κ.Κ.Ε., «Η 3^η Συνδιάσκεψη του Κ.Κ.Ε.. Εισηγήσεις-Λόγοι-Αποφάσεις», Πρακτικά (10-14 Οκτώβρη 1950), 2^η Έκδοση, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2011.

Κλάψης, Αντώνης, «Οι Εκλογές της 31^{ης} Μαρτίου 1946», 11 Σεπτεμβρίου 2011, (28/11/2021), ανακτήθηκε από: www.kathimerini.gr.

Κολοकाσίδης, Γιαννάκης, «Οι Διεθνείς Συνθήκες που Οδήγησαν στην Ίδρυση του Κ.Κ.Κ.», στο: Γιώργος Γεωργής-Γιάννος Κατσουρίδης (επιμ.) *Η Κυπριακή Αριστερά στην Πρώτη Περίοδο της Βρετανικής Αποικιοκρατίας: Εμφάνιση, Συγκρότηση, Εξέλιξη*, Πρακτικά Συνεδρίου (24-25 Απριλίου 2012), Ινστιτούτο Ερευνών Προμηθέας, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Κύπρου, εκδ. Ταξιδευτής, Αθήνα 2012, σσ. 15-17.

Κωνσταντίνου, Κωνσταντίνα Π., *Ο Αντίκτυπος του Ελληνικού Εμφυλίου στην Κύπρο. Οι Πολιτικές, Κοινωνικοοικονομικές, Εκπαιδευτικές και Αθλητικές Πτυχές*, εκδ. Ρίζες, Λευκωσία 2021.

Κωστής, Κώστας, *«Τα Κακομαθημένα Παιδιά της Ιστορίας». Η Διαμόρφωση του Νεοελληνικού Κράτους, 18^{ος}-21^{ος} Αιώνας, 4^η Έκδοση*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2020.

Λάμπρου, Γιάννης Κ., *Ιστορία του Κυπριακού. Τα Χρόνια Μετά την Ανεξαρτησία, 1960-2008, 2^η Έκδοση*, εκδ. Πάργα, Αθήνα 2008.

Λοΐζου, Κωνσταντίνος & Λοϊζίδης, Αντώνιος, «Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και το Κυπριακό Πρόβλημα», *Χρονικό*, τχ. 69, Λευκωσία 2019, σσ. 12-13.

Μαυροειδής, Λευτέρης, *Φάκελος Καραγιώργη: Οι Ανακρίσεις-το Μαρτύριο-το Τέλος*, επιμ.: Πόπη Μουπαγιατζή, εκδ. Φυτράκη/Ο Τύπος Α.Ε., Αθήνα 1990.

Μιχαηλίδης, Γιώργος, «Ελληνική Αριστερά και Εθνικά Ζητήματα Κατά την Πρώτη Μεταπολεμική Δεκαετία», στο: Μιχάλης Λυμπεράτος-Προκόπης Παπαστράτης (επιμ.) *Αριστερά και Αστικός Πολιτικός Κόσμος, 1940-1960*, Πρακτικά Συνεδρίου (17-20 Απριλίου 2013), Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο, εκδ. Βιβλιόραμα, Αθήνα 2014, σσ. 348-359.

Μιχαηλίδης, Ιάκωβος Δ., «Εύθραυστες Ισορροπίες: Οι Ελληνογιουγκοσλαβικές Σχέσεις 1944-1946», στο: Ηλίας Νικολακόπουλος-Ιωάννα Παπαθανασίου (επιμ.) *Ο Εμφύλιος Πόλεμος 1946-1949*, τμ. 5^{ος}, *Τα Νέα Ιστορία: Έξι Στιγμές του Εικοστού Αιώνα*, Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη Α.Ε., Αθήνα 2010, σελ. 71.

Πάπυρος Larousse Το Παπυράκι, Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος, Αθήνα 2003.

Πόλλης, Αδαμαντία, «Ο Αγώνας για Αυτονομία: Ελληνο-αμερικανικές Σχέσεις», στο: Δημήτρης Κώνστας-Χαράλαμπος Τσαρδανίδης (επιμ.) *Σύγχρονη Ελληνική Εξωτερική Πολιτική, 1974-1987*, τμ. Α': «Δομές και Στόχοι: Ο Διπολικός Διεθνής Περίγυρος», εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1989, σελ. 153.

Σακελλαρίου, Λάζαρος, *Λεξικόν Κομμουνιστικών Όρων*, εκδ. Υποδιεύθυνσης Γενικής Ασφάλειας Αθηνών, Αθήναι 1964.

Σακελλαρόπουλος, Σπύρος, «Α.Κ.Ε.Λ.-Κ.Κ.Ε. στις Δεκαετίες '40-'50: Μία Δύσκολη Σχέση στο Πλαίσιο του Αιτήματος της Ένωσης», 15 Νοεμβρίου 2013, (23/12/2021), ανακτήθηκε από: www.spyrossakellarpoulos.com.

Σακελλαρόπουλος, Σπύρος, *Ο Κυπριακός Κοινωνικός Σχηματισμός (1191-2004). Από τη Συγκρότηση στη Διχοτόμηση*, επιμ.: Μαρία Αποστολοπούλου, εκδ. Τόπος, Αθήνα 2017.

Σκλαλιδάκης, Γιάννης, «Η Προσωρινή Δημοκρατική Κυβέρνηση», στο: Αρτέμης Ψαρομηλίκος-Βασιλική Λάζου (επιμ.) *Εμφύλιος Πόλεμος: 60 Χρόνια Από τη Λήξη του, Ελευθεροτυπία Ε Ιστορικά*, Τεγόπουλος Εκδόσεις Α.Ε., Αθήνα 2011, σελ. 54.

Στεφανίδης, Ιωάννης Δ., *Εν Ονόματι του Έθνους. Πολιτική Κουλτούρα, Αλτρωτισμός και Αντιαμερικανισμός στη Μεταπολεμική Ελλάδα, 1945-1967*, επιμ.: Δήμητρα Ασημακοπούλου, εκδ. Επίκεντρο Α.Ε., Θεσσαλονίκη 2010.

Τζεργιάς, Παύλος Ν., «Γλυκείας Χώρας» *Ιστορία. Η Κύπρος. Από την Αρχαιότητα ως την Ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, τμ. 1^{ος}, εκδ. Ι. Σιδέρη, Αθήνα 2004.

Το Κ.Κ.Ε. Επίσημα Κείμενα, τμ. 6^{ος} (1945-1949), εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1987.

Φράγκου, Μαρία, «Μεταλλωρύχοι 1948: Έγραψαν Ιστορία με το Αίμα τους», 13 Μαΐου 2018, (18/11/2021), ανακτήθηκε από: www.dialogos.com.cy.

Χριστοδουλίδης, Νίκος, «Το Ενωτικό Δημοψήφισμα στην Κύπρο», 2 Σεπτεμβρίου 2012, (2/12/2021), ανακτήθηκε από: www.kathimerini.gr.

Ψιμούλη, Βάσω, «Ελεύθερη Ελλάδα»/«Η Φωνή της Αλήθειας». *Ο Παράνομος Ραδιοσταθμός του Κ.Κ.Ε.. Αρχείο 1947-1968*, Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας, εκδ. Θεμέλιο Ε.Π.Ε., Αθήνα 2006.